

De stad van alle leeftijden

DE STAD VAN ALLE LEEFTIJDEN

*Een intergenerationele kijk
op lokaal sociaal beleid*

KEES PENNINX

NIZW

© 2003 Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door het ministerie van VWS.

Auteur Kees Penninx

Ontwerp omslag en vormgeving Zeno

Foto's

Katien Ariëns (p. 125), Marjoke Canon (p. 34, 43, 106, 109, 147),
Katrien Mulder (p. 21, 119, 142, 166), Van Oyen Audiovisuele Productie (p. 129),
Estella Snellen (omslag en p. 53, 76)

Drukwerk Krips, Meppel

ISBN 90-5957-034-0

NIZW-bestelnummer E 528261

NIZW Uitgeverij

Postbus 19152

3501 DD Utrecht

Telefoon (030) 230 66 07

Fax (030) 230 64 91

E-mail Bestel@nizw.nl

Website www.nizw.nl en www.lokaalsociaalbeleid.nl

Woord van dank

Deze publicatie is totstandgekomen in het kader van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden 2000-2003* van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW. Het NIZW ontwikkelt daarin methodieken die samenwerking tussen de generaties bevorderen met het oog op leefbaarheid, veiligheid en sociale samenhang in de woonomgeving.

Graag wil ik de leden van de projectadviesgroep – Dien Cornelissen, Herman Hofman, Lucy Aarnink, Fleur Thomése, Jan Hazekamp, Eduard Groen, Marga Duynker, Maria Lunardo, Jumbo Klercq en Louise Meijer – bedanken voor hun deskundig advies. Ook Jan Willem Duyvendak bedank ik voor zijn inleiding, gehouden tijdens een van de bijeenkomsten van de projectadviesgroep. Mijn dank gaat ook uit naar Kees Neefjes, die het concept van opbouwende kritiek heeft voorzien.

Voor hun reacties, hun meedenken en collegiale steun bedank ik mijn collega's van het landelijke ontwikkelteam *De buurt voor alle leeftijden* Sandra Ball, Christina Mercken, Gherie ter Steege, Corine van Rijswijk en Jan de Wild. Ard Sprinkhuizen wil ik bedanken voor zijn bijdrage aan het laatste hoofdstuk.

Het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het ministerie van VWS, het VSB-Fonds, het Fonds Ouderenhulp en de Stichting Kinderpostzegels Nederland. Eén persoon wil ik graag bij naam noemen. Jaap Poley (Ministerie van VWS) was de eerste landelijke beleidsmaker die getuigde van een rotsvast vertrouwen in de intergenerationele aanpak. Hij is helaas veel te vroeg van ons heengegaan. Moge dit boek, als postuum eerbetoon aan Jaap, zijn weg vinden naar velen.

Kees Penninx
Januari 2003

Inhoud

I Inleiding 9

- 1.1 'Hier speelt iedereen mee' 9
- 1.2 Resultaten van drie jaar *De buurt voor alle leeftijden* in Nederland 13
- 1.3 Pijlers en uitgangspunten van intergenerationeel beleid 18
- 1.4 Aan de slag op drie deelterreinen 23
- 1.5 Voor wie is dit boek geschreven? 24

2 Intergenerationele projecten 27

- 2.1 Inleiding 27
- 2.2 Basisthema's van intergenerationele projecten 28
- 2.3 Variaties in intergenerationeel contact 32
- 2.4 Doelen kiezen aan de hand van een matrix 36
- 2.5 Overige kenmerken 40
- 2.6 Knelpunten 46

3 Intergenerationeel lokaal sociaal beleid 51

- 3.1 Inleiding 51
- 3.2 Leven in aparte leeftijdsenclaves 52
- 3.3 Generatiebewust beleid en het debat over solidariteit 62
- 3.4 Levensloopbewust beleid en het debat over toegankelijkheid 77
- 3.5 Tien uitgangspunten voor intergenerationeel lokaal sociaal beleid 83

4 De pedagogische gemeenschap: rijker met ouderen 97

- 4.1 Inleiding 97
- 4.2 Jeugd en jeugdbeleid in Nederland 98
- 4.3 Steun en toezicht voor jongeren ontoereikend 100
- 4.4 Intergenerationeel beleid ter versterking van de pedagogische gemeenschap 101

5 Wonen, zorg en welzijn voor ouderen: samen met andere generaties 113

- 5.1 Inleiding 113
- 5.2 Ouderen en ouderenbeleid in Nederland 114
- 5.3 Levensloopbestendig wonen 116
- 5.4 Sociale steun en netwerken in intergenerationele wijkverbanden 122
- 5.5 Ouderenbeleid met jeugd in de hoofdrol 124

6 De openbare ruimte tussen strijdtoneel en ontmoetingsplaats 135

- 6.1 Inleiding 135
- 6.2 De openbare ruimte als arena 136
- 6.3 Buurtgebruik, levensfase en intergenerationele participatie 139
- 6.4 Sociale veiligheid en conflicten tussen jong en oud 143

7 Intergenerationele werkplaatsen 151

- 7.1 Inleiding 151
- 7.2 Opgaven en uitgangspunten 153
- 7.3 Partners en partijen 154
- 7.4 Fantasie en verbeeldingskracht 157
- 7.5 Resultaat en rekenschap 160

Samenvatting 167

Summary 173

Literatuur 179

Bijlage 1 De belangrijkste begrippen 191

Bijlage 2 Een intergenerationele score 195

Bijlage 3 Ondersteuning bij intergenerationeel werken 205

I Inleiding

1.1 *'Hier speelt iedereen mee'*

In het zuiden van Duitsland, tussen Ravensburg, stad van spellen en puzzels, en de Bodensee, ligt Spieloland, een vrijetijdspark met een eigen gezicht. Geen achtbaan die de adrenaline opjaagt, geen raket die een enkele reis naar de maan suggereert, geen stormbaan om de ribben te kneuzen. Zelfs de rodelbaan, waarop een opblaasbare boot over een laagje water naar beneden roetsjt, heeft niets afschrikwekkends. Ouders en opvallend veel grootouders stappen samen met het kleine grut in een bootje dat hen meeneemt naar het land van Kapitein Blauwbeer. Het park, dat in 1998 werd geopend en al binnen enkele jaren de miljoenste bezoeker verwelkomde, kan de concurrentie met de meer dan vijftig andere Duitse pretparken gemakkelijk aan. Onder het met motto 'Hier speelt iedereen mee tussen 2 en 99' verleidt het park alle leeftijdsgroepen tot gezamenlijke activiteit en creativiteit (Van Schoonderwalt 2002).

Interactief en toegankelijk

Bij het ontwerp van Spieloland is bewust rekening gehouden met de wensen van alle generaties. Jong of oud, iedereen kan er uit de voeten en voelt zich er thuis. De attracties nodigen uit tot samen spelen, samen leren en samen allerlei dingen ondernemen. Niemand hoeft zich ergens te jong of te oud voor te voelen. Niemand hoeft tegen zijn zin aan de kant te blijven staan. De formule van dit succes bestaat uit twee componenten. De eerste component is positieve interactie, waar jong en oud beiden plezier aan beleven. De tweede component is een voor alle leeftijdsgroepen toegankelijke en uitnodigende omgeving. Deze formule is in het publieke domein van onze steden en dorpen nog ver te zoeken. Hier leven de generaties niet samen, maar brengen hun tijd door gescheiden van elkaar in aparte ruimten, aparte gebouwen. Ze hebben hun eigen activiteiten en maken gebruik van verschillende dienstverlenende systemen die onderling

weinig met elkaar communiceren. In ons sociale stelsel worden jong en oud opgevangen, onderwezen, gehuisvest, geholpen en verzorgd in afzonderlijke instituties, door gespecialiseerde beroepsgroepen. Als gevolg van deze institutionele scheidslijnen zijn de generaties hun levens gaan leiden in aparte leeftijds-enclaves, in sterk aan leeftijd gekoppelde sociale verbanden die onderling weinig met elkaar te maken hebben. Omdat jonge gezinnen zich steeds minder vaak vestigen in de nabijheid van de grootouders, is hun contact met de kleinkinderen in veel gevallen beperkt. Deze segmentatie van leeftijdsgroepen is bijna vanzelfsprekend geworden. Zij wordt nog versterkt door allerlei stereotiepe aannames over de levensloop, zoals leren is voor de jeugd, werken is voor de midden generatie en rusten is voor de ouderdom. Over jongeren en ouderen bestaan bovendien veel negatieve stereotypen. Het gevolg is dat buiten het eigen familieverband, en in toenemende mate ook daarbinnen, contacten tussen de generaties schaars zijn geworden.

Deze intergenerationele contactarmoede komt ook tot uitdrukking in de cijfers. In Nederland heeft 31% van de 65-plussers weinig tot geen contact met jongeren onder 25 jaar, met inbegrip van de eigen (achter)kleinkinderen. Naarmate de leeftijd stijgt neemt het contact met jongeren verder af. Een op de vijf 75-plussers heeft nooit contact met 25-minners (Walker 1993). In andere Europese landen is de situatie niet veel anders. In Engeland krijgt 24% van de ouderen nooit bezoek van jongeren onder 25 jaar, 72% krijgt wel eens bezoek van jongeren, maar dan alleen van de eigen kleinkinderen. Slechts 4% van de Engelse senioren krijgt wel eens bezoek van jongeren die niet tot de eigen familie behoren (Furedi en Brown 1997). In landen als Ierland en Denemarken, waar de generaties relatief meer contact hebben met elkaar, hebben ouderen een positiever beeld van jongeren dan in landen met minder intergenerationele contacten. In alle Europese landen onderschrijven jongeren en ouderen in grote meerderheid de stelling dat het waardevol zou zijn als er meer sociaal contact tussen de generaties zou zijn. Van alle ouderen in Europa zijn de Nederlandse ouderen het felst gekant tegen de stelling dat ouderen het liefst omgaan met hun eigen leeftijdsgenoten: slechts 16% van de Nederlandse ouderen onderschrijft deze stelling (Walker 1993).

In deze publicatie zetten wij vraagtekens bij de institutionele en sociaal-culturele scheidslijnen. Zij vormen een barrière voor een naar leeftijd geïntegreerde samenleving, waarin principes als solidariteit en wederkerigheid tussen de gene-

raties niet alleen met de mond beleden maar ook in het alledaagse leven worden gepraktiseerd. De scheiding tussen generaties is een onzichtbare, bijna vanzelfsprekend geworden vorm van maatschappelijke fragmentatie waarvoor de samenleving een hoge tol betaalt. Gevoelens van onveiligheid nemen toe omdat mensen elkaar niet meer kennen; liever lopen ze met een grote boog om elkaar heen. Veel maatschappelijke kracht en dynamiek blijft onaangeroerd zolang jongeren en ouderen zich vanwege hun leeftijd apart gezet en buitengesloten voelen. Zolang zij in de media en in de politiek eenzijdig als probleemgroepen worden behandeld, zullen zij zich weinig aangesproken voelen tot sociaal productieve inzet in maatschappelijke verbanden. Zolang zij eenzijdig op hun rol als consumenten op de geïnstitutionaliseerde markt van onderwijs, zorg en diensten worden aangesproken, zullen zij weinig prikkels ontvangen tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid. Eerder zullen zij tegenover elkaar komen te staan in de strijd om schaarse publieke voorzieningen en de openbare ruimte. Is dat allemaal nog aanvaardbaar in een tijd waarin informele sociale verbanden onder druk staan en lang niet altijd vervangen kunnen worden door betaalde krachten die werkzaam zijn binnen formele instituties?

In deze publicatie werken we een aantal mogelijkheden uit om een andere weg op te gaan. Intergenerationeel beleid is gericht op leeftijdsintegratie. Dat sluit aan bij de wens van veel jongeren en ouderen zelf om volwaardig mee te tellen en mee te doen, niet aan de rand maar in het centrum van het sociale leven. Zij willen niet gezien worden als een groep met problemen en voelen zich gestigmatiseerd door achterstandsbeleid dat is gekoppeld aan kunstmatige leeftijdsgrenzen. Zij willen graag op hun individuele wensen en talenten aangesproken worden, zelf beslissen met wie zij omgaan en in contact blijven met alle generaties. Een bekend voorbeeld van senioren die daar al meer dan een decennium naar handelen zijn de Gilden, vrijwilligersorganisaties van actieve 55-plussers. Onder het motto *ondernemend ouder worden* bieden zij in sociale projecten hun kennis en levenservaring aan, waarbij zij zich met name ook richten tot jonge mensen. De leden van deze organisaties geven onder meer informele conversatielessen aan jonge vluchtelingen en bieden als persoonlijke mentoren begeleiding aan kinderen die moeite hebben met de overstap naar de middelbare school (Verschuur 1998). Ook elders laten ouderen steeds vaker weten de aansluiting met andere groepen niet te willen missen. Een lokaal ouderenpanel in de Rotterdamse deelgemeente Hillesluis wees uit dat ouderen vinden dat sociaal-culturele activiteiten niet alleen voor ouderen, maar wijkgericht en

samen met jongeren moeten worden opgezet. In de nabije toekomst, als de grote en goed opgeleide generatie babyboomers zich aandient in de gelederen van de senioren, zal de wens van ouderen om volop in het leven te staan alleen maar sterker worden. Oud is nog lang niet afgeschreven!

Iets positiefs doen

Niet alleen ouderen, ook jongeren hebben er behoefte aan om serieus mee te tellen en midden in het sociale leven te staan. Jongeren die iets van hun leven willen maken werpen stigma's als 'lastig', 'druk' en 'agressief' verre van zich af. Zij willen een zinvolle bijdrage leveren aan de samenleving. Zo wilden Marokkaanse jongeren in de Haarlemse Europawijk laten zien dat zij 'niet alleen maar de boel kunnen vernielen, maar ook iets positiefs kunnen doen'. Ze richtten de *Future Gang* op en trokken de wijk in om galerijen schoon te maken en bankjes in het verzorgingshuis op te knappen.

Haarlem: Future Gang

Future Gang is een initiatief van jongeren. Zij doen klusjes voor bewoners en instellingen van Haarlem. Het verdiende geld gaat in een pot. De leden van *Future Gang* bepalen zelf op een democratische wijze wat ze met het geld gaan doen. Meestal komt dit neer op een bioscoopbezoek, sporten of eten bij de McDonald's. De organisatie van *Future Gang* is ondergebracht bij de Stichting Haarlem Werkt. De gemeente Haarlem, Bureau Veiligheid en Stichting Welzijnswerk Schalkwijk ondersteunen dit project.

Aanleiding was een debat met de overwegend Marokkaanse jongeren in de Europawijk over criminaliteit, verveling en vandalisme onder de jeugd. Er werd gesproken over wat jongeren zelf zouden kunnen doen om de verveling te verdrijven en een positiever beeld te geven van jongeren. Daarop besloten de jongeren zelf om de *Future Gang* op te richten. Het project was een groot succes. De jongeren komen op woensdagmiddag en zaterdagmiddag bij elkaar. Vanuit het kantoor van de Stichting Haarlem Werkt krijgen zij de opdracht om klusjes te gaan doen. Na het beëindigen van de klusjes komen de jongeren weer bijeen om in het Jongerencentrum huiswerk te maken. Dit gebeurt onder leiding van een professionele begeleider.

De wijkbewoners bij wie de jongeren klussen, betalen een kleine

vergoeding. Deze betaling gebeurt door middel van een strippenkaart. Deze strippenkaart kunnen de bewoners bij de Stichting Haarlem Werkt kopen of telefonisch bestellen, en bestaat uit tien strippen. Elke keer als er een klusje gedaan wordt, komt er een aantal stempels op. Het aantal strippen is afhankelijk van het soort klusje, van de zwaarte van de klus en van de tijdsduur.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

In projecten als *Future Gang* en in organisaties als Gilde laten jongeren en ouderen op hun eigen manier zien dat zij iets kunnen en willen betekenen; voor elkaar en voor de samenleving. Het zijn opmerkelijke en uitermate moedige initiatieven, kleinschalig en tegelijk baanbrekend. Jong en oud verlaten hier de gebaande paden, door los te breken uit het keurslijf van leeftijdshomogene groepen en instituties. Langzaam maar zeker weten zij de scheidslijnen tussen de generaties – en daarmee vaak ook tussen de culturen – te doorbreken. Zij zijn bereid om verantwoordelijkheid te nemen, ook voor diegenen die niet direct tot de eigen kring behoren. In hun ogen staan zorg en aandacht voor andere leeftijdsgroepen niet op gespannen voet met de eigen belangen. Integendeel, door niet alleen met leeftijdsgenoten om te gaan, maar ook mensen van andere leeftijden te ontmoeten kom je verder, zie je meer van de wereld en hoor je erbij. In veel plaatsen in Nederland zijn intergenerationele initiatieven in opkomst. Professionals in de sociale sector hebben daarbij een stimulerende en ondersteunende rol. Binnen allerlei projecten en activiteiten helpen jongeren ouderen, helpen ouderen jongeren, zetten jong en oud zich samen ergens voor in, behartigen samen hun belangen of gaan met elkaar in gesprek over het gebruik van de openbare ruimte. Deze initiatieven verdienen ondersteuning in het kader van het lokaal sociaal beleid. *De stad van alle leeftijden* reikt gemeenten, instellingen en bewonersorganisaties een kader aan om intergenerationeel denken en werken een duurzame plek te geven in het lokaal sociaal beleid. De opbouw van het boek zetten we in de volgende paragrafen uiteen.

1.2 **Resultaten van drie jaar *De buurt voor alle leeftijden* in Nederland**

Hoofdstuk 2 van deze publicatie gaat over intergenerationele projecten. Met behulp van intergenerationele projecten kunnen sociale professionals burgers ondersteunen die op lokaal niveau een brug tussen de generaties willen slaan. Zij

leveren daarmee niet alleen een concrete bijdrage aan de maatschappelijke integratie van zowel jongeren als ouderen, maar ook aan de sociale kwaliteit van het gebied of gebouw waarin zij werken. Dat is de belangrijkste bevinding van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* dat het NIZW in de periode 2000 tot 2003 heeft uitgevoerd in een aantal lokale proefprojecten. In samenwerking met lokale organisaties¹ werden in het kader van deze proefprojecten verschillende intergenerationele activiteiten en samenwerkingsverbanden ontwikkeld. Landelijk werd het idee van intergenerationeel werken gepromoot door middel van artikelen, werkconferenties en een website. Het programma was aanvankelijk sterk geïnspireerd door Amerikaanse praktijkvoorbeelden en onderzoeksresultaten. In Amerika kent intergenerationeel werken inmiddels een traditie van meer dan dertig jaar. De honderden intergenerationele projecten en organisaties zijn hier vrijwel allemaal te ordenen als varianten van intergenerationele *civil services*: jongeren helpen ouderen, ouderen helpen kinderen en jongeren, en jong en oud zetten zich samen in voor anderen. Wat de Amerikaanse projecten vooral hebben aangetoond is het plezier, de passie van mensen die betrokken zijn bij intergenerationele initiatieven, evenals de positieve resultaten. Ouderen komen uit hun sociaal isolement en vinden in het contact met jongeren een nieuwe manier om hun levensfase zinvol in te vullen. Jongeren krijgen meer zelfvertrouwen en vinden steun bij volwassenen, die tijd hebben en liefdevolle warmte en aandacht bieden. Opvallend afwezig zijn echter noties als belangen tegenstellingen, conflicten en onderhandelingen tussen verschillende leeftijdsgroepen, die bijvoorbeeld een bepaald gebied of een accommodatie moeten delen. In Nederland blijkt juist hieraan veel behoefte te bestaan. In de Nederlandse proefprojecten zijn daarom drie basisthema's voor intergenerationeel werken ontwikkeld, aangeduid met de begrippen kwaliteiten, normen en ruimte.

Drie basisthema's intergenerationeel werken

- a Kwaliteiten: inzet van jong en oud stimuleren bij nieuwe vormen van onderlinge hulp- en dienstverlening of dienstverlening ten behoeve van derden.

¹ Organisaties op het gebied van welzijn, wonen, zorg, onderwijs en opvang in onder meer de gemeenten Almelo, Amsterdam, Breda, Epe, Den Haag, Heiloo, Rotterdam, Utrecht en Zeist.

- b Normen: jong en oud aanspreken op eigen verantwoordelijkheid en competenties inzake omgaan met samenlevingsconflicten.
- c Ruimte: jong en oud stimuleren tot gezamenlijke belangenbehartiging en samenwerking aan verbetering van de openbare ruimte en daarin aanwezige voorzieningen.

Van Amerikaanse inspiratie naar Nederlandse praktijk

Deze indeling bleek beter te passen in de Nederlandse context dan de Amerikaanse indeling jong helpt oud, oud helpt jong, en jong en oud zetten zich samen in voor anderen. Die ordening is interessant in situaties waar nog voldoende mensen gemobiliseerd kunnen worden om zich in te zetten voor anderen. In het merendeel van de Nederlandse wijken zijn daar gelukkig voldoende aanknopingspunten voor en kan met licht stimulerend beleid en positieve prikkels een behoorlijke mate van leeftijdsintegratie bereikt worden. In sommige wijken zal echter meer en zwaarder geschut moeten worden ingezet. Juist op lokaal niveau, in de alledaagse leefomgeving, kunnen jong en oud verschillende belangen hebben en soms scherp tegenover elkaar staan. Gevoelens van onveiligheid spelen daarbij een grote rol, zowel bij ouderen als bij jongeren. Het gevoel niet veilig te zijn in de eigen woonomgeving kan voortkomen uit reële veiligheidsrisico's, zoals criminaliteit en overlast. Daarnaast spelen bij veel jongeren en ouderen ook andere ervaringen mee, die geleid hebben tot gevoelens van miskennis, overbodigheid, of soms zelfs tot een bijna existentiële ervaring buiten de maatschappelijke orde te staan. Niet de wens om samen te werken, maar een defensieve opstelling en de neiging om positie in te nemen tegenover elkaar, zijn dan het resultaat.

Maastricht: ouderen intolerant ten opzichte van jongeren

In een onderzoek naar de aanpak van lokaal sociaal beleid in Maastricht blijkt dat gebrekkige tolerantie tussen de generaties een steeds terugkerend probleem vormt. De onderzoekers: 'Ouderen klagen dikwijls over jongeren. Als een groepje jongeren bij elkaar op straat staat, voelen ze zich al gauw bedreigd. De vraag is of deze jongeren daadwerkelijk een bedreiging vormen. Jongeren die bij elkaar staan hebben zelden kwade bedoelingen. Vaak hebben ze geen plek waar zij kunnen vertoeven. Dit betekent dat men de klachten van ouderen soms kritisch onder de loep moet nemen.'

Enkele respondenten wijzen erop dat ouderen onvoldoende tolerant zijn ten opzichte van de bij de leeftijd horende levensstijl van jongeren. Een respondent brengt het spanningsveld tussen generaties onder woorden: 'Wat een enorm probleem is, en dat heb je vooral in de flatgebouwen, zijn de verschillende generaties die daar wonen. Mensen hebben twintig, dertig jaar met elkaar gewoond, zeggen dat er nooit iets gebeurd is natuurlijk, alles liep altijd op rolletjes. En dan gaan mensen plotseling verhuizen, naar een verzorgingshuis of naar een aangepaste flat. Wij plaatsen nieuwe mensen en op dat moment heb je de poppen aan het dansen. Want de oudere generatie verwacht dat die zich gaan aanpassen en de jongeren hebben heel andere normen en waarden.'

Bron: Gabriëls 2002

Het versterken van het zelfstandig probleemoplossend vermogen in conflict-situaties tussen jong en oud is een van de speerpunten in de intergenerationele aanpak in Nederland. Ook het leren benoemen van gezamenlijke belangen, om die vervolgens eendrachtig te bepleiten bij instellingen en gemeenten, is een invalshoek voor intergenerationeel werken die in het kader van het Nederlands stimuleringsprogramma veel aandacht heeft gekregen. Samen met de initiatieven die inzetten op wederzijdse hulp- en dienstverlening vormen zij het palet van intergenerationele mogelijkheden en invalshoeken waaruit gemeenten, instellingen en bewoners een passende mix kunnen samenstellen, gegeven de potenties en problemen van de wijk met al zijn bewoners en voorzieningen.

Ambitieniveaus

Er is nog een ander verschil tussen de zich ontwikkelende Nederlandse praktijk en de Amerikaanse voorgangers. Sturen de Amerikaanse projecten veelal aan op ambitieuze doelen als het bevorderen van vriendschap en surrogaatfamiliebanden, in het Nederlands stimuleringsprogramma is ervoor gekozen om de mogelijkheden van intergenerationeel werken te benutten voor de wens van gemeenten om op lokaal niveau de sociale samenhang tussen bevolkingsgroepen te bevorderen. Warme vriendschap en sociale steun zijn mooi, maar niet altijd haalbaar. Sociaal beleid in Nederland zet niet in op sympathie, maar op empathie, op het vermogen van mensen om zich in te leven in anderen, ook als zij anders denken of anders doen. Dat is vaak al moeilijk genoeg. Het bete-

kent onder meer dat vooroordelen over jongeren en ouderen worden bestreden. Niet door vrijblijvende mediacampagnes als ‘Ouderen zijn niet van gisteren’ of ‘De maatschappij dat ben jij’, maar door persoonlijke contacten, van mens tot mens. Contacten waarin waarden en normen niet worden opgelegd, maar wel worden uitgewisseld in een gelijkwaardige dialoog. De proefprojecten hebben uitgewezen dat dit mogelijk is en aansluit bij de behoeften van velen. Ze hebben ook uitgewezen dat dit vaak een kwestie is van tactisch en geduldig manoeuvreren, van klein beginnen en stap voor stap opbouwen. Hier komen inzichten uit de samenlevingsopbouw goed van pas: kleine successen vieren, rolmodellen in het zonnetje zetten, netwerken ontwikkelen en oppassen voor torenhoge ambities. In sommige wijken is het al heel wat als jong en oud te motiveren zijn om vreedzaam naast elkaar te leven, als zij elkaar met rust laten of de moed verzamelen elkaar aan te spreken als er problemen zijn. Elders, bijvoorbeeld in specifieke sociale domeinen als het onderwijs en de ouderenzorg, is het mogelijk om in te zetten op vormen van intergenerationeel contact waarbij hulp en steun wordt geboden. Bij het vaststellen van intergenerationele doelen is een goede analyse van de mogelijkheden en beperkingen, gegeven de specifieke context van de buurt en de daarin aanwezige mensen en organisaties, van belang. Ook moet rekening gehouden worden met het feit dat niet alle ouderen en jongeren zonder meer contact met andere generaties willen. Het doel van intergenerationeel werken is om uitnodigende kaders te creëren en belemmeringen weg te nemen voor diegenen die dit contact wel op prijs stellen. Die hun horizon willen verruimen, zich willen engageren in nieuwe sociale verbanden, of zich realiseren dat samenleven moeilijk is zonder een minimum aan gedeelde waarden en omgangsvormen. Tijdens het stimuleringsprogramma zijn wij drie ambitieniveaus van intergenerationele samenhang gaan onderscheiden.

Drie ambitieniveaus intergenerationeel werken

- a elkaar ontmoeten;
- b elkaar beter leren kennen;
- c elkaar wederkerig beïnvloeden.

De drie basisthema's en ambitieniveaus bieden een kader voor de programmering van intergenerationele activiteiten op lokaal niveau. Afhankelijk van de situatie in de wijk kunnen gemeenten, instellingen en bewoners inzetten op een of meer basisthema's en rond elk van deze thema's het ambitieniveau vaststellen. Daarbij kunnen zij gebruikmaken van verschillende publicaties en beeldmate-

rialen die het NIZW in het kader van het nationaal stimuleringsprogramma heeft uitgegeven. Achter in dit boek is hiervan een overzicht opgenomen.

1.3 ***Pijlers en uitgangspunten van intergenerationeel beleid***

Intergenerationele projecten, zoals beschreven in hoofdstuk 2, kunnen een adequaat vervoersmiddel zijn voor het erbij horen, het meedoen en het ontmoeten van jong en oud. Maar zoals een trein niet vooruitkomt zonder degelijke railinfrastructuur, zo komen intergenerationele projecten niet vooruit als daarvoor een faciliterend beleidskader ontbreekt. Te vaak zien we in de sociale sector nog losse projecten die kortstondig meedraaien in de beruchte projectencarrousel, om na een poosje te worden afgeserveerd en te belanden op het niet minder beruchte projectenkerkhof. Om te voorkomen dat intergenerationeel denken en werken in Nederland hetzelfde parcours aflegt, plaatsen we in hoofdstuk 3 intergenerationele projecten en praktijken in de context van het lokaal sociaal beleid. Het sociaal beleid van gemeenten blijkt een geschikt beleidskader voor intergenerationeel werk te zijn. Niet alleen sluit intergenerationeel werk rechtstreeks aan bij de doelen van dat beleid, minstens zo belangrijk is dat op dit beleidsterrein veel ervaring is opgedaan met vernieuwing vanuit een sectoroverstijgend perspectief.

Verbindingen leggen

Een belangrijk aandachtspunt van lokaal sociaal beleid is het stimuleren van verbindingen tussen bevolkingsgroepen die elkaar uit het oog dreigen te verliezen. Veel gemeenten denken daarbij primair aan de verhoudingen tussen verschillende culturen. Logisch, als sommige wijken meer dan honderd nationaliteiten herbergen. In verschillende proefprojecten is gebleken dat intergenerationele initiatieven ook mensen van verschillende culturen met elkaar in contact kunnen brengen. Door beide invalshoeken – culturen en generaties – in samenhang te analyseren, kan het sociaal beleid recht doen aan de grote diversiteit in de bevolking. Dat geldt zowel voor het sociaal beleid in de steden als op het platteland. Laat het platteland zich niet tekortgedaan voelen door de term ‘stad’ in de titel van dit boek. Intergenerationeel werk brengt doelgroepenbeleid en gebiedsgericht beleid tot een synthese en dat is zowel in de stad als op het platteland een uitdaging van deze tijd.

De factor leeftijd

Deze publicatie is een handreiking aan gemeenten, instellingen en bewonersorganisaties om intergenerationeel denken en werken een vaste plek te geven in de ontwikkeling van sociale stads- of dorpsvisies. Het gaat erom dat daarin de factor leeftijd, ofwel het samenleven van mensen van verschillende generaties, systematisch als aandachtspunt wordt meegenomen. Om dit te illustreren gaan we nog een keer terug naar Spieleland. De afzonderlijke attracties van dit pret-park kunnen we beschouwen als stuk voor stuk leuke en aardige intergenerationele projecten. Maar Spieleland is meer dan de optelsom van een aantal leuke attracties. Spieleland biedt een attractief concept: park voor alle leeftijden. Niet de afzonderlijke activiteiten, maar het concept is het eigenlijke *selling point*. Daarbij staan twee begrippen centraal: positieve interactie en toegankelijkheid. Het park stimuleert positieve interactie tussen de generaties. Dat is alleen dan een realistische opgave, als het park ook daadwerkelijk toegankelijk en gebruiksvriendelijk is voor alle generaties.

Dit concept kan een bron van inspiratie zijn voor gemeenten die in hun lokaal sociaal beleid tot uitdrukking willen brengen dat zij daadwerkelijk een stad of dorp van alle leeftijden zijn. Ook dan staan positieve interactie en toegankelijkheid centraal. Positieve interactie, of de ontmoeting tussen de generaties, is gericht op het stimuleren van inleving in en solidariteit met andere leeftijdsgroepen. Toegankelijkheid van de openbare ruimte en van publieke voorzieningen voor alle generaties is hiervoor een voorwaarde. Het zijn de twee pijlers van intergenerationeel lokaal sociaal beleid, dat inzet op leeftijdsintegratie ter bestrijding van anonimiteit, onveiligheid en sociaal isolement.

Pijler 1: Solidariteit door positieve interactie

De eerste pijler van intergenerationeel beleid is het bevorderen van solidariteit tussen de generaties door middel van georganiseerde *intergenerationele ontmoetingen*. In de ontmoeting tussen de generaties ligt het aanknopingspunt voor empathie, het vermogen van iemand van een bepaalde generatie om zich te kunnen inleven in de situatie van andere leeftijdsgroepen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor de sociale cohesie van de samenleving. Pleidooien voor *generatiebewust beleid*, gericht op behoud van solidariteit tussen de generaties, hebben tot nu toe vooral betrekking gehad op het probleem van de vergrijzing en het behoud van de *formele* sociale zekerheid voor toekomstige generaties. Die komt mogelijk onder druk te staan als steeds minder werkenden premies en belastingen moeten betalen voor steeds meer ouderen. Maar solidariteit kan niet

alleen door middel van landelijke, formele regelgeving gewaarborgd worden. Om het draagvlak voor solidariteit te verzekeren zijn ook *informele* verbanden van belang. Dat betekent dat mensen elkaar moeten kennen, dat zij elkaar durven aanspreken en dat zij kunnen samenwerken. Daarvoor is een stimulerend ontmoetingsbeleid nodig, waarmee de verantwoordelijkheid van generaties voor elkaar in talrijke sociale verbanden vorm kan krijgen.

Pijler 2: Autonomie door toegankelijkheid

De tweede pijler van leeftijdsintegratie is het bevorderen van autonomie en zelfontplooiing door het bevorderen van toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van de openbare ruimte en van maatschappelijke voorzieningen voor alle generaties. Voelen alle generaties zich veilig in de openbare ruimte? Is de wijk gebouwd voor één categorie bewoners, bijvoorbeeld jonge gezinnen en tweeverdieners, of is het er goed toeven voor alle leeftijdsgroepen? Is er ook voldoende speelgelegenheid voor jonge kinderen? Zijn er plekken waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten? Bevinden winkels en ontmoetingspunten voor ouderen zich op loopafstand? Kunnen alle leeftijden veilig en comfortabel gebruikmaken van het openbaar vervoer? Bieden organisaties hun diensten aan één leeftijdscategorie aan, of kunnen ook andere categorieën van het aanbod gebruikmaken? Zijn accommodaties toegankelijk voor één leeftijdsgroep, of zijn ook andere leeftijdsgroepen er welkom als gasten, gebruikers of vrijwilligers? Dit soort vragen is al in de ontwerpfase van wijken en voorzieningen aan de orde. Ze spelen ook een rol bij grote veranderingen als de herstructurering van oude wijken, de inrichting van scholen en opvangvoorzieningen in het pedagogisch domein en de komst van woon-zorgzones voor kwetsbare ouderen. Bij zulke maatschappelijke transities is speciale aandacht voor kinderen, jongeren en ouderen op zijn plaats. Hoewel zij relatief het meest gebruikmaken van voorzieningen in de wijk, klinkt hun stem te weinig door in het beleid. Voor hen is erbij horen geen vanzelfsprekende zaak. Integratie van generaties betekent dat niemand op grond van zijn leeftijd wordt uitgesloten van mogelijkheden om te participeren in de samenleving en gebruik te maken van lokale voorzieningen. Niet de kalenderleeftijd, maar de individuele behoeften van mensen staan centraal in dit beleid. Het openbreken van culturele en structurele leeftijds-grenzen is een manier om *levensloopbewust beleid* vorm te geven. Dit beleid is gericht op individuele autonomie en zelfontplooiing. Institutionele barrières en cultureel bepaalde denkbeelden over wat mensen in een bepaalde levensfase 'horen te doen' worden daarbij ter discussie gesteld. In iedere levensfase moeten

Elkaar durven aanspreken

mensen kunnen kiezen voor een passende combinatie van leren, werken, zorgen en genieten van de vrije tijd. Dat geldt niet alleen voor de zogeheten taakcombinerders in de middenfase van het leven; het geldt ook voor jong en oud.

In hoofdstuk 3 komen we nog uitgebreid terug op deze pijlers van intergenerationeel beleid. Hier volstaan we met de constatering dat beide pijlers elkaar kunnen versterken. Het openbreken van structurele leeftijdsgrenzen maakt culturele uitwisseling door middel van intergenerationeel ontmoetingsbeleid gemakkelijker. Verschillende leeftijdsgroepen worden dan immers niet meer letterlijk in leeftijdshomogene enclaves van elkaar afgezonderd. Andersom kunnen geslaagde intergenerationele ontmoetingen aanleiding zijn om structurele leeftijdsgrenzen ter discussie te stellen. De ontmoeting tussen de generaties smaakt bijna altijd naar meer, getuigen de enthousiaste reacties van deelnemers. Zij vragen zich af waarom dit nog niet overal vanzelfsprekend is. Welke 'wetten en praktische bezwaren' staan in de weg?

Intergenerationeel beleid vraagt om een evenwichtige aanpak: de twee pijlers kunnen niet los van elkaar worden ontwikkeld. Mensen ontwikkelen zichzelf niet in een sociaal vacuüm; zij hebben daar anderen bij nodig. Open instituties, die mensen niet uitsluiten op grond van hun leeftijd, kunnen daar een forum voor bieden, kunnen ontmoetingsplaatsen zijn waar mensen van verschillende generaties samenwerken zodat zij er gezamenlijk beter van worden.

Uitgangspunten

Het zou erg optimistisch zijn om te denken dat de ontmoeting tussen de generaties altijd soepel en gladjes verloopt. In de praktijk is het vaak een kwestie van vallen en opstaan. Om te beginnen is weten wat je wilt belangrijk: welke acties kies je en waarom? In hoofdstuk 3 werken we de twee pijlers tot slot uit door het formuleren van tien uitgangspunten voor intergenerationeel lokaal sociaal beleid.

Tien uitgangspunten intergenerationeel lokaal sociaal beleid

- de kwaliteit van sociale verhoudingen verbeteren;
- empathie tussen bevolkingsgroepen stimuleren;
- alle generaties betrekken bij het beleid;
- levensloopbestendige wijken creëren;
- multifunctioneel gebruik van accommodaties bevorderen;
- sociale kracht van burgers versterken;
- combinaties van formele en informele zorg bevorderen;
- integraal denken toepassen in concrete praktijken;
- investeren in professionalisering;
- aandacht besteden aan resultaat en rekenschap.

Wanneer beide pijlers van leeftijdsintegratie aan de hand van deze tien uitgangspunten systematisch ontwikkeld worden, ontstaat geleidelijk een klimaat van verandering, waarin leeftijd geen barrière meer hoeft te zijn in het sociale verkeer, en waarin de ontmoeting van jong en oud vanzelfsprekender wordt. Dan kunnen, om nog even in termen van railinfrabeheer te blijven, tussen de gescheiden sporen van de verschillende generaties steeds meer wissels worden aangelegd.

1.4 **Aan de slag op drie deelterreinen**

Lokaal sociaal beleid omvat veel thema's en er zijn veel organisaties bij betrokken. In het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* zijn drie deelterreinen van lokaal sociaal beleid benoemd waar het concept van intergenerationeel denken en werken een bijzondere meerwaarde kan hebben voor verschillende generaties, vanaf de allerjongsten tot en met de alleroudsten en alles wat daartussen zit. Dit zijn achtereenvolgens het terrein van de pedagogische gemeenschap, het terrein van wonen, zorg en welzijn voor ouderen en het terrein van de openbare ruimte.

Drie beleidsterreinen voor intergenerationeel werk

- 1 De pedagogische gemeenschap: in onderwijs en kinderopvang worden ouderen geworven om zich in te zetten als helpers en mentoren bij diverse activiteiten voor kinderen en jongeren.
- 2 Wonen, zorg en welzijn voor ouderen: ouderen die intramuraal of zelfstandig in de wijk wonen krijgen bezoek of hulp van kinderen en jongeren.
- 3 De openbare ruimte: jongeren en ouderen gaan met elkaar in gesprek over conflicten, belangen en omgangsvormen in de wijk waarin zij wonen.

Op elk van deze beleidsterreinen kunnen initiatiefnemers hun eigen intergenerationele thema's en ambities kiezen en de keuze voor projecten en activiteiten daarop afstemmen. In achtereenvolgens de hoofdstukken 4, 5 en 6 beschrijven we de belangrijkste doelen van deze beleidsterreinen en geven we aan de hand van praktijkvoorbeelden aan hoe de pijlers en uitgangspunten van intergenerationeel beleid hier kunnen worden toegepast.

Intergenerationele werkplaatsen

In het laatste hoofdstuk zetten we de belangrijkste principes van intergenerationeel lokaal sociaal beleid nog eens op een rij. We doen dat in een voorstel aan gemeenten, instellingen en organisaties om 'de stad van alle leeftijden' vorm te geven in intergenerationele werkplaatsen.

Een intergenerationele werkplaats is een samenscholing van mensen die willen werken aan goede verhoudingen tussen de generaties. De school, de kerk, de moskee, het buurthuis, het kindercentrum, de bibliotheek, het zorgcomplex, het plein in de buurt: alle kunnen bijdragen aan de intergenerationele ontmoeting. De intergenerationele werkplaats is een bron van intergenerationele ideeën en

een aanjager van intergenerationele activiteiten die worden opgezet in nauwe samenspraak met jong en oud. De deelnemers zijn afkomstig uit verschillende maatschappelijke organisaties, zoals gemeenten, bewonersverenigingen, woningbouwcorporaties, welzijnsinstellingen, vrijwilligersorganisaties, politie, bedrijven, onderwijs, kinderopvang en ouderenzorg. Zij verlaten de gebaande paden en komen los van institutionele grenzen. Hun gezamenlijke opgave is het ontwerpen van een project, een organisatie, een buurt, waarin leeftijd voor niemand een belemmering vormt om actief mee te doen, en waarin jong en oud gezamenlijk de strijd aanbinden met sociale anonimiteit en onveiligheid. De organisaties en personen die deelnemen aan een intergenerationele werkplaats zijn voortdurend uit op nieuwe creatieve combinaties, waarin jong en oud elkaar helpen, een dialoog aangaan over onderlinge conflicten, of gezamenlijke belangen realiseren. Alle generaties profiteren daarvan.

1.5 ***Voor wie is dit boek geschreven?***

Dit boek is geschreven voor diegenen die werkzaam zijn op een of meer van de hiervoor genoemde beleidsterreinen. Primair richt dit boek zich tot bestuurders en ambtenaren van gemeenten en tot beleidsmakers, stafmedewerkers en projectleiders van organisaties in de sociale sector. Kinderwerkers, jongerenwerkers, ouderenwerkers, sociaal-cultureel werkers, opbouwwerkers en andere professionals die uitvoerende en beleidsmatige taken combineren, zullen veel nuttige informatie vinden in dit boek.

Daarnaast kunnen ook beroepskrachten in het onderwijs, de ouderenzorg, de jeugdzorg, de volkshuisvesting, de politie en het plaatselijk bedrijfsleven de aanzet bieden tot of meewerken aan intergenerationele werkplaatsen. Verder behoren ook kaderleden van bewonersorganisaties en zelforganisaties van jongeren en ouderen tot de lezers van dit boek. Wij hopen dat het boek allen die de sociale en fysieke kwaliteiten van de leefomgeving in onderlinge samenhang willen ontwikkelen stof tot nadenken en praktische inspiratie biedt.

Begrippen

In deze publicatie wordt veelvuldig gebruikgemaakt van begrippen als jongeren, ouderen, generaties, levensfasen enzovoort. In bijlage 1 zijn de belangrijkste begrippen die in dit boek worden gehanteerd kort omschreven.

2 Intergenerationele projecten

Je neemt risico's bij alles wat je doet
maar nog grotere risico's als je niets doet
Shirley Williams

2.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk is de aandacht gericht op de eerste pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid: het bevorderen van intergenerationele solidariteit door het stimuleren van ontmoetingen tussen de generaties. Gemeenten, instellingen en bewoners kunnen deze uitdaging oppakken door het ontwikkelen van intergenerationele projecten.

Een intergenerationeel project is een doelgerichte en planmatig opgezette activiteit waarbij twee of meer generaties met elkaar in contact komen om elkaar te helpen, om gezamenlijke belangen te realiseren of om de dialoog aan te gaan over onderlinge conflicten.

In paragraaf 2.2 behandelen we de drie basisthema's of doelen van sociale integratie waaraan intergenerationele projecten een bijdrage kunnen leveren: kwaliteiten, normen en ruimte. Zoals we in de inleiding al even aanstipten, kunnen intergenerationele projecten ook verschillen naar de mate van intensiteit van het contact dat zij beogen. Het kan gaan om eenmalige, oppervlakkige contacten, maar ook om indringende en emotionele confrontaties, al dan niet binnen langdurige persoonlijke relaties. Paragraaf 2.3 behandelt deze variaties in intergenerationeel contact. In de daaropvolgende paragraaf 2.4 zetten we uiteen hoe lokale initiatiefnemers doelen kunnen formuleren. Welke basisthema's willen wij bestrijken? Welke mate van intergenerationeel contact beogen wij? Daarbij introduceren we een matrix voor het programmeren van intergenerationele projecten. In paragraaf 2.5 behandelen we een aantal opvallende kenmerken van

intergenerationele projecten. Wie ermee aan de slag wil, moet ook rekening houden met mogelijke knelpunten. In paragraaf 2.6 gaan we hier nader op in en maken we de overstap naar het volgende hoofdstuk.

2.2 **Basisthema's van intergenerationele projecten**

Intergenerationele projecten willen het *erbij horen* en volwaardig maatschappelijk participeren, ofwel de sociale integratie van jong en oud, stimuleren. In de literatuur over sociale integratie wordt een onderscheid gemaakt tussen een functionele, een morele en een expressieve dimensie van sociale integratie (Engbersen en Gabriëls 1995). Deze dimensies bieden een bruikbaar kader voor het benoemen van basisthema's in de praktijk van intergenerationele projecten die inzetten op leeftijdsintegratie. We noemen deze basisthema's achtereenvolgens kwaliteiten, normen en ruimte.

Kwaliteiten

De functionele dimensie van sociale integratie heeft betrekking op de kwaliteiten, dat wil zeggen de middelen en competenties, die mensen moeten hebben om hun identiteit te kunnen ontwikkelen en met succes te kunnen ingrijpen in de hen omringende wereld. Voorbeelden van zulke kwaliteiten zijn kennis, vaardigheden en sociale contacten. In maatschappelijke sectoren als het onderwijs, de hulpverlening en de welzijnssector worden burgers op professionele wijze bijgestaan in het verwerven van deze kwaliteiten. Minstens zo belangrijk zijn de informele, onderlinge relaties waarin mensen elkaar informatie toespelen, van elkaar leren, elkaar steun bieden en praktische diensten bewijzen. Mensen die beschikken over een groot sociaal netwerk zijn over het algemeen zelfredzamer en beter geïnformeerd over nieuwe ontwikkelingen dan mensen met een klein sociaal netwerk. Intergenerationele projecten in de categorie kwaliteiten boren het sociaal kapitaal van mensen aan en proberen de betekenis die jong en oud voor elkaar kunnen hebben te vergroten. De professional die deze projecten coördineert of uitvoert, is er doorgaans niet op uit om zelf informatie of vaardigheden over te dragen, maar lokt processen uit waarin burgers dat zelf doen. De professional is primair een *facilitator* die een context biedt waarin wederkerige relaties tussen burgers kunnen groeien. De kracht van de ene generatie dient het welzijn van de andere.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Scheveningen: *Scheveningen spreekt*. In verschillende activiteiten brengen jongeren en ouderen samen het culturele erfgoed van Scheveningen in beeld. Ouderen ervaren dat hun kennis op prijs wordt gesteld. Jongeren ontdekken hun persoonlijke roots en doen veel nieuwe kennis op over de Scheveningse cultuur.

Boxmeer: *Compubox*. Een laagdrempelige voorziening waar jongeren en ouderen gebruik kunnen maken van computers en waar zij kennis en vaardigheden op het gebied van ICT uitwisselen. De jongeren vinden het verrassend dat zij de ouderen iets kunnen leren. Dit vervult hen met trots en sterkt hun zelfvertrouwen.

Zaanstad: *Masterclass 'Grijs en Groen'*. Een wijkgerichte activiteit waarbij oudere wijkbewoners kennis en vaardigheden uit hobby of beroep overdragen aan leerlingen van een basisschool. Zo gaat het *human capital* van ouderen niet verloren. Ouderen voelen zich door dit initiatief positief gewaardeerd.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Normen

Sociale integratie heeft ook een morele dimensie. Deze heeft betrekking op de normen en waarden waaraan mensen zich moeten houden, willen zij vreedzaam met elkaar omgaan, elkaars integriteit respecteren en geen bedreiging voor elkaar vormen. Deze normen en waarden maken een vreedzaam verkeer tussen mensen mogelijk. In moderne samenlevingen gaat men ervan uit dat mensen elkaar dienen te respecteren, ook bij tegengestelde belangen en eventuele daaruit resulterende conflicten. Deze morele dimensie van sociale integratie staat op het spel wanneer mensen onverschillig zijn ten opzichte van elkaar, wanneer zij ongelijk worden behandeld of wanneer criminaliteit overheerst. De afgelopen jaren is de spanning tussen generaties en culturen in sommige wijken flink opgelopen. Burgers eisen meer blauw op straat en grijpen steeds vaker naar de telefoon in de veronderstelling dat gezagsdragers alle problemen op kunnen lossen. Intergenerationele projecten in deze categorie spreken mensen aan op hun eigen verantwoordelijkheid en vergroten hun competentie inzake het omgaan met samenlevingsconflicten. Er worden contacten gelegd tussen leeftijdsgroepen die verschillend doen en denken, die elkaar in de weg zitten, die elkaar bedreigen of met elkaar in conflict zijn. Vaak gaat het hier om conflicten in het gebruik van de openbare ruimte.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Leeuwarden: *Kattenkwaadproject*. Na aanhoudende klachten van ouderen over overlast door jongeren is een project gestart waarbij de jongeren de ouderen interviewden over het kattenkwaad dat zij zelf vroeger uithaalden. Het thema overlast werd hiermee bespreekbaar op een voor beide partijen aanvaardbare manier. Partijen werden soepeler in hun opstelling en waren meer bereid tot het zoeken naar compromissen.

Brunssum: *Join. Jong en Oud Interactief*. Op grond van gesprekken tussen jongeren en ouderen hebben medewerkers van het wijkwerk, jongerenwerk en politie een protocol buurtinterventie ontwikkeld. Daarin zijn de taken en verantwoordelijkheden van zowel bewoners als instanties vastgelegd in situaties waarbij sprake is van conflicten tussen jongeren en oudere buurtbewoners.

Epe: *Trefbuurten*. Jongeren die overlast geven en oudere wijkbewoners ontmoeten elkaar en bedenken samen waar de zogenoemde trefplekken voor jongeren gerealiseerd kunnen worden. Zo ontstonden oplossingen waar iedereen achter stond en werd het gesprek over omgangsvormen gestimuleerd.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Ruimte

Ruimte is de derde dimensie van sociale integratie. Het gaat daarbij niet om fysieke ruimte, maar om ruimte voor personen en groepen om zichzelf te kunnen ontplooien en belangen te kunnen realiseren. In de praktijk stuiten jong en oud hierbij op grenzen. Bij inspraakprocedures in het stedelijk beleid klinkt hun stem vaak zwak of helemaal niet. Zij hebben het gevoel niet serieus genomen te worden, dat formele instanties over hen beslissen zonder naar hen te luisteren. Intergenerationele projecten in deze categorie zijn gericht op het articuleren en bundelen van belangen, en op het zelfstandig realiseren van gezamenlijk gekozen doelen. Jong en oud spreken zich tegenover elkaar uit over hun wensen ten aanzien van de wijk. Ze erkennen dat er tegengestelde belangen zijn, maar proberen elkaar uiteindelijk te vinden op gedeelde belangen. Vervolgens gaan zij daar actief mee aan de slag door gezamenlijke doelen te realiseren. Zij wachten niet af tot zij een plekje krijgen toebedeeld binnen gemeentelijke initiatieven, maar nemen zelf het initiatief. Dat spreekt hun meer aan dan meedoen met klassieke inspraakprocedures, waarbij verschillende bevolkingsgroepen

afzonderlijk worden 'gehoord' en beleidsmakers zich vervolgens terugtrekken om een afweging te maken tussen de verschillende belangen. Bij intergenerationale projecten in deze categorie zijn jong en oud zelf aan het woord. In plaats van zich te richten naar de officiële beleidstaal leren ze elkaars taal verstaan. Ze vragen beleidsmakers zich daarvoor open te stellen en te luisteren naar hun boodschap. Het zijn vormen van interactieve en directe democratie (De Rynck en Kalk 2002). Door als eenheid naar buiten te treden, krijgt de stem van jong en oud meer kracht. Beide partijen gaan er meer op vooruit dan wanneer zij ieder voor zich hun belangen zouden hebben verdedigd. Een bijkomend effect is dat in de gezamenlijke speurtocht naar medestanders en in de gedeelde belangenbehartiging tegenover derden onderlinge betrokkenheid en inleving in elkaars situatie worden gestimuleerd.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Hardenberg: *Petemoei*project. Kinderen en ouderen buigen zich over de herinrichting van een veldje waarvan zij beiden veel gebruikmaken. Zij interviewen elkaar over hun wensen, leggen deze voor aan de gemeente en de woningcorporatie en maken plannen om elkaar in de toekomst te blijven ontmoeten. Bijvoorbeeld op de jeu-de-boulesbaan waarvoor zij samen hebben geijverd en die er inmiddels is gekomen.

Rotterdam: *Buurttuinen voor alle leeftijden*. In samenspraak met de gemeente en het welzijnswerk maken jongeren en ouderen samen een ontwerp voor de inrichting van twee buurttuinen. De jongeren en ouderen zijn samen aan zet, hetgeen hun bereidheid om rekening te houden met elkaar vergroot. De gemeente krijgt dankzij dit project veel informatie over de beleving van het wonen van beide leeftijdsgroepen in de betreffende buurten. Informatie die niet af te lezen valt uit de officiële statistieken.

Rotterdam: *Close Encounters*. In wijken waar de communicatie tussen jongeren en ouderen moeizaam verloopt, worden intergenerationale actieteams geformeerd. Onder begeleiding van een coach (jongerenwerker, ouderenwerker, opbouwerker of wijkagent) gaan deze aan de slag met concrete verbeteringen in hun wijk. De teams verwerven een zeker aanzien in de wijk en kunnen daardoor hun wensen meer kracht bijzetten.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Het onderscheid in verschillende basisthema's voor intergenerationele projecten maakt de grote verscheidenheid van mogelijke projecten zichtbaar. De verscheidenheid wordt nog groter als we ook de beoogde intensiteit van het intergenerationele contact in ogenschouw nemen. Daarover gaat de volgende paragraaf.

2.3 ***Variaties in intergenerationeel contact***

Soms wordt gedacht dat het bij intergenerationele projecten gaat om langdurige vriendschappen en zelfs surrogaatfamiliebanden. Een voorbeeld daarvan zijn projecten waarbij gezinnen een 'opa' of 'oma' van buiten de eigen familiekring adopteren. Deze zogenoemde adoptieprojecten zijn vooral in Amerika populair geworden, waar families soms duizenden kilometers uit elkaar wonen. In Nederland komen deze projecten nauwelijks van de grond. Nederlandse grootouders prefereren doorgaans de zorg voor eigen kleinkinderen, of vinden dat ze daar hun handen al vol aan hebben, zeker als die dicht in de buurt wonen. Ook participeren ouderen in Nederland graag in wat bredere sociale verbanden. In ons land ontwikkelt intergenerationeel werk zich vooral in de sfeer van sociale buurtontwikkeling en in sociale instituties op het gebied van onderwijs, vrije tijd, wonen en zorg. In de aard van het intergenerationele contact dat zo totstandkomt kunnen we verschillende treden van sociale integratie onderscheiden, met een oplopende intensiteit. Ze variëren van elkaar ontmoeten, elkaar beter leren kennen tot elkaar beïnvloeden door hulp, steun, gezamenlijke actie en debat. Deze 'intergenerationele ladder' is ontleend aan de zogenoemde contactladder voor sociale integratie (Duyvendak en Van der Graaf 2001). De contactladder is een praktisch evaluatiemodel voor de mate van sociale integratie tussen buurtbewoners. Per trede neemt het onderlinge contact toe in intensiteit. Het contact is eerst eenmalig en oppervlakkig en verdiept zich vervolgens, wordt persoonlijker en mogelijk ook duurzamer. Zo levert een eenmalig bezoek van een schoolklas aan de bewoners van een verzorgingshuis een minder intensief contact op dan een project waarbij tieners na een gerichte training wekelijks op huisbezoek gaan bij een oudere in hun buurt. Bij elke trede op de contactladder kunnen we denken aan specifieke intergenerationele activiteiten. Laten we de ladder eens beklimmen.

Elkaar ontmoeten

Op de eerste trede van de contactladder gaat het om eenmalige ontmoetingen in het teken van gezelligheid en ontspanning. De kinderen van de woensdagmiddagclub in het buurthuis brengen hun zelfgemaakte kerststukjes naar de ouderen in het verpleeghuis. Groep 8 van de basisschool voert zijn afscheidsmuzical op in de aula van het verzorgingshuis. Het gaat hier om ontmoetingen tussen groepen. Het zijn kleinschalige en kortstondige initiatieven, die in de regel weinig persoonlijke contacten opleveren. Toch gebeurt hier al iets bijzonders. Werelden die tot dan toe gesloten waren voor elkaar gaan open. Leeftijdsgroepen die normaliter niet met elkaar in contact komen, die nauwelijks weet hebben van elkaars bestaan, betreden nu elkaars sociale en ruimtelijke domein. Door het aanbieden van gezamenlijke, plezierige activiteiten raken de leefwerelden van jong en oud elkaar even aan.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Son en Breugel, Amsterdam: *Comma. Jong en oud in beeld*. Lokale groepen ouderen zetten hun oude foto's van school, werk, buurt en dorp in een archief op het internet. In scholen, buurthuizen en bibliotheken bekijken kinderen de foto's, waarbij ouderen desgewenst een persoonlijke toelichting komen geven.

Doesburg: *Tieners actief met senioren*. Tieners en senioren uit Doesburg maken een gezamenlijke fietstocht, waarbij ze een bezoek brengen aan de locaties waar iedere leeftijdsgroep zijn eigen activiteiten heeft. Zo nemen jongeren een kijkje in het dienstencentrum en het verzorgingshuis en zien de ouderen sinds jaren weer eens een school en een 'danszaal' van binnen.

Diverse plaatsen: *Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen*. Peuters en ouderen ontmoeten elkaar in wekelijkse gezamenlijke activiteiten van een uur. Samen gaan ze zingen, kleien, zwemmen enzovoort. De peuters genieten van de aandacht en de ouderen leven ervan op. De ouders die hun kroost brengen, zelf dertigers en veertigers, zien soms voor het eerst van hun leven een verzorgingshuis van binnen. Het zet hen aan het denken over hun eigen ouder worden en dat van hun eigen ouders.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Nederlandse taal leren met behulp van een mentor

Elkaar leren kennen

Veel intergenerationele projecten gaan een stapje verder. Ze beogen een wat intensiever contact waarin mensen elkaar meer persoonlijk leren kennen. Op het tweede niveau van de contactladder worden abstracte, stereotiepe beelden over leeftijdsgroepen doorbroken in concrete, individuele ervaringen. In het denken over de ander worden naar leeftijd verwijzende classificaties als 'oudere' en 'jongere' minder dominant. Andere identiteitskenmerken, zoals persoonlijk karakter, kennis, levenservaring en (culturele) achtergrond spelen een even grote, en na verloop van tijd een grotere rol. De individuele kennismaking met elkaar krijgt meestal vorm in een uitwisseling van kennis of vaardigheden, soms in het vertellen van verhalen. Vaak draait het om overdracht van kennis en cultuur van oud naar jong of van jong naar oud. De activiteiten op deze trede van de ladder zijn meestal van tijdelijke aard. Het contact mondt uit in een steeds duidelijker besef dat jong en oud elkaar iets te bieden hebben en van elkaar kunnen leren.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Utrecht-West (Lombok). *Herinneringen van de buurt*. Turkse, Marokkaanse en Nederlandse ouderen wisselen herinneringen uit, eerst binnen hun eigen culturele groep, daarna in gemengde groepen. Zij bewerken deze tot verhalen die zij vertellen aan kinderen en jongeren op scholen, in buurtcentra en in winkels.

Eindhoven en diverse andere plaatsen in Nederland: *50+ leest voor*. Voorleesteam van ouderen lezen verhalen voor in de bibliotheek, in kindercentra en op scholen. Ouderen laten kinderen kennismaken met verhalen en bevorderen het lezen.

Beuningen: *Jong helpt oud met zenderwijziging*. Na een algemene zenderwijziging helpen tien jongeren op verzoek van de seniorenraad in één week tijd 264 ouderen met het opnieuw installeren van zenders op tv en videorecorder. Nog iedere zaterdag handelen de jongeren vier verzoeken om assistentie af.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Elkaar beïnvloeden

De intensiteit van het contact neemt nog verder toe op de derde trap van de contactladder. Hier is niet alleen sprake van ontmoeting en overdracht van kennis en cultuur, maar ontstaat ook een proces van wederzijdse beïnvloeding, waarin normen en waarden een prominente rol spelen. Dat proces is feitelijk al begonnen op lagere treden, want zelfs de allereerste ontmoeting is natuurlijk al een vorm van beïnvloeding. Maar nu zet dit proces door in gerichte activiteiten die empathie en wederzijds vertrouwen stimuleren. Die activiteiten zijn gericht op hulp, steun, gezamenlijke actie of debat. Door de intensiteit van het contact vindt een uitwisseling plaats van waarden en normen, wat zeker in het begin heel spannend kan zijn. Activiteiten hebben vaak een langere looptijd, sommige kennen geen afgesproken eindpunt. Bij bepaalde projecten spelen persoonlijke hulp en assistentie een grote rol. Zoals bij een mentorproject, een vorm van vrijwilligerswerk waarbij individuele ouderen zich ontfermen over het welzijn van een kind of jongere.

Het komt ook voor dat ouderen betaald werk verrichten in de kinderopvang. In verschillende plaatsen in Nederland onderzoeken organisaties in de kinderopvang de mogelijkheid om oudere werknemers te werven (Ball 2001). Daarmee betreden senioren een terrein dat voordien voor hen gesloten was. Een ander voorbeeld is een klussenproject, waarbij jongeren hand- en spandiensten

verrichten voor aan huis gebonden ouderen. Bij projecten waarbij jongeren en ouderen samenwerken aan het verbeteren van hun buurt is de uitwisseling van waarden en normen voortdurend aan de orde. Dat is ook het geval bij projecten waarbij jong en oud met elkaar in gesprek gaan over conflicten rond de openbare ruimte.

Enkele voorbeelden uit de praktijk

Almelo: Senioren Maken School. Oudere buurtbewoners helpen wekelijks op de basisschool met niveaulezen. Een welkome aanvulling voor de leerkrachten en een leuke activiteit voor de ouderen, waarbij vooroordelen tussen jong en oud worden weggenomen.

Zeist: Het Bosplein voor jong en oud. Jongeren en ouderen ontwikkelen een visie op de inrichting van het plein, formuleren gezamenlijke belangen en zoeken samen naar steun voor hun plannen bij bewoners en instanties. Door samen te werken ontstaat wederzijds begrip.

Epe: Het gezicht van de jeugd. Campagne in het kader van het integraal jeugdbeleid, waarbij jongeren en ouderen met elkaar in gesprek gaan over conflicten in het publieke domein, zij elkaar interviewen, een tentoonstelling maken en in een 'lagerhuisdebat' onderhandelen over leefregels en voorzieningen in de wijk.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Op de sporten van de intergenerationele ladder leven de betrokkenen zich steeds meer in elkaars leefwereld in. En dat is ook precies de bedoeling. Een wezenlijk kenmerk van intergenerationele projecten is de ervaring dat de ander bestaat, recht van spreken heeft en iets te bieden heeft. De ervaring ook dat 'vreemd' niet synoniem is met bedreigend of minderwaardig.

2.4 Doelen kiezen aan de hand van een matrix

Bij de ontwikkeling van intergenerationele projecten staat de keuze voor een bepaald basisthema (kwaliteiten, normen, ruimte) en voor een bepaalde mate van intensiteit in het intergenerationele contact niet op zichzelf. Sociale professionals in de wijk kiezen hun doelen vanuit hun specifieke opdracht, in samenspraak met bewoners en bestuurders.

Een mix van activiteiten

Bieden wat de bewoners van de wijk nodig hebben is een belangrijk uitgangspunt. Als er bijvoorbeeld sprake is van veel overlast en conflicten tussen jongere en oudere wijkbewoners, ligt een keuze voor het doelgebied 'normen' voor de hand. Bestaande initiatieven versterken is een ander belangrijk uitgangspunt. Als er jongeren of ouderen zijn die ervoor voelen om samen te werken aan gedeelde belangen, of willen werken aan concrete verbeteringen in de wijk, kan het basisthema 'ruimte' overwogen worden. Als er behoefte is aan het versterken van sociale netwerken en wederzijdse steun tussen jong en oud kan een keuze voor het basisthema 'kwaliteiten' gemaakt worden. Veel intergenerationele projecten hebben meer dan een basisthema. In de praktijk gaat het er daarom eerder om te kiezen voor een bepaald accent dan dat er een scherp afgebakende keuze voor één basisthema of doelgebied moet worden gemaakt. Bij het Almelose project *Senioren Maken School* zien we bijvoorbeeld dat ouderen niet alleen hulp geven (kwaliteiten), maar dat ze ook op straat worden herkend door 'hun' kinderen. Elkaar groeten wordt weer vanzelfsprekend (normen). Wanneer het sociaal klimaat is verbeterd met behulp van normerende en ruimte gevende intergenerationele projecten, kunnen mogelijkheden ontstaan om samen met de betreffende groepen nieuwe activiteiten te gaan ontplooiën op de dimensie kwaliteiten. Intergenerationele activiteiten met een bepaalde groep deelnemers worden zo in serie geschakeld. Intergenerationele activiteiten kunnen ook parallel plaatsvinden, met verschillende groepen, op verschillende plaatsen in de wijk. Langzaam ontstaat overall in de wijk positieve intergenerationele dynamiek, in een mix van allerhande activiteiten. De intergenerationeel werker stelt prioriteiten, maakt keuzes voor basisthema's, weet op welke sport van de ladder een initiatief moet beginnen en ook wanneer het voldoende is. Creatieve sociale combinaties vormen zijn handelsmerk.

Creatief combineren

Nonja van der Ark is coördinator sociaal-cultureel werk bij de Stichting Welzijn Ouderen Heiloo. Tijdens de vakanties en op woensdagmiddag nam een vrijwilligster van dienstencentrum het *Trefpunt* wel eens een kleinkind mee naar het dienstencentrum. Dat viel in goede aarde en op een dag raakte Nonja in gesprek met de nieuwe docente gym voor senioren: 'Zij had vroeger veel met kinderen gewerkt en al pratend kwamen we op het idee om tijdens de vakanties activiteiten te organiseren voor senioren en hun

kleinkinderen. Daarna ging het heel snel en nu lopen de vakantie-activiteiten al twee jaar.' Op grond van haar ervaring met intergenerationale projecten zegt Van der Ark: 'Als ouderenwerker ga ik rondkijken in de wereld van de ander, in de kinderopvang, in de scholen. Ik kijk naar de projecten die er zijn. Ik zoek contact, ga na wat de behoeftes zijn, misschien zoekt de school bijvoorbeeld voorlezers. Ik ben continu op zoek naar nieuwe manieren om nieuwe mensen te bereiken. Om nieuwe combinaties te leggen. Dat is de uitdaging en houdt het werk spannend, want zodra je het ene hebt afgerond, dan komt het volgende er al weer aan.'

Bron: Nieuwsbrief Generaties in actie, NIZW, 2002

Netwerkontwikkeling

'Klein beginnen' is een veelgehoord advies als het gaat om de ontwikkeling van intergenerationale praktijken in een bepaald gebied. Een eenmalige braderie voor alle leeftijden, een intergenerationale buurtschouw of een bezoek van schoolieren aan een woon-zorgcentrum kan een goede basis leggen voor een groeiende praktijk van intergenerationale initiatieven. Activiteiten in de breedte, gericht op de gehele wijkbevolking en activiteiten waarbij professionals met specifieke groepen meer de diepte ingaan, wisselen elkaar af. Vaak zien we dat nieuwe samenwerkingspartners zich aansluiten als hun rol in de intergenerationale wijkontwikkeling duidelijk is en zij er ook voor hun doelgroep het belang van inzien. Langzaam maar zeker kan van daaruit een intergeneracioneel netwerk groeien, waarbij meerdere leeftijdsdisciplines en organisaties zich aansluiten. In zo'n netwerk worden verschillende intergenerationale activiteiten op elkaar afgestemd en worden ervaringen in het werken met verschillende leeftijdsgroepen uitgewisseld. Op deze manier kan een samenhangend pakket van intergenerationale activiteiten groeien, dat een antwoord vormt op gesignaleerde problemen als onveiligheid en anonimiteit en dat aansluit bij de wensen en mogelijkheden van verschillende generaties in het gebied.

Keuzematrix

Door keuzes voor intergenerationale doelgebieden te maken en daarbij na te gaan welke mate van intensiteit in het intergeneracioneel contact wenselijk en mogelijk is, ontstaat een keuzematrix die kan helpen bij het kiezen van intergenerationale activiteiten in een bepaalde institutionele context. In de kolommen (verticaal) van de matrix in schema 1 zijn de drie basisthema's of doelgebieden

Elkaar beïnvloeden	Permanente arrangementen bieden voor diensten, hulp en steun. Deelname aan nieuwe vormen van (in)formele arbeid bevorderen.	Helpen nieuwe omgangsregels en gedragsafspraken maken. Aanbieden van kader voor onderlinge afstemming en overleg.	In dialoog samenwerken rond gedeelde belangen. Kader bieden om gezamenlijk uitnodigende voorzieningen in de buurt te creëren.
↑ Elkaar leren kennen	Uitnodigende kaders creëren voor inzet en overdracht van kennis of vaardigheden. Nieuwe rollen en taken aanbieden.	Onderlinge concrete spanningen en conflicten zelf oplossen. Creëren van debat over normen en waarden.	Stimuleren van positieve belangstelling voor elkaars wensen en behoeften. Activeren tot nieuwe solidariteit.
↑ Elkaar ontmoeten	Gezamenlijke recreatieve activiteiten aanbieden.	Gelijkwaardige probleemverkennde confrontaties organiseren. Conditie scheppen voor communicatie over beelden van elkaar.	Zelf laten onderzoeken en toetsen van buurtbeleid, voorzieningen of producten.
↑ Toenemende intensiteit van het contact → → →	Kwaliteiten Inzet van jong en oud stimuleren bij nieuwe vormen van onderlinge hulp en dienstverlening	Normen Jong en oud aanspreken op eigen verantwoordelijkheid en competenties inzake omgaan met samenlevingsconflicten	Ruimte Jong en oud stimuleren tot gezamenlijke belangbehartiging en samenwerking aan verbetering van openbare ruimte en voorzieningen
Basisthema's intergenerationeel werken			

Schema 1: Keuzematrix voor programmering van intergenerationele activiteiten

van intergenerationeel werken opgenomen: kwaliteiten, normen en ruimte. De rijen weerspiegelen (van boven naar beneden) de oplopende ladder van intensiteit van het contact. De cellen van de matrix bevatten een indicatie van bijbehorende professionele taken. Organisaties die een intergenerationeel initiatief willen beginnen, kunnen met behulp van deze matrix hun 'niche' in het totaal aan mogelijkheden en varianten kiezen. Ook kan hiermee een ontwerp worden

gemaakt voor een samenhangend en duurzaam intergenerationeel beleid waarmee samenwerkende partijen in een bepaald gebied op meerdere fronten tegelijk verschillende intergenerationele ambities waar kunnen maken.

2.5 **Overige kenmerken**

Intergenerationele projecten kunnen verschillende doelen dienen en kunnen verschillen in de mate van intergenerationeel contact die ze beogen. Hun functionaliteit kan toenemen als ze deel uitmaken van een mix van activiteiten, opgezet in een netwerk van actoren. Er zijn nog enkele andere kenmerken van intergenerationele projecten, die we hier niet onvermeld willen laten. Ze combineren doelgroepenbeleid met gebiedsgericht beleid, binden met de generaties veelal ook de culturen in een wijk en hebben al in veel plaatsen aantoonbaar goede resultaten opgeleverd.

Combinaties van doelgroepenbeleid en gebiedsgerichte aanpak

Een interessant kenmerk van intergenerationele projecten is dat zij een antwoord vormen op problemen die tot nu toe doorgaans in aparte beleidskaders werden omschreven: lokaal jeugdbeleid, lokaal ouderenbeleid en gebiedsgericht lokaal sociaal beleid. Intergenerationeel werk overstijgt, vernieuwt en verbindt deze kaders. Veel gemeenten hebben er inmiddels voor gekozen om in het lokaal sociaal beleid de aandacht voor doelgroepen te combineren met een wijkgerichte aanpak van sociale problemen. Intergenerationele projecten bieden daar goede mogelijkheden voor. Omdat juist jongeren en ouderen veel gebruiken van voorzieningen in de buurt is intergenerationele samenwerking een goede invalshoek voor vormen van sociale wijkontwikkeling, waarin de belangen van jongeren en die van ouderen in een samenhangende aanpak de aandacht krijgen.

In het lokaal jeugdbeleid staat de socialisatie van kinderen, jongeren en jongvolwassenen centraal. Het bijstaan van jeugdigen in het *verwerven* van volwaardig lidmaatschap van de samenleving is het algemene doel. Concrete interventies zijn erop gericht om problemen als schooluitval, druggebruik en (beginnende) criminaliteit te voorkomen of te verminderen. De effectiviteit van veel professionele interventies neemt toe, als ze zijn ingebed in een ondersteunend netwerk van volwassenen die basisveiligheid, zorg en aandacht kunnen bieden. Interge-

nerationele projecten mobiliseren de levenservaring van ouderen voor het welzijn van kinderen en jongeren.

Bij lokaal ouderenbeleid gaat het om behoud van zelfstandigheid en blijvende participatie van ouderen in de samenleving. Hier staat het *behoud* van het volwaardig lidmaatschap van de samenleving centraal. Met het ouder worden neemt de omvang van het sociaal netwerk af en kunnen lichamelijke of psychische beperkingen en een verminderde mobiliteit hun tol gaan eisen. Het voorkomen of verminderen van sociaal isolement is dan een belangrijke opgave; ook de oudere heeft belang bij een vitaal steunend netwerk van sociale contacten om zich heen. Ook hier kunnen intergenerationele initiatieven goede diensten bewijzen, bijvoorbeeld wanneer jongeren worden ingezet om ouderen te begeleiden bij het doen van de boodschappen.

Gebiedsgericht beleid beoogt een samenhangende aanpak van problemen die zich afspelen op de schaal van een buurt, wijk of dorp. De economische, fysieke en sociale kwaliteit van de leefomgeving zijn onderling verweven en dienen bij voorkeur in hun onderlinge samenhang te worden geanalyseerd. Zo blijkt dat gevoelens van veiligheid in buurten en wijken niet in de eerste plaats afhangen van de fysieke inrichting, van veilige plekken en verlichting op straat, of van de aanwezigheid van camera's en politie. Van groter belang is het gevoel van eigendom – het is *onze* wijk – en de manier waarop mensen met elkaar omgaan in de publieke ruimte (Van Dijk, Flight e.a. 2000; De Hart 2002). Intergenerationele initiatieven brengen de dialoog over het gebruik van de openbare ruimte op gang en stimuleren zelfredzaamheid bij het oplossen van conflicten. In het begin is dat niet altijd gemakkelijk, maar op den duur zijn de resultaten duurzamer en beduidend goedkoper dan wanneer allerlei instanties voortdurend tussenbeide moeten komen.

Ontmoetingen van generaties én culturen

De ervaringen met intergenerationele projecten in wijken met veel nationaliteiten wijzen uit dat deze projecten veelal ook een ontmoeting van culturen genereren. Dwars door alle culturen heen vinden mensen dat de generaties solidair met elkaar moeten zijn. Het omgekeerde is niet het geval. Generaties in Nederland denken verschillend over solidariteit tussen culturen. Dit heeft te maken met het feit dat niet alle generaties in dezelfde mate met andere culturen in aanraking komen.

Nederlandse ouderen weinig contact met immigranten

Onderzoek van het NIDI wijst uit dat het oordeel van Nederlandse 65-plussers over de culturele bijdrage van migranten aan de samenleving in 1997 en in 2000 respectievelijk voor 60 en 65 % negatief was. Jonge mensen tot 40 jaar oordeelden doorgaans positiever over de aanwezigheid van buitenlanders. Een minderheid van respectievelijk 47 en 41 % van de jongeren oordeelde negatief. Het NIDI zoekt de oorzaak hiervan in het feit dat jongeren doorgaans een grotere kans hebben om in contact te komen met buitenlanders dan ouderen. Meer dan eenderde van de 65-plussers komt nooit in aanraking met buitenlanders; van de 16-44-jarigen bedraagt dit percentage slechts 14 %. Dat komt onder meer omdat mensen vooral omgaan met hun generatiegenoten en er veel meer jonge dan oude buitenlanders zijn. Jongeren komen ook vaker dan ouderen op plaatsen waar men buitenlanders kan tegenkomen, bijvoorbeeld op het werk of op school. Sociale interactie is essentieel voor het ontwikkelen van begrip tussen mensen, in dit geval tussen autochtonen en allochtonen, zo stelt het NIDI.

Bron: Esveldt en Traudes 2001

Over de brug van intergenerationele projecten wandelen jong en oud van verschillende culturen. Dit is van bijzonder belang in buurten en wijken met een grote culturele diversiteit. In deze wijken zijn de spelende kinderen en op straat hangende jongeren van kleur verschoten. Maar het blijven kinderen en jongeren, die experimenteren met hun gedrag. Die recht hebben op een eigen plek, op goede voorzieningen en die zorg en aandacht nodig hebben. Bij veel intergenerationele projecten zien we dat er in de ogen van ouderen een soort 'her-labeling' plaatsvindt van allochtone jongeren. Het feit dat zij van allochtone afkomst zijn lijkt minder belangrijk te worden ten opzichte van het feit dat het om kinderen of jongeren gaat. 'Het zijn eigenlijk ook gewoon jóngeren' is dan de constatering.

De levensloop blijkt een bindende, cultuuroverstijgende factor te zijn. De bereidheid van ouderen om voor jongeren open te staan neemt daarmee toe. Een concreet voorbeeld hiervan is *Karweiteam* in de Amsterdamse stadionbuurt, een intergenerationeel initiatief van jongerenwerkers. Zij willen sociale

vaardigheden van jongeren stimuleren, ouderen uit hun sociaal isolement halen en de onderlinge beeldvorming verbeteren. De ruim zestig jongeren die aan dit project meedoen zijn merendeels allochtone tieners. Zij doen klusjes voor aan huis gebonden ouderen in hun buurt. Dit zijn veelal autochtone ouderen die de wijk hebben zien verkleuren, vergrijzen en verarmen. Enkele ouderen hadden bezwaar tegen het feit dat zij hulp kregen van een *allochtone* tiener. Nadat hun duidelijk was gemaakt dat er voor de hulp geen andere tieners uit de wijk beschikbaar waren, ging zij schoorvoetend akkoord. Na een paar keer bleek het allemaal 'heel veel mee te vallen' en ontstond een door beiden gewaardeerd contact (Mercken 1998).

Intergenerationele projecten binden culturen

Van bewezen waarde

De Nederlandse sociale sector is niet rijk gezegend met onderzoek naar de effecten van sociale interventies. In Amerika is door verschillende universiteiten onderzoek gedaan naar de effecten van intergenerationeel werk in onderwijs, samenlevingsopbouw, jeugd- en ouderenzorg. In de loop der jaren is hierover

een stroom van publicaties op gang gekomen, waarin de verschillende resultaten in kaart zijn gebracht (zie o.a. Saltz 1989; Chapman en Niel 1990; Newman, Karif en Faux 1995; Ward 1997; Kaplan, Henkin en Kusano 2002).

Gebleken is dat intergenerationele projecten een mix van opbrengsten kunnen genereren voor de deelnemers, zoals nieuwe sociale contacten, uitwisseling van praktische en emotionele steun, nieuwe competenties, toegenomen zelfvertrouwen, uitwisseling van waarden en normen, inzicht in de continuïteit van de menselijke levensloop, nieuwe zingeving en binding aan sociale verbanden. Op grond van de evaluaties van de proefprojecten in Nederland kunnen we stellen dat een deel van deze resultaten ook bij deelnemers in ons land gevonden kunnen worden. Daarnaast hebben we gezien dat de verkokering tussen organisaties en aan leeftijden gekoppelde werksoorten als jongerenwerk en ouderenwerk voor een deel wordt doorbroken. Op het niveau van de buurt draagt intergenerationeel werk bij aan het vreedzaam samenleven van generaties en culturen en aan verbetering van de positie van jongeren en ouderen in de buurt-democratie. Soms leidt het ook tot fysieke verbeteringen. In het volgende overzicht worden de mogelijke resultaten van intergenerationele projecten puntsgewijs samengevat.

Jongeren

- ervaren meer variatie in hun sociaal netwerk;
- krijgen meer warmte en aandacht;
- leren omgaan met verschillende waarden en normen;
- denken minder stereotiep over ouderen;
- ontwikkelen gemeenschapszin;
- leren rekening houden met kwetsbare mensen;
- ontwikkelen sociale vaardigheden;
- ontvangen waardering voor helpend gedrag;
- ontwikkelen meer zelfwaardering.

Ouderen

- krijgen nieuwe sociale contacten (behalve kinderen en jongeren ook ouders, beroepskrachten en bij het project betrokken leeftijdsgenoten);
- ontlenen zingeving aan nieuwe sociale rollen;
- krijgen meer begrip voor de jeugd;
- kunnen uiting geven aan hun verbondenheid met de moderne tijd en aan de behoefte iets na te laten;

- krijgen extra opleiding;
- presteren beter op cognitieve dimensies (onder andere geheugenfuncties);
- ontwikkelen meer zelfwaardering.

Beroepskrachten

- maken kennis met nieuwe doelgroepen;
- bekwamen zich in nieuwe methodieken;
- leren werken in het belang van verschillende doelgroepen tegelijk;
- verruimen hun horizon dankzij de samenwerking met andere disciplines.

Instellingen en organisaties

- verwerven een positie in innovatieve netwerken, soms als kartrekker;
- krijgen in andere organisaties en in burgers nieuwe samenwerkingspartners;
- doorbreken traditionele verkokering;
- krijgen nieuwe impulsen voor vrijwilligersbeleid;
- ontwikkelen nieuw aanbod dat aansluit bij behoeften van bewoners.

De buurt profiteert dankzij

- minder sociale uitsluiting door voorzieningen op grond van leeftijd;
- het gegeven dat jongeren en ouderen beter zijn opgenomen in de wijkdemocratie (beter contact van deze groepen met bewonersorganisaties en instanties);
- toegenomen betrokkenheid van burgers bij elkaar: meer weet van elkaar, meer inleving, meer veiligheidsgevoel;
- toegenomen zelfredzaamheid bij het omgaan met conflicten tussen leeftijdsgroepen;
- nieuwe kleinschalige verbanden die fungeren als informele sociale vangnetten;
- inzet van sociaal kapitaal van burgers, zowel één op één als in nieuwe netwerken.

2.6 **Knelpunten**

Gedurende het driejarig nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden 2000 – 2003* hebben we gemerkt dat de belangstelling voor intergeneratieel werken groeit bij organisaties op het gebied van welzijn, wonen, zorg, onderwijs en kinderopvang. Was het woord ‘intergenerationeel’ bij de start van dit programma in 2000 nog vrijwel onbekend in alle sectoren, drie jaar later registreerde het NIZW ruim zestig lokale initiatieven in diverse samenwerkingsverbanden. Over het algemeen zijn de eerste ervaringen positief, maar in de praktijk worden er ook knelpunten gesignaleerd. De belangrijkste zijn professionele dadendrang, institutionele verkokering en lokale bureaucratie.

Professionele dadendrang

Uit de proefprojecten van het NIZW bleek bijvoorbeeld dat het heel belangrijk is om kleinschalig te beginnen en niet te veel tegelijk te willen. Professionele dadendrang kan ertoe leiden dat bewoners het gevoel krijgen dat hun iets wordt opgedrongen, zoals het gevoel dat iedereen met iedereen *moet* samenwerken. Dat is niet zo. Je kunt mensen uitnodigen, je kunt stimuleren en verleiden, maar de ontmoeting laat zich niet dwingen. Belangrijk is ook om ervoor te zorgen dat professionals het vertrouwen hebben van beide doelgroepen, jong en oud, en dat deze zich door de organisatie erkend voelen. Voordat men een intergeneratieel initiatief start, kan het nodig zijn om eerst het vertrouwen te winnen van groepen. Dat kost tijd. Dit bleek bijvoorbeeld bij de Amsterdamse *community school*, een brede school naar Amerikaans voorbeeld, die net een nieuw multifunctioneel gebouw had betrokken, waarin ook een deel van het ouderenwerk was ondergebracht. Het management had grote verwachtingen van intergeneratieel werk, zeker nu het alle leeftijdsgroepen in huis had. Maar enkele uitzonderingen daargelaten waren ouderen aanvankelijk zeer sceptisch over het idee van gezamenlijke activiteiten met de kinderen. Zij waren nog steeds verontwaardigd omdat zij hun oude, vertrouwde clubhuis hadden moeten verlaten. Een eigen ruimte en eigen activiteiten stonden hoger op hun verlanglijstje dan ontmoetingen met kinderen. De staf besloot daarop om de aandacht eerst te richten op het verbeteren van de toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van de voorziening voor de ouderen. Er werd een periode ingelast waarin de ouderen konden wennen aan het nieuwe gebouw en de beroepskrachten hun vertrouwen konden winnen.

Institutionele verkokering

Intergenerationeel werk veronderstelt dat beleidsmakers en professionals over de grenzen van hun eigen afdelingen, professionele disciplines en organisaties heen kijken. Dit wordt nog vaak als bedreigend ervaren. Soms hangt het welslagen van projecten af van de inzet van een of enkele pioniers. Zij denken en werken intergenerationeel, terwijl de rest van de organisatie op de oude voet doorwerkt. In sommige plaatsen ontbrak de steun van het management, op andere plaatsen kreeg het welwillende management te weinig gehoor bij het uitvoerend werk. Al met al blijft het nog te vaak bij 'leuke', maar geïsoleerde en tijdelijke projecten, terwijl intergenerationeel denken en werken permanent als een rode draad van vernieuwing door alle delen van de organisatie kan lopen. Zoals in Waalre, waar een brede welzijnsinstelling een gewoonte heeft gemaakt van het combineren van leeftijdsgroepen, zowel binnen als buiten de eigen organisatie.

Waalre: Brede Welzijns Instelling voert intergenerationele aanpak integraal in

In de Brabantse gemeente Waalre beschouwt het management en personeel van de Brede Welzijns Instelling (BWI) de intergenerationele aanpak als een integraal onderdeel van de lopende activiteiten. De organisatie streeft ernaar om aan te sluiten bij vragen die al leven bij de doelgroepen en plaatst intergenerationele activiteiten in het verlengde van datgene wat de stichting al uitvoert. In 2001 en 2002 stonden de volgende activiteiten op het programma:

- Een euro-stand door jongeren in twee verzorgingshuizen.
- Een sporttoernooi met intergenerationele teams.
- Computerles voor ouderen gegeven door jongeren.
- Een klussendienst voor ouderen met medewerking van jongeren.

Een uitgebreide PR-campagne ondersteunt deze intergenerationele aanpak met berichten over het verloop en het succes ervan. De welzijnsstichting neemt ook het initiatief om andere organisaties te enthousiasmeren voor intergenerationeel werken. Vijf basisscholen, enkele verzorgingshuizen, peuterspeelzalen, activiteitencentra en de bibliotheek zijn al betrokken bij de activiteiten van de stichting.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Lokale bureaucratie

In de Rotterdamse deelgemeente IJsselmonde hebben we gezien dat het initiatief van jongeren en ouderen om gezamenlijk een ontwerp te maken voor de herinrichting van de buurttuinen, aanvankelijk stuitte op bureaucratische procedures bij de gemeente. Tegen de tijd dat de gemeente hier toestemming voor gaf, was het geduld van de bewoners danig op de proef gesteld. Elders is het voorgekomen dat een intergenerationeel project niet werd gehonoreerd door de gemeentelijke afdeling jeugdbeleid omdat het project meer als een vorm van ouderenbeleid werd gezien. De afdeling ouderenbeleid zag er op zijn beurt toch meer een jeugdproject in. Zo viel het project tussen wal en schip. Tot slot is in sommige plaatsen gebleken dat gemeenten en instellingen wel op tijdelijke basis intergenerationele projecten subsidiëren, maar als het erop aankomt schromen om intergenerationeel werk een structurele plek te geven in het lokaal sociaal beleid. In deze publicatie bieden wij daarvoor een aanzet.

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben wij kennisgemaakt met intergenerationele projecten. Mits goed uitgevoerd, bevorderen zij goede sociale verhoudingen tussen generaties binnen specifieke doelgebieden als kwaliteiten, normen en ruimte. Daarbij kan de intensiteit van het intergenerationele contact oplopen van elkaar ontmoeten, elkaar beter leren kennen en elkaar wederkerig beïnvloeden door middel van intensieve en duurzame contacten. Initiatiefnemers maken hierin keuzes op grond van de vraag van jongeren en ouderen in een bepaald gebied. Een doelgroepgerichte en een gebiedsgerichte aanpak kunnen zo worden gecombineerd. In veel situaties blijkt de ontmoeting van jong en oud ook te leiden tot contact tussen mensen van verschillende culturen. Daarnaast is een groot aantal andere positieve effecten geregistreerd door middel van onderzoek naar de resultaten van intergenerationele projecten, zoals toegenomen zelfvertrouwen en betrokkenheid van jongeren en ouderen bij hun maatschappelijke omgeving.

Er zijn ook knelpunten, zoals professionele dadendrang, institutionele verkokering en lokale bureaucratie. Het gevolg is dat projecten hooguit een tijdje meedraaien in de zogenoemde projectencarrousel, aangestuurd door ad-hoc-denken en tijdelijke subsidiepotjes. Veel enthousiasme en energie gaat zo weer verloren. Om tot duurzame resultaten te komen zijn sociale stads- en dorpsvisies nodig, waarin het vernieuwend en verbindend potentieel van intergenera-

tionele praktijken blijvend tot zijn recht kan komen. Een nieuw, afzonderlijk beleidskader is daarvoor niet nodig, zelfs niet wenselijk. Het gangbare lokaal sociaal beleid biedt voldoende aanknopingspunten en kansen. Het is erop gericht om op een integrale, sectoroverstijgende manier sociale problemen te voorkomen of op te lossen. Het voorkomen en bestrijden van sociale uitsluiting, het bevorderen van participatie en goede sociale verhoudingen zijn kerndoelen van dit beleid. Intergenerationele praktijken passen in deze traditie en kunnen dit beleid tegelijkertijd een nieuwe impuls geven. In het volgende hoofdstuk gaan we na hoe gemeenten, instellingen en bewoners intergenerationeel denken en werken blijvend kunnen verankeren in het lokaal sociaal beleid.

3 Intergenerationeel lokaal sociaal beleid

Het is iedereen aan te bevelen niet oud te worden, maar veel mensen zitten in een structuur die ze oud maakt

Herman Brood

3.1 *Inleiding*

Waarom intergenerationeel lokaal sociaal beleid? En hoe kunnen gemeenten, instellingen en bewoners daar met elkaar vorm aan geven? Deze vragen staan centraal in dit hoofdstuk over de achtergronden en contouren van intergenerationeel lokaal sociaal beleid. Om beleid te ontwikkelen is een goede analyse van problemen onontbeerlijk. We starten in paragraaf 3.2 daarom met de vraag hoe het komt dat de generaties in Nederland buiten het directe familieverband zo weinig contact hebben met elkaar. Vervolgens besteden we aandacht aan twee recente beleidsperspectieven, die helpen bij het ontwikkelen van intergenerationeel beleid op lokaal niveau. Paragraaf 3.3 gaat over *generatiebewust beleid*, dat is gericht op behoud van intergenerationele solidariteit in de samenleving. Paragraaf 3.4 behandelt vervolgens een aantal noties rond *levensloopbewust beleid*, dat aanstuurt op individuele ontplooiingskansen en keuzevrijheid voor alle levensfasen. Deze twee perspectieven bieden de grondstoffen voor de twee pijlers van lokaal intergenerationeel beleid: positieve interactie en toegankelijkheid. In de daaropvolgende paragraaf 3.5 werken we deze twee pijlers verder uit in een tiental uitgangspunten voor het verankeren van intergenerationeel denken en werken in het lokaal sociaal beleid.

3.2 *Leven in aparte leeftijdsenclaves*

‘Voor jong en oud!’ Wie kent niet dit motto van straatfeesten, festivals, sportdagen en andere evenementen voor het brede publiek? Hoe geliefd dit motto ook is, in de praktijk komt er niet veel van terecht. Van de Nederlandse 65-plussers heeft 31% weinig tot geen contact met jongeren onder de 25 jaar. De eigen (achter)kleinkinderen zijn daarbij meegeteld. Hoe ouder mensen zijn, hoe minder contact zij hebben met jongeren. Een op de vijf 75-plussers heeft nooit enig contact met 25-minners (Walker 1993). Ook in de andere Europese landen is contact tussen jongeren en ouderen een schaars goed. Onderzoek in Engeland wijst uit dat veel ouderen weliswaar begaan zijn met het lot van de jeugd, maar niet veel mogelijkheden zien om hun betrokkenheid daadwerkelijk vorm te geven. Slechts 8% van de Engelse gepensioneerden heeft wel eens daadwerkelijk contact met jongeren; 20% past wel eens op kinderen (meestal de eigen kleinkinderen) en niet meer dan 4% krijgt wel eens bezoek van jongeren onder de 25 jaar die niet tot het eigen familieverband horen. Desgevraagd zeggen veel ouderen het fijn te vinden als zij zouden worden uitgenodigd om zich als vrijwilliger in te zetten voor een kind of een jongere. Maar zij betwijfelen of zij de ‘jeugd van tegenwoordig’ iets te bieden hebben (Furedi en Brown 1997).

Ook veel jongeren leven nogal opgesloten in een klein kringetje van leeftijdsgenoten. Zij krijgen daardoor weinig prikkels om zich te verdiepen in de leefwereld van mensen die niet tot hun eigen generatie behoren (Van der Lans 1999). Bij gebrek aan oefening ontwikkelen zich geen adequate omgangsvormen tussen de generaties. Hooguit is er sprake van een normatief stelsel van obligate, maar niet doorleefde gedragsnormen, zoals ‘jongeren moeten beleefd zijn voor ouderen’ en ‘ouderen moeten zich herinneren dat zij zelf ook ooit jong zijn geweest’. Het gebrek aan contact tussen de generaties wordt meestal pas als probleem ervaren als er conflicten zijn. De strijd om de openbare ruimte is niet zelden een strijd tussen generaties, die er op verschillende manieren gebruik van willen maken.

Gemeenten, welzijnsorganisaties, woningcorporaties en politie breken zich het hoofd over de problematiek van de jongerenoverlast. In feite is hier sprake van een intergenerationeel conflict, waarbij de probleemdefinitie is toegeëigend door een van de partijen, in dit geval de ouderen. Interventies die uitgaan van eenzijdige analyses leiden niet tot duurzame resultaten. Achter deze probleemdefinitie schuilt een maatschappelijke werkelijkheid die veel complexer is.

Gebruik van publieke ruimte

Gemeenten die burgers willen aanspreken op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid kunnen daarom niet volstaan met een moreel beroep op respect en goede omgangsvormen. Het publieke domein moet zodanig worden georganiseerd dat burgers zich er veilig en erkend voelen en uitgenodigd worden tot participatie. Grootschalige, bureaucratische instanties die onvoldoende oog hebben voor individuele verschillen, belemmeren burgers in hun maatschappelijke participatie (RMO 2000). Jongeren en ouderen zijn in dit opzicht niet alleen extra kwetsbaar, ze staan soms ook lijnrecht tegenover elkaar. Om intergenerationele kansen te benutten is een zorgvuldige analyse van bestaande belemmeringen onontbeerlijk. In deze paragraaf zetten we de belangrijkste maatschappelijke belemmeringen op een rij.

Intragegenerationeel denken

Intragegenerationeel denken duidt op het idee dat mensen van dezelfde generatie per definitie dichter bij elkaar staan in opvattingen en gedrag dan mensen van verschillende generaties. Leeftijdsgenoten verwachten bij elkaar geborgenheid, erkenning, een soortgelijke leefstijl of verwante waarden en normen te vinden.

Interesses, smaken, culturen, leef- en denkwerelden van verschillende generaties zouden zo ver uit elkaar liggen, dat zij elkaar niet kunnen begrijpen.

Ook wordt volgens het intragenerationele denken aangenomen dat leeftijdsge-noten geloofwaardiger zijn voor elkaar dan niet-leeftijdsgenoten. Een voorbeeld daarvan zijn de zogenoemde *peer-education*-projecten, waarbij jongeren op scholen voorlichting geven over drugs en criminaliteit aan andere jongeren. Ouderen worden bijvoorbeeld ingezet bij collectes voor onderzoek naar de ziekte van Alzheimer (Cornelissen 2000).

Op grond van intragenerationeel denken kan een zekere angst ontstaan voor mensen van andere generaties. Er ontstaan gemakkelijk generalisaties over andere leeftijdsgroepen. Mensen hebben dan de neiging zich terug te trekken in hun eigen leeftijdsgroep en zich af te zetten tegen andere leeftijdsgroepen. Intra-generationeel denken kan in de hand worden gewerkt door de fysieke concentra-tie van mensen in dezelfde leeftijdscategorie, zoals in scholen en woon-zorg-centra.

Verouderde, normatieve aannames over de levensloop

In onze samenleving bestaan allerlei opvattingen over activiteiten die mensen in een bepaalde levensfase behoren te vervullen. Zodra mensen daarvan afwijken kunnen zij vragen verwachten: zo jong en dan al een kind krijgen? Zo oud en dan nog studeren? Zulke normatieve uitlatingen weerspiegelen een uit het industriële tijdperk stammende standaardlevensloop, die door de jaren heen in wet- en regelgeving, onderwijs, betaalde arbeid en zorg is verankerd. De stan-daardlevensloop is een voorspelbare opeenvolging van sociale posities en rollen in achtereenvolgens de jeugd, de volwassenheid en de ouderdom. De overgangen tussen deze levensfasen komen voor iedereen ongeveer op hetzelfde moment. De standaardlevensloop van de man verschilt van die van de vrouw. In de voor-bereidende fase zijn vorming en educatie voorbehouden aan de jeugd. Jongens volgen een ander opleidingspatroon dan meisjes. In de (re)productieve fase zijn arbeid en zorg het domein van respectievelijk de volwassen man en de volwassen vrouw. Hij is de kostwinner en zij is de huisvrouw. De afbouwende fase is die van de vutters en gepensioneerden, en wordt gedomineerd door de vrije tijd, althans voor de man. De meeste vrouwen zorgen gewoon door: voor hun man, voor hun kinderen en kleinkinderen, of voor zorgbehoevende hoogbejaarde (schoon) ouders. Ook terugblikken op het leven dat achter je ligt, zou iets zijn van oude mensen, die de balans van het leven opmaken.

In onze moderne en geïndividualiseerde samenleving ervaren mensen deze *three*

boxes of life steeds vaker als beknellend. Het moderne individu leidt liever zijn eigen leven dan zich te laten vastleggen op een verouderd stelsel van normatieve gedragsbepalingen. De levensloop wordt steeds meer individueel bepaald en wordt minder voorspelbaar. Mensen willen andere mensen ontmoeten omdat zij een overeenkomstige interesse of leefstijl hebben, niet omdat zij dezelfde leeftijd hebben.

Lage sociale status van jong en oud

In de moderne samenleving wordt volwaardig burgerschap sterk in verband gebracht met economische zelfstandigheid. Het hebben van een betaalde baan en veel geld vormen belangrijke statuskenmerken van de moderne burger. De jeugd wordt gezien als een overgangperiode naar de volwassenheid en niet als een volwaardige levensfase op zich. Jongeren dienen zich voor te bereiden op hun status als volwassenen, door een opleiding te volgen en levenservaring op te doen.

Is de jeugdfase gericht op het verwerven van de hoogste status, van ouderen wordt verwacht dat zij die weer afstaan. Zij moeten 'een stapje terug' doen. Na de VUT of het pensioen zijn ouderen niet meer economisch productief en koestert de samenleving geen hoge verwachtingen meer van hen. In de actieve politiek zijn ouderen (net als jongeren) ondervertegenwoordigd. Hun enige troef is nog de gang naar het stemhokje, één keer in de vier jaar.

Groepen met een lage maatschappelijke status hebben meestal niet de neiging om veel samen te werken. Zij verwachten daar weinig voordeel van of zijn meer geneigd elkaar te beconcurreren in de strijd om schaarse publieke middelen. Sommigen beklagen zich in verongelijkte termen over hun lage status: 'wij jongeren', 'wij ouderen' tellen niet (meer) mee, worden gediscrimineerd, enzovoort. Aan leeftijd gekoppelde vormen van belangenbehartiging kunnen het intragenerationele denken verder in de hand werken.

Stereotiepe beelden over jong en oud

De lage sociale status van jong en oud hangt samen met het feit dat er over deze leeftijdsgroepen veel negatieve stereotiepe beelden in omloop zijn. Aan de jongere generaties worden overwegend negatief geladen eigenschappen toegeschreven als materialisme, egoïsme en onverschilligheid. Ook eigenschappen als agressiviteit, gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en gebrek aan beschaving worden overwegend aan jongeren toegeschreven. Opmerkelijk genoeg denkt een flink deel van de jongeren daar zelf ook zo over (Diepstraten, Ester en Vinken 1998; Maassen en Meeuws 1993).

In de literatuur over ouderen treffen we eveneens talloze voorbeelden aan van negatieve stereotypen. Robert N. Butler is de uitvinder van het begrip *ageïsme* (Butler 1969). Hij verstaat daaronder een proces van systematische stereotypering en discriminatie van mensen omdat zij oud zijn. Daarmee verwoordt hij het groeiende besef van veel Amerikaanse gepensioneerden in de laatste decennia van de vorige eeuw die zich aan de kant geschoven voelden in een samenleving waarin jong zijn een dominante waarde vertegenwoordigde. Zij verzetten zich tegen typische ouderdomsbeelden als conservatief, rigide, vastgeroest in gewoonten, inactief, zwak, afhankelijk en zorgbehoevend. Dit 'deficitkarakter van de ouderdom' (Lehr 1980) was hun een doorn in het oog. Onderzoek in Nederland wijst uit dat burgerlijk-correcte stereotypen als goede manieren, behoudendheid, pragmatisme en verantwoordelijkheidsgevoel overwegend aan de oudere generaties worden toegeschreven (Diepstraten, Ester en Vinken 1998). Verder zien we dat ouderenorganisaties, overheden en verzekeringsmaatschappijen in de media proberen het deficitmodel van de ouderdom te bestrijden met nieuwe, positieve stereotypen (Keune en Van der Zanden 1990; Penninx 1995). Onder motto's als 'Oud is niet van gisteren', 'Vitaal Grijs' en 'het Zwitserlevengevoel' gaan zij in de tegenaanval.

Of ze nu positief of negatief zijn, stereotiepe beelden zijn geen goede basis voor communicatie en samenwerking. Ze leggen de verschillen tussen mensen onder een vergrootglas en verdelen de wereld in wij en zij. Met een stereotiep beeld kun je je niet identificeren; je hebt er eigenlijk liever niets mee te maken.

Leeftijdscriminatie in wet- en regelgeving

Niet alleen in de cultuur, ook in wet- en regelgeving wordt voortdurend onderscheid gemaakt op grond van leeftijd. Leeftijdsgrenzen zijn juridische markeringen die de wetgever gebruikt om rechten en plichten naar objectieve maatstaven vast te leggen.

Veel leeftijdsgrenzen zijn ooit hard bevochten om groepen burgers bescherming te bieden. Om kinderarbeid tegen te gaan mogen kinderen jonger dan 15 jaar niet werken. Om ouderen te laten genieten van hun welverdiende rust, werd aan het begin van de twintigste eeuw de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar ingesteld. Op die leeftijd waren de meeste mensen versleten of overleden. Een vergelijkbare lichamelijke conditie treffen we tegenwoordig rond het 85ste levensjaar aan. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat leeftijdsgrenzen vaak iets arbitrairs hebben. Eenmaal vastgesteld gaan ze een eigen leven leiden en zijn ze moeilijk aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Leeftijdsgrenzen kunnen

leeftijdscriminatie tot gevolg hebben. Daarvan is sprake wanneer iemand ten onrechte iets wordt ontzegd of ergens toe wordt gedwongen op grond van zijn of haar leeftijd, terwijl leeftijd er feitelijk niets toe doet (Cornelissen 2000). De website van het LBL, het Expertisecentrum Leeftijd en Maatschappij, vermeldt dat er jaarlijks honderden meldingen binnenkomen van leeftijdscriminatie. Het blijkt alle leeftijdsgroepen te treffen. Vooral in de sfeer van werken, wonen en leren is leeftijdscriminatie schering en inslag.

LBL: leeftijdscriminatie overal aanwezig

Leeftijd en werken. Ruim dertig procent van de meldingen die jaarlijks bij het LBL binnenkomen gaat over leeftijdscriminatie bij de arbeid. Vooral bij werving en selectie, promotie, ontslag en scholing wordt leeftijd gebruikt om mensen uit te sluiten. Hier zijn 40-plussers in het nadeel ten opzichte van hun jongere collega's. Zelfs bij een krappe arbeidsmarkt zoeken veel werkgevers de oplossing in het aannemen van vooral jongere werknemers. Zij denken ten onrechte dat oudere werknemers vaker ziek, minder flexibel en minder productief zijn en dat zij meer moeite hebben met nieuwe technologie.

Leeftijd en wonen. In de toptien van meldingen is leeftijd en wonen een goede tweede. Bij de verdeling van woonruimte hanteren veel woningbouwverenigingen bepaalde leeftijdsgrenzen. Met name jongeren kunnen daardoor vaak moeilijk aan een woning komen. Zeker wanneer zij geen 'doorstromers' zijn – mensen die een andere woning achterlaten – maar 'starters' op de woningmarkt, kunnen jongeren in de problemen komen. Zo kan het gebeuren dat iemand van 46 jaar die een week staat ingeschreven eerder een woning krijgt toegewezen dan iemand van 36 jaar die al twaalf jaar staat ingeschreven. Ook ouderen worden op de woningmarkt gediscrimineerd. In de statuten van veel serviceflats is de regel opgenomen dat kopen niet is toegestaan voor mensen van 75 jaar en ouder.

Leeftijd en leren. Ondanks zijn mooie slogan *een leven lang leren* houdt het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen vast aan een leeftijdsgrens van 30 jaar in de Wet Studiefinanciering.

Het Rijk legt de verantwoordelijkheid voor onderwijs aan personen die ouder zijn op het bordje van andere instanties, zoals werkgevers, gemeenten, arbeidsvoorzieningen en sociale zekerheid. Dit is nadelig voor groepen als herintredende vrouwen en oudere immigranten, die op latere leeftijd een inhaalslag willen maken om een gemiste kans op scholing recht te trekken. Ook ouderen met een laag inkomen missen hierdoor de mogelijkheid om nieuwe kennis op te doen.

Bron: Steen en Scheepens 1998; Scheepens 1999

De voorbeelden maken duidelijk dat leeftijdsgroepen op bureaucratische gronden de toegang tot voorzieningen wordt geboden of ontzegd. Dit blokkeert een samenleving voor alle leeftijden, die niemand uitsluit op grond van zijn kalenderleeftijd.

Politieke marginalisering jong en oud

Op het politieke toneel spelen jong en oud naar eigen zeggen een marginale rol. Van de jongste generatie, geboren na 1970, vindt maar liefst 52% dat zij als tweederangs burgers worden behandeld. In de ogen van veel jongeren faalt het onderwijsbeleid en wordt de sociale zekerheid afgebroken. Jongeren vinden het oneerlijk dat de overheid de oudedagsvoorzieningen voor de huidige ouderen goed geregeld heeft, terwijl zij nu veel meer zelf allerlei voorzieningen moeten treffen.

Ouderen die vinden dat zij gediscrimineerd worden, wijzen op perikelen rond oudedagsvoorzieningen en de gezondheidszorg, evenals op maatschappelijke desinteresse die zij ervaren. De maatschappij stelt te weinig belang in ouderen, terwijl ze nog genoeg kunnen, zeggen zij. Van de 70-plussers is 42% het eens met de stelling dat oudere generaties als tweederangs burgers worden behandeld. Opvallend is dat in het politieke debat jongeren en ouderen niet elkaar, maar de overheid als de boosdoener zien. Jong en oud maken elkaar nauwelijks verwijten, maar de overheid des te meer (Diepstraten, Ester en Vinken 1998). Eensgezind zijn zij in hun mening dat politici, overwegend vertegenwoordigers van de middengeneratie, niet naar hen luisteren. Ook hebben zij het gevoel weinig politieke invloed te hebben. Beide generaties voelen zich niet serieus genomen en vinden dat hun belangen niet toereikend worden verdedigd door de zittende generatie machthebbers. De kloof tussen burgers en politici is voor een deel een kloof tussen generaties. Mensen in de middenfase van hun leven

bepalen het beleid voor andere generaties. Dat steekt veel jongeren en de ouderen, die teleurgesteld afhaken. Zij voelen zich niet welkom in het machtscentrum, maar ook niet verbonden in de periferie.

Segmentatie van leeftijdsgroepen door institutionele verkering

Door de jaren heen heeft de standaardlevensloop zijn sporen achtergelaten in het organisatiepatroon van de maatschappelijke instituties. De *three boxes of life* zijn gematerialiseerd in grootschalige, afzonderlijke instituties en bureaucratieën rond gesegmenteerde leeftijdsgroepen. Jonge kinderen brengen hun dag door in peuterspeelzalen en crèches. Eenmaal beland op de basisschool krijgen de kinderen, opgedeeld in jaarlagen, op uniforme wijze onderwijs. De hele dag zitten de leeftijdsgenootjes bij elkaar. Dit patroon zet zich voort in hun hele verdere onderwijs carrière. Professionele opvoeders en leraren zijn de enige volwassenen waarmee de kinderen binnen schooltijd in contact komen.

De middenfase van het leven kenmerkt zich door de combinatie van arbeid en zorg. De uitoefening van de arbeid is het exclusieve domein van de middengeneraties. Zorgende volwassenen brengen hun tijd door in het privé-domein van familie en gezin. De intergenerationele ontmoeting is hier een familieaangelegenheid.

Als de betaalde arbeid achter de rug is en de kinderen het huis hebben verlaten, krijgen mensen meer vrije tijd. In het domein van de vrije tijd speelt leeftijd een minder sterke rol, omdat mensen hier hun bezigheden kunnen kiezen op grond van hun persoonlijke interesses. Zo heeft oud-omroepvoorzitter Emiel Schüttenhelm de plaatselijke harmonievereniging ooit een 'intergenerationeel project avant la lettre' genoemd, die jong en oud verenigt in hun gezamenlijke interesse voor muziek (Schüttenhelm 1996). Toch is de segmentatie van leeftijdsgroepen in de meeste delen van het vrijetijd domein sterk waarneembaar. Commercialisering speelt hierin een niet onbelangrijke rol. Er is een markt ontstaan van jongerenreizen en seniorenreizen, jongerenfestivals en seniorenbeurzen. Bands als *Doe maar* en *The Rolling Stones*, die op verschillende generaties een grote aantrekkingskracht uitoefenen, behoren tot de uitzonderingen. Ook de sport, waar lichamelijke prestaties steeds belangrijker worden, schiet als integratiekader voor generaties tekort. Behalve in een enkel dapper veteranenelftal zoeken senioren hun heil meestal in het minder prestatiegerichte, categoriale aanbod van Sport Voor Ouderen (SVO) en Meer Bewegen voor Ouderen (MbvO). Wanneer mensen op hogere leeftijd zonder aanvullende zorg en dienstverlening

niet meer zelfstandig kunnen wonen, neemt de concentratie van leeftijdsgenoten nog verder toe. Grote groepen ouderen vinden we in de woon-zorgcentra en verzorgings- en verpleeghuizen. Die vinden we weliswaar niet meer uitsluitend verscholen in het groen, maar ze stralen toch nog altijd een grootschalige, ziekenhuisachtige sfeer uit die weinig aantrekkingskracht uitoefent op wie er niet heen moet vanwege familieverplichtingen. De meeste bewoners krijgen regelmatig bezoek van kinderen en kleinkinderen, maar veel verder gaat de integratie van leeftijdsgroepen hier niet. Kinderen en jongeren die niet tot de familiekring van de bewoners behoren zijn op dit toneel vrijwel geheel afwezig. De vertegenwoordigers van de jongere generaties zijn ook hier de professionals die zorg en diensten aanbieden, zoals de kapper, de pedicure, de verpleegster en de activiteitenbegeleidster.

Professionalisering rond leeftijdsgroepen

In samenhang met de institutionele verkokering is in de sociale sector een proces ontstaan van professionalisering rond leeftijdsgroepen. Terwijl hier ontmoeting en integratie hoog in het vaandel staan, draagt dit onbedoeld bij aan de segmentatie van leeftijdsgroepen. Zo zijn in het sociaal-cultureel werk rond verschillende leeftijdsgroepen aparte professionele disciplines ontstaan als kinderwerk, jongerenwerk, volwassenenwerk en ouderenwerk. Veel beroepskrachten hebben zich in hun opleiding gespecialiseerd in dienstverlening aan deze leeftijdsgroepen. In de alledaagse beroepspraktijk is soms sprake van een sterke identificatie met deze groepen. Sommige beroepskrachten zoals jongerenwerkers en ouderenwerkers werpen zich op als belangenbehartigers van deze leeftijdsgroepen. Anderen voelen zich wel eens onder druk gezet door georganiseerde doelgroepvertegenwoordigers die een eigen ruimte, een eigen beroepskracht en eigen faciliteiten claimen. Hier en daar lijkt de zorg voor aparte leeftijdsgroepen wat te ver doorgeschoten. In veel buurthuizen en dienstencentra zijn naar binnen gerichte jeugdculturen en senioren culturen ontstaan. De zittende bezoekers hebben een veilige haven voor zichzelf gecreëerd en lijken zich weinig gelegen te laten liggen aan de belangen van anderen. Steeds vaker laten sociaal-cultureel werkers weten daar zelf ook niet zo tevreden over te zijn. Zij zijn er niet op tegen om de heilige huisjes te doorbreken, maar stuiten nogal eens op de 'vraag' van mondige cliënten die in de toenadering tot andere groepen een bedreiging zien van hun verworven rechten.

Quasi-verbreding

Institutionele verkokering wordt soms door landelijke beleidsmaatregelen versterkt. Zo is er bijvoorbeeld het beleidskader *Sociaal gericht, sociaal verplicht?* van het ministerie van BZK. In een kritische reflectie hierop constateert Van Ewijk (2001A) dat hier zes verschillende ministeries worden ingeschakeld voor een dertigtal stimuleringsmaatregelen en ‘integrale’ beleidskaders, alle voorzien van extra geld en extra regelgeving. Dit beleid krijgt gestalte via kokers als gezondheidszorg, jeugdzorg, ouderenzorg, volkshuisvesting en werk en inkomen. Vanuit deze kokers wordt het zogenoemde ketenbeleid gepropageerd. Dat betekent onder meer dat lichte zorg en intensieve zorg goed op elkaar zijn afgestemd in het licht van de behoeften en mogelijkheden van de cliënt en zijn omgeving. Mooi op papier, maar in de praktijk zien we vooral dat iedere koker vanuit het eigen perspectief het sociale beleid invult en zichzelf als middelpunt definieert. Zo wordt een wijk vanuit een onderwijsperspectief bijvoorbeeld bestempeld als ‘onderwijskanszone’, terwijl (delen van) dezelfde wijk vanuit een zorgperspectief ‘woon-zorgzone voor ouderen’ wordt genoemd. In het ene perspectief draait het om de kinderen en de jongeren, terwijl in het andere perspectief de ouderen centraal staan. Er heeft geen afweging plaatsgevonden op grond van een integrale analyse van problemen en potenties in de wijk als geheel. De betekenis die jong en oud voor elkaar kunnen hebben wordt daarmee aan het oog onttrokken.

Stimulerend beleid, gericht op het erbij horen en samenleven van alle generaties, vraagt om een kanteling in het denken van beleidsmakers, managers, professionals en burgers. Dat betekent dat verouderde, stereotiepe aannames over de levensloop niet langer als vanzelfsprekend bepalend zijn voor de inrichting van het publieke domein. Om de toegang tot voorzieningen voor alle generaties te optimaliseren wordt leeftijdsdiscriminatie in wet- en regelgeving, in personeelsadvertenties en in statuten van organisaties zo veel mogelijk bestreden. Door middel van intergenerationele projecten worden ontmoetingen tussen de generaties gestimuleerd. Leeftijdsgroepen die vragen om eigen voorzieningen zouden op zijn minst kunnen worden uitgenodigd om aan te geven hoe zij zich willen verhouden tot andere groepen in de wijk.

Deze kanteling in het denken sluit aan bij enkele nieuwe beleidsconcepten die de laatste jaren terrein winnen: generatiebewust beleid en levensloopbewust beleid. Ze bieden bouwstenen voor intergenerationeel denken en werken. In de volgende paragraaf staat het door de Wetenschappelijke Raad voor het Rege-

ringsbeleid (WRR) voorgestelde idee van generatiebewust beleid centraal. In de daaropvolgende paragraaf komt levensloopbewust beleid aan de orde.

3.3 **Generatiebewust beleid en het debat over solidariteit**

Generatiebewust beleid is de titel van een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 1999. Het rapport bevat adviezen aan de regering voor het duurzaam veiligstellen van de solidariteit tussen de generaties in Nederland. Dat is nodig, vindt de WRR, die wijst op demografische en sociaal-culturele ontwikkelingen die in de nabije toekomst mogelijk een tijdbom onder de samenleving leggen. Op grond van de aanbevelingen van de WRR formuleren we in deze paragraaf de eerste pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid: het bevorderen van persoonlijke interactie als bron van solidariteit tussen de generaties. Voordat we de aanbevelingen van de WRR bespreken, laten we enkele inzichten uit de Nederlandse generatiesociologie de revue passeren.

Wat is een generatie?

Het begrip generatie wordt in de volksmond in verschillende betekenissen gebruikt. Soms wordt een laag in een familiestamboom bedoeld. Grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen worden dan opgevat als vier achtereenvolgende generaties. Soms wordt het generatiebegrip gebruikt terwijl men een bepaalde levensfase in de levensloop bedoelt. In de volgende paragraaf over levensloopbewust denken komen we daarop terug. Generatiesociologen onderzoeken geen familielagen of levensfasen, maar geboortecohorten. Dat zijn groepen burgers die in een bepaalde periode van jaren, bijvoorbeeld tussen 1920 en 1930, geboren zijn. Generaties ontstaan omdat geboortecohorten getekend worden door verschillende historische omstandigheden. In de formatieve periode, dat is de periode van 15 tot 25 jaar, eigenen mensen zich de waarden en normen van de tijd toe. Het in die periode gevestigde waarden- en normenpatroon blijft van invloed op keuzes en ervaringen in het latere leven. Behalve deze verschillende subjectieve kenmerken hebben generaties ook verschillende objectieve kenmerken, zoals het gemiddelde opleidingsniveau, het tijdstip waarop men de arbeidsmarkt betreedt of een eigen huis koopt. Deze verschillen vloeien voort uit verschillen in maatschappelijke kansen, die op hun beurt sterk bepaald

worden door economische en sociaal-culturele omstandigheden.

In de generatiesociologie wordt ook wel gesproken over generatie-eenheden.

Dat zijn delen van een generatie die door hun opvallende eigen culturele stijl beeldbepalend zijn voor de hele generatie. Vaak vormen zij de basis voor de etiketten die op een hele generatie worden geplakt. Een voorbeeld is de rebelse protestgeneratie, waarvan lang niet alle leden zo rebels waren als veelal in de media wordt voorgespiegeld.

Mensen zijn lid van een generatie

Volgens de generatiesocioloog Henk Becker groeiden de opeenvolgende cohorten in Nederland in dermate verschillende historische omstandigheden op, dat zich in de twintigste eeuw vijf generaties hebben gevormd, elk met verschillende kenmerken, die bepalend zijn geweest voor hun kansen op succes in het leven (Becker 1992). Hij noemt deze generaties de vooroorlogse generatie, de stille generatie, de protestgeneratie, de verloren generatie en de pragmatische generatie.

De vooroorlogse generatie is geboren tussen 1910 en 1930. Deze generatie ondervindt de economische crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog aan den lijve. Opgegroeid in een periode van massale werkloosheid en oorlog, kent deze generatie zeer beperkte levenskansen, die later nauwelijks meer in te halen zijn. Door de crisis- en oorlogservaring is deze generatie gericht op het veilig stellen van financiële zekerheid, heeft ze een hoog arbeidsethos, is ze afkerig van politiek extremisme en beklemtoont ze waarden als soberheid, zuinigheid en trouw aan orde en gezag.

De stille generatie is geboren tussen 1930 en 1940. Deze generatie groeit op in een periode van wederopbouw na de oorlog, gevolgd door een periode van economische hoogconjunctuur in de tweede helft van de jaren vijftig. De leden van deze generatie hebben kunnen profiteren van de inmiddels verbeterde onderwijskansen. Zij betreden de arbeidsmarkt in een periode waarin de vraag naar arbeid zeer groot is. Daarmee hebben zij aanmerkelijk betere levenskansen dan hun voorgangers, ook in de latere levensloop. Toch wijken gedrag en waarden van de stille generatie niet sterk af van die van de vooroorlogse generatie. Door het opgroeien tijdens de wederopbouw staan ook voor deze generatie waarden centraal als hard werken, zuinigheid en trouw aan orde en gezag.

De protestgeneratie is geboren tussen 1940 en 1955. Deze generatie heeft de grootste omvang van alle generaties. Opgegroeid in een periode van ongekende welvaart, beschikt deze generatie over relatief gunstige levenskansen. Ontzuiling en secularisering leiden tot een radicaal ander waardepatroon, waarmee de protestgeneratie zich onderscheidt van de stille en de vooroorlogse generatie. Gevoed door de opkomende Anglo-Amerikaanse consumptiecultuur herkent de nieuwe protestgeneratie zich niet meer in het burgerlijke, traditionele waardepatroon van de voorafgaande generaties. De protestgeneratie is de eerste generatie die massaal aan het hoger onderwijs deelneemt en daardoor een veel langere periode op school heeft doorbracht. Deze verlengde schoolloopbaan biedt jongeren in de jaren zestig een tijd van vrijheid waarin zij naar hartelust met allerlei zaken kunnen experimenteren. De protestgeneratie benadrukt waarden als zelfontplooiing, democratisering, gelijkheid van macht en inkomen, individuele vrijheid en politiek engagement.

De verloren generatie is geboren tussen 1955 en 1970. De periode waarin de verloren generatie is opgegroeid valt samen met de economische crisis in de jaren zeventig en de massale werkloosheid, vooral onder schoolverlaters, in de eerste helft van de jaren tachtig. Dit leidt tot relatief ongunstige levensperspectieven, die ook de rest van hun levensloop nadelig zouden beïnvloeden. De verloren generatie heeft dezelfde oriëntaties als de protestgeneratie. Zelfontplooiing en individuele vrijheid staan ook hier voorop. Wel heeft deze generatie minder overtrokken verwachtingen, hecht ze minder belang aan politiek protest en heeft ze een nuchtere kijk op de samenleving.

De pragmatische generatie is geboren na 1970. Opgegroeid in een periode van economisch herstel en groei heeft de pragmatische generatie weer betere levenskansen dan de verloren generatie. De kleine omvang van de pragmatische generatie maakt tevens dat de leden van deze generatie elkaar minder in de weg zitten in de strijd om goede banen en inkomens. De waardeoriëntaties van deze generatie wijzen in de richting van een overwegend zakelijke en hardwerkende categorie van individuen.

Kanttekeningen

De typologie van Becker is niet bedoeld als een nieuw keurslijf van absolute wetmatigheden, maar om het denken in termen van generaties te stimuleren. Becker relateert zijn typologie zelf als hij wijst op verschillen binnen de generaties,

zoals levensloopverschillen tussen mannen en vrouwen en tussen mensen uit verschillende sociale klassen. Ook andere onderzoekers plaatsen kanttekeningen. In een empirische studie naar generaties in Nederland wijzen Diepstraten e.a. erop dat Becker het belang van de normatieve periode overschat. Ook eerdere en latere perioden in het leven zijn van invloed op kansen in de samenleving. Verder blijken er bij nader inzien ook veel uitzonderingen op de regels van generatievorming te bestaan. Zo voelen de meeste leden van de verloren generatie zich helemaal niet verloren. Al was het met enige vertraging, uiteindelijk hebben zij uitstekende posities op de arbeidsmarkt verworven. Een veelgehoord punt van kritiek is dat Becker weinig aandacht besteedt aan generatieverschillen bij groepen met een niet-Nederlandse cultuur en achtergrond (Diepstraten, Ester en Vinken 1998). Tot slot moeten we vaststellen dat Becker ons laat gissen naar het antwoord op de vraag of er na de pragmatische generatie nog jongere generaties zijn ontstaan. Volgens Van Steensel is dat wel het geval. Op grond van recent onderzoek naar trends en stijlen bij jongeren spreekt zij over de nieuwe 'internetgeneratie' (Van Steensel 2000).

De internetgeneratie is geboren na 1980. De komst van internet heeft bijgedragen aan de vorming van een totaal nieuwe generatie. Deze is vanaf het begin geconfronteerd met de nieuwe digitale technologieën, die hun culminatie vonden in het internet. Oude, uit de jaren zestig stammende tegenstellingen als links versus rechts en autonoom versus volgzzaam zijn niet meer aan de orde bij de deze generatie. Zij groeide op in de jaren 1985 tot 2000, een periode van economisch optimisme, het einde van de politieke bedreigingen, de opkomst van ICT en post-moderne gezinswaarden als openheid en communicatie. Uit een trendanalyse van deze periode leidt Van Steensel (2000) een nieuw paradigma af voor het begrijpen van de jeugd. In dit nieuwe paradigma staan twee nieuwe maatstaven centraal: autonomie en inbedding in sociale verbanden. Deze staan bij de jongeren niet tegenover elkaar; ze vloeien in elkaar over. De internetgeneratie bestaat uit overwegend optimistische jongeren, die zich zeer autonoom en individualistisch tonen, maar tegelijk zoeken naar wegen om collectieve verbanden weer een centrale plaats te geven in het eigen leven. Inbedding in sociale netwerken zien zij als integraal onderdeel van hun zelfontplooiing. Bedrijven die daar veel aandacht aan besteden, krijgen er trouwe werknemers voor terug. Jongeren hechten veel waarde aan langetermijnpolitiek en verwijten het huidige politieke partijstelsel een overmaat aan kortetermijnbeleid. In hun gedrag als consument zijn jongeren zeer autonoom. Deze generatie is zo *mediawise* dat zij

pogingen om haar tot een bepaalde overtuiging te bewegen, feilloos herkent. In de samenleving van morgen is het integreren van traditionele en moderne waarden een belangrijke vaardigheid. Dat brengt opmerkelijke voordelen met zich mee voor allochtonen. Met name allochtone jongeren van de tweede en derde generatie hebben van jongs af aan moeten leren zich in twee werelden te begeven: de een meer traditioneel, de ander meer modern getint. Opmerkelijk is tot slot dat in de samenleving van de internetgeneratie de ouderen er weer veel meer bij gaan horen. Zij maken een comeback in het sociale verkeer. De hernieuwde nadruk op inbedding en stabiliteit biedt ouderen kansen om hun levenservaring te tonen. Vergankelijkheid van kennis en snelheid van ontwikkeling zijn weliswaar gegevenheden, maar dat betekent voor de internetters niet langer dat ouderen niet goed zijn toegerust tot participatie in de samenleving. Integendeel, zij voegen een broodnodige component toe aan de balans tussen autonomie en inbedding.

Ondanks alle bezwaren biedt de theorie van Becker, aangevuld met die van Van Steensel, aanknopingspunten voor de analyse van achtergronden en kenmerken van generaties die op enig moment met elkaar samenleven. Wanneer we in de sociale wijkontwikkeling termen als 'jongeren' en 'ouderen' gebruiken, moeten we ons realiseren dat we met generaties te maken hebben, met mensen die zijn gevormd door de tijd. Dat betekent enerzijds dat mensen denken vanuit verschillende referentiekaders en elkaar daardoor mogelijk niet altijd begrijpen. Anderzijds betekent het dat mensen elkaar mogelijk iets te vertellen hebben. Ze hebben dingen meegekregen die voor de ander onbekend zijn, of interessant. Kortom, mensen zijn lid van een bepaalde generatie. Maar *voelen* zij zich ook lid van een bepaalde generatie?

Mensen voelen zich lid van een generatie

In een uitgebreid empirisch onderzoek aan het eind van de twintigste eeuw laten Isabelle Diepstraten, Peter Ester en Henk Vinken voor het eerst de generaties zelf aan het woord (Diepstraten, Ester en Vinken 1998). Om een beeld te krijgen van zelfbeelden, jeugdervaringen en lotgevallen van generaties in Nederland gingen zij in een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking na of mensen zich bewust zijn van het feit dat zij deel uitmaken van een bepaalde generatie. Uit dit onderzoek blijkt dat het generatiebesef bij Nederlanders zeer sterk ontwikkeld is. Driekwart van de ondervraagden ziet zichzelf als behorend tot zijn generatie.

Gevraagd naar het waarom noemt de vooroorlogse generatie regelmatig de economische crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog als markante jeugdervaringen. Ook noemt deze generatie specifieke historische omstandigheden uit de jeugd, zoals de paardentram, de komst van de pont over de rivier, het begin van de technologische ontwikkeling en het rijke roomse leven. Hard werken en zuinig leven blijken voorop te staan bij deze generatie.

De stille generatie ziet zichzelf vooral als oorlogskinderen en als de generatie van de wederopbouw. Ook andere historische omstandigheden, zoals 'de vele grote gezinnen' en 'de verbeterde sociale voorzieningen' noemen de leden van de stille generatie veelvuldig. De leden van de protestgeneratie noemen zichzelf *baby boomers* en wijzen op ingrijpende culturele veranderingen in hun jeugd. Trefwoorden zijn kloofgeneratie, provo, Beatles, *flower power* en seksuele revolutie. Minder dan hun voorgangers verwijzen de leden van de verloren generatie en de pragmatische generatie naar historische gebeurtenissen om zichzelf te typeren. Een minderheid noemt zaken als het protest tegen kernwapens, de komst van computers, de pil en de gestegen welvaart. Tegen de verwachting van de onderzoekers in verwijst de verloren generatie nauwelijks naar de economische recessie en de werkloosheid in de jaren tachtig. Wel noemen zij gemeenschappelijke waarden zoals vrijheid en individualisme. Daarnaast springt bij de verloren generatie een sterk uiteenlopende waaier van leefstijlkenmerken in het oog, variërend van *flower power* tot post-hippie en disco.

De pragmatische generatie noemt veelvuldig de grootschalige toepassing van computers als historische gebeurtenis. Daarnaast noemt deze generatie de opkomst van de punk en de house. Ook herkent de pragmatische generatie zich in de generatietyperingen uit de media. Regelmatig typeert men zichzelf als de 'patat-generatie'.

Over de internetgeneratie doen Diepstraten e.a. geen uitspraken; hun onderzoek beperkt zich tot een toetsing van de theorie van Becker.

Het grootst blijkt het generatiebesef bij de ouderen: 91% van de vooroorlogse generatie en 86% van de stille generatie identificeert zichzelf met de eigen generatie. Bij de middengeneraties neemt dit besef af: 75% bij de protestgeneratie en 51% bij de verloren generatie. Bij de pragmatische generatie neemt het generatiebesef weer toe: 65%. Voor intergenerationale communicatie betekent dit dat het lidmaatschap van een bepaalde generatie voor veel mensen een concreet gegeven is. Het vormt een deel van hun referentiekader, van waaruit zij naar zichzelf en naar anderen kijken en mensen met elkaar vergelijken. De verschillen

kunnen erdoor worden vergroot. De conclusie dat generatiebesef daarmee ook betekent dat jong en oud afstand nemen van elkaar is echter voorbarig.

Generatiebesef voedingsbodem voor intergenerationeel beleid

Hoewel het generatiebesef in Nederland sterk is, blijkt ons land tot nu toe niet gebukt te gaan onder scherpe intergenerationele spanningen. Integendeel, van een duidelijk zichtbare en manifeste generatiekloof, zoals in de jaren zestig, tussen het oude establishment en (een deel van) de nieuwe protestgeneratie, is op dit moment geen sprake. De bij tijd en wijle opduikende berichtgeving in de media over de zogenoemde 'oorlog tussen de generaties' doet het goed als blad-vulling, maar berust niet op feiten. Dat jong en oud elkaar bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt of in de politiek op leven en dood zouden bestrijden is een hardnekkige mythe. In hun empirisch onderzoek vonden Diepstraten e.a. talloze aanwijzingen voor het feit dat generaties in Nederland mild denken over elkaar. Er lijkt een breed aanvaarde norm te bestaan, dwars door alle generaties heen, dat 'jong' en 'oud' elkaar dienen te respecteren, elkaar ruimte moeten laten en door samenwerking verder moeten zien te komen. Ongeacht de generatie waartoe zij behoren vinden mensen het normaal om ruimte te maken voor elkaar en elkaar te helpen als de nood aan de man is.

Deze latente en manifeste gevoelens van solidariteit tussen de generaties bieden een gunstige voedingsbodem voor beleid dat intergenerationele solidariteit wil bevorderen. Het generatiebesef in Nederland is niet alleen sterk, het vormt ook een basis voor sociale cohesie in de samenleving, aldus Diepstraten e.a. De onderzoekers hebben mensen met een sterk generatiebesef vergeleken met personen die een zwak generatiebesef hebben. Daaruit blijkt dat mensen die zichzelf sterk identificeren met hun generatie minder stereotiep denken over andere generaties. Zij zijn zich ervan bewust dat zij met anderen maatschappelijke omstandigheden en gebeurtenissen delen. Mensen met een sterk generatiebesef zijn politiek bewuster en maatschappelijk meer betrokken dan mensen met een zwak generatiebesef. Zij nemen actief kennis van historische omstandigheden en maatschappelijke gebeurtenissen. Mensen met een gering generatiebesef zijn minder maatschappelijk betrokken en onverschilliger. Op grond van deze bevindingen concluderen de onderzoekers dat een sterk generatiebesef van burgers eerder een kans is dan een bedreiging voor beleid dat maatschappelijke cohesie wil bevorderen.

Waarden en normen liggen gevoelig

Ook al denken de generaties in Nederland mild over elkaar, op één belangrijk aspect vonden Diepstraten e.a. wel degelijk flinke intergenerationele scheidslijnen: waarden en normen. Het volgende overzicht biedt een aantal voorbeelden.

Verschillende waarden en normen tussen generaties

- De vooroorlogse, de stille en de pragmatische generatie vinden vaker dan de twee andere generaties dat de samenleving meer aan hen verplicht is dan zij zelf aan de samenleving. De overheid moet voor hen zorgen. Het denken in termen van maatschappelijke plichten is meer vertegenwoordigd bij de twee middengeneraties.
- Beduidend vaker dan alle andere generaties wil de pragmatische generatie een mooi artikel in de winkel direct kopen. De twee oudste generaties zijn zuiniger en soberder en kopen vooral zaken die zij nodig hebben. Ook is de pragmatische generatie veruit het stelligst in de overtuiging dat je een relatie die niet spannend meer is maar het beste kunt beëindigen.
- Het zijn vooral de protestgeneratie en de verloren generatie die willen genieten van het leven. De anderen vinden dat ook belangrijk, maar in mindere mate. De vooroorlogse en stille generatie zijn duidelijk minder gericht op plezier maken in het leven.
- Van niemand afhankelijk willen zijn komt aanzienlijk meer voor bij de twee oudste generaties dan bij de drie andere. De jongste generatie benadrukt dit het minst, hetgeen ook met de levensfase te maken kan hebben.
- De vooroorlogse generatie vindt het minst dat iedereen in dit land mag schrijven wat hij wil. Openlijke kritiek op het koningshuis wordt het minst gewaardeerd door de twee oudste generaties.
- Dat een vrouw geschikter is om kleine kinderen op te voeden dan een man vinden de twee oudste generaties vaker dan de drie andere. Alleen de verloren generatie neemt

duidelijk afstand van deze stelling. Een klein deel van de vooroorlogse generatie vindt het onnatuurlijk als vrouwen in een bedrijf leidinggeven aan mannen. Alle andere generaties vinden dit normaal.

- Dat mensen het recht hebben om een einde aan hun leven te maken als ze dat willen vinden vooral de protestgeneratie en de verloren generatie. De oudste en de jongste generaties zijn hier beide terughoudender in.
- Postmaterialistische waarden als vrijheid van expressie, inspraak in beslissingen en een schoon milieu scoren het hoogst bij de pragmatische generatie en niet bij de protestgeneratie, wat velen zouden verwachten. Materialistische waarden, zoals fysieke en sociaal-economische zekerheid, orde en gezag zijn duidelijker vertegenwoordigd bij de twee oudste generaties.

Bron: Diepstraten, Ester en Vinken 1998

Juist op lokaal niveau, in buurten en wijken, spelen verschillende waarden en normen tussen mensen een belangrijke rol. Op dit punt bestaan grote verschillen tussen de generaties. Wie moet bijvoorbeeld zorgen voor een veilige buurt, de overheid of de burger? De burger moet zijn verantwoordelijkheid nemen, vinden de leden van de protestgeneratie en de verloren generatie. Dit is een overheidstaak, zeggen de oudere en de jongere generaties, die zelf het meeste tijd doorbrengen in de buurt. Hoe ga je in de openbare ruimte met elkaar om? Wanneer worden de grenzen van fatsoen overschreden? Hoeveel sociale controle vind je wenselijk? Hoeveel ruimte mag je innemen voor jezelf? Is het altijd goed om te zeggen wat je denkt? Welk recht heb je op bepaalde voorzieningen? Welke verantwoordelijkheid heb je te nemen voor anderen? Op zulke vragen geven burgers mede op grond van generatieverschillen verschillende antwoorden. Generatiebewuste beleidsmakers, die de ontmoeting tussen jong en oud willen bevorderen, hebben oog voor die verschillen.

Toekomstige solidariteit tussen generaties onzeker

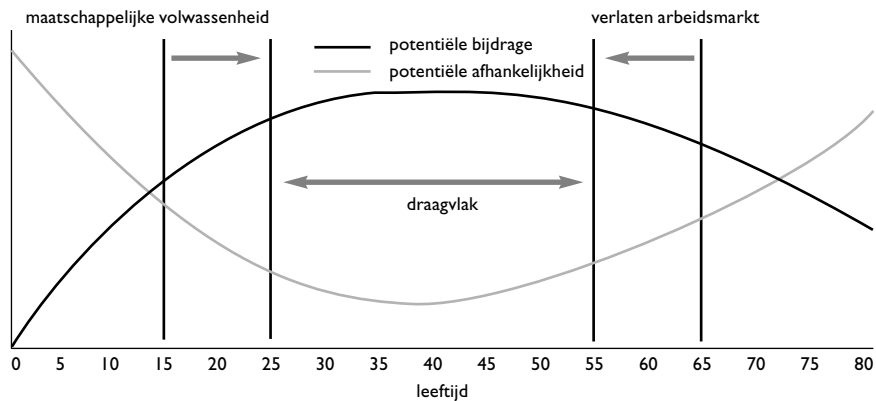
Of de milde verhouding tussen de generaties ook in de toekomst zal standhouden is echter niet zeker. In het rapport *Generatiebewust beleid* spreekt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over een smeulende veenbrand. Zonder aanvullend beleid kan die leiden tot 'Amerikaanse toestanden'.

Generaties staan lijnrecht tegenover elkaar en strijden via de media en in politieke lobby's om banen, geld en publieke middelen. We zien dit vaker in landen met een individualistische cultuur en een neoliberale ideologie. In deze landen wordt de verdeling van hulpbronnen tussen generaties op één moment in de tijd sterk benadrukt. Zo ook in Australië en Nieuw-Zeeland, waar de verzorgingsstaat wordt afgeschilderd als een geschenk van de oudere generaties *aan zichzelf*. Zij maken zelf het meeste gebruik van de gunstige collectieve regelingen die zij hebben ontworpen en schuiven de rekening door naar de jongere generaties (WRR 1999).

In de meer corporatistisch ingestelde verzorgingsstaten van West- en Noord-Europa staat een verdeling van hulpbronnen over het geheel van de levensloop voorop, aldus de WRR. Deze landen, die een meer collectief-solidaire ideologie kennen, gaan uit van het besef dat wie nú jong en gezond is, straks oud en ongezond kan zijn. Deze identificatie met de hele levensloop is gebaseerd op ervaringen van collectieve solidariteit. De WRR stelt voor om lering te trekken uit de ervaringen in het buitenland. Al enkele decennia verandert het Nederlandse politieke klimaat ten gunste van een meer individualistische en neoliberale ideologie. Dat kan conflicten tussen de generaties aanwakkeren, zeker nu Nederland te maken heeft met een ongekende ontgroening en vergrijzing. In 2025 zal een vijfde deel van de bevolking ouder zijn dan 65 jaar; 5% van de bevolking is dan ouder dan 80 jaar. Als gevolg van deze demografische verschuivingen zullen het stelsel van collectieve oudedagsvoorzieningen (AOW), de pensioensystemen en de gezondheidszorg aanmerkelijk duurder worden. Veranderingen in de levensloop, zoals langere leertijden en vroegere uittreding uit het arbeidsproces, verkleinen het financiële draagvlak voor de collectieve voorzieningen nog verder. Minder werkenden moeten meer collectieve lasten opbrengen.

In figuur 1 wordt deze ontwikkeling schematisch weergegeven. Jongvolwassenen hebben in de afgelopen periode het onderwijs op steeds hogere leeftijd verlaten. Het moment waarop zij maatschappelijke verantwoordelijkheid zijn gaan dragen in de vorm van betaalde arbeid is daarmee steeds verder opgeschoven. Tegelijkertijd zien we dat ouderen in de afgelopen decennia het arbeidsproces steeds eerder hebben verlaten. Hierdoor is een nieuwe levensfase ontstaan, waarin mensen niet meer werken maar nog wel vitaal zijn. In beide fasen draagt men minder maatschappelijke verantwoordelijkheid dan wellicht mogelijk zou zijn. Door het verschuiven van deze grenzen – later toetreden en eerder uittreden – neemt het aantal werkenden relatief af en versmalt het economisch draagvlak voor collectieve overdrachten. Steeds minder werkenden moeten de

lasten betalen van een steeds groter wordende groep afhankelijken. Het is de vraag of het systeem van overdrachten tussen de verschillende leeftijdscategorieën, die verschillende generaties vertegenwoordigen, op den duur nog aanvaardbaar is voor de werkende middengroep.

Figuur 1: Levensloop en overdrachten. Bron: WRR 1999

Nu al groeit de onvrede onder jongere generaties – de werkenden van morgen – over de erfenis die de oudere politici hebben achtergelaten. Vooral de babyboomers moeten het ontgelden.

In een open brief in de *NRC* van 26 oktober 1996 aan oudere politici uitte een groep van veertig jongeren allerlei klachten over de kwaliteit van het onderwijs en hun kansen op de arbeidsmarkt. Die zou verstopt zijn met een overmaat aan babyboomers. Ook schreven zij: 'Jullie hebben schulden gemaakt die wij straks gezellig mogen afbetalen. De rentelasten vormen bijna de grootste post op de rijksbegroting. Wij moeten een steeds groter deel van ons inkomen betalen aan jullie schulden. Jullie hebben op te grote voet geleefd, en wij zullen daarvoor op moeten draaien. En dan onze omgeving. Jullie hebben van je ouders en grootouders een wereld geërfd die schoon was. Een wereld waarin veel soorten vlinders nog voor een gelukkige zomerdag zorgden, waarin het voorjaar nog lekker rook. En kijk eens wat jullie ons nalaten: het stinkt in de zomer naar mest, uitlaatgassen, smog en afval.'

Bron: WRR 1999

WRR: het sociaal contract veiligstellen

Duurzame solidariteit tussen de generaties is volgens de WRR in de nabije toekomst geen vanzelfsprekende zaak. Daarom vindt de WRR dat het tijd is voor *generatiebewust beleid*. Dat betekent dat op alle beleidsterreinen (sociale zekerheid, onderwijs, zorg, sociaal beleid, milieu enzovoort) rekening wordt gehouden met de belangen van zowel de huidige als de toekomstige generaties, met als uiteindelijke doel het behoud van het zogenoemde ‘sociaal contract’ tussen de generaties. Dat is geen letterlijk contract, maar een algemeen besef van verplichtingen over en weer; een stilzwijgende afspraak dat de generaties elkaar tot steun te zijn. Deze algemene verwachting is eeuwen oud en wordt als onderdeel van elke samenleving gezien. In de premoderne samenleving bestond deze steun vrijwel uitsluitend uit de zorg van de ouders aan hun kinderen. Wanneer die eenmaal op eigen benen stonden, zorgden zij op hun beurt voor hun inmiddels oud en afhankelijk geworden ouders. Met de komst van de moderne verzorgingsstaat heeft de zorg voor de ouderen voor een groot deel de vorm aangenomen van wettelijk geregelde financiële steun, geïnstitutionaliseerde gezondheidszorg, verpleeghulp en andere statelijke voorzieningen. Hier begint de ‘geregelde’ solidariteit, de solidariteit van het loonstrookje, aan zijn opmars. De eerste naoorlogse sociale wetten, de Noodwet Drees in 1948 en de Algemene Ouderdomsvoorziening Wet (AOW) in 1956 zijn verstatelijkte vormen van inkomensoverdrachten naar de oudere generaties. Die hebben door crisis en oorlogsjaren weinig kunnen sparen voor hun oude dag. Noodgedwongen koos de toenmalige regering voor een omslagstelsel ter financiering van de AOW: werkenden moeten deze door middel van premies opbrengen voor de ouderen. Ook werknemersverzekeringen en ziektekostenverzekeringen volgen het systeem van het omslagstelsel. Zo betalen groepen met weinig pech of tegenslag in het leven voor de groep die wel wordt getroffen. Het zijn overdrachten van rijk naar arm, van gezond naar ongezond, van arbeidsgeschikt naar arbeidsongeschikt en van jong (werkend) naar oud (niet meer werkend). De burger betaalt mee aan de ouderdomsvoorzieningen voor oudere generaties, in de stille verwachting dat hij, eenmaal zelf oud en gepensioneerd, op dezelfde rechten aanspraak kan maken. De belangrijkste beleidsvoorstellen die de WRR in zijn advies aan de regering doet zijn de volgende.

Voorstellen generatiebewust beleid WRR

- De overheidsschuld moet worden afgelost in de komende twintig jaar. De huidige rentebetalingen komen dan beschikbaar als financieringsbron voor de te verwachten stijgingen van de collectieve uitgaven.
- Werken en niet-werken moeten beter worden verdeeld over de levensloop. Vormen van betaalde arbeid op jongere leeftijd moeten mogelijk worden, evenals doorwerken na het 65ste levensjaar. Arbeidsparticipatie van vrouwen dient verder te worden bevorderd.
- De stijging in de kosten van de gezondheidszorg moet worden beteugeld. Dit geldt niet voor kostenstijgingen die voortvloeien uit de demografische ontwikkelingen, wel voor kosten die gerelateerd zijn aan het steeds hogere aspiratieniveau, mogelijk gemaakt door nieuwe technologische ontwikkelingen.
- Voor de bekostiging van de gezondheidszorg is een mengvorm gewenst van een publiek stelsel en private stelsels. Boven een aanvaardbaar minimum wordt een groter beroep gedaan op de eigen verantwoordelijkheid, niet alleen van jongeren, maar ook van ouderen.
- Ouderen moeten naar draagkracht meebetalen aan de AOW, bijvoorbeeld via fiscalisering van de AOW-premie.
- In de moderne kennissamenleving dienen alle generaties te investeren in hun technologische vaardigheden. Spreiding van werken over de levensloop gaat samen met levenslang leren. Goede onderwijsvoorzieningen voor de jeugd blijven van belang.
- Onverminderd accent op milieubeleid, waarbij met behulp van regelgeving, institutionele voorzieningen en financiële prikkels voor langere tijd wordt vastgelegd wat behouden moet worden tegen welke prijs.

Bron: WRR / 1999

Generatiebewust beleid ook lokaal

De WRR pleit voor een breed generatiebewust beleid dat zich uitstrekt over alle beleidssectoren, inclusief het sociaal beleid. Helaas komt in zijn rapport het gedecentraliseerde sociaal beleid er bekaaid van af. Mogelijk redeneert de WRR dat lokaal beleid buiten de verantwoordelijkheid van de landelijke overheid valt, aan wie het advies is gericht. Erg bevredigend is dat niet. Intergenerationele solidariteit houdt niet op bij solidariteit via het loonstrookje. Uiteindelijk vormt deze 'geregelde' solidariteit het sluitstuk. Landelijke wet- en regelgeving krijgt voor burgers pas echt betekenis als zij is ingebed in patronen van sociale en morele bindingen in het alledaagse leven (Dahrendorf 1979). Dat betekent dat niet alleen de landelijke overheid, maar ook de lokale overheid een taak te vervullen heeft indien de solidariteit tussen de generaties onder druk komt te staan. De lokale overheid dient daarmee niet alleen het landsbelang. Ook voor het zeker stellen van de eigen inkomsten heeft de lokale overheid belang bij een redelijk draagvlak voor de collectieve voorzieningen. Het verminderen van de economische druk op de middengroep kan er bovendien toe leiden dat deze meer fysiek aanwezig is in het publieke domein, in de opvoeding en in de zorg voor ouderen. Dit zal ten goede komen aan de veiligheid in het publieke domein en aan de sociale samenhang in de lokale gemeenschap.

Civil society, het derde domein naast familie en professionals

De WRR besteedt in zijn rapport weliswaar aandacht aan informele banden tussen de generaties, maar zoekt die nogal eenzijdig in de microsfeer van het familieverband. Het is de vraag of de problematiek van intergenerationale verhoudingen in Nederland daarmee afdoende kan worden beschreven. Naast het familieverband en de professionele zorg kunnen we nog een derde domein van intergenerationale solidariteit onderscheiden. Dat zijn informele netwerken die burgers smeden in buurtverenigingen, kerken, zelforganisaties, belangenverenigingen en delen van de welzijnssector. Dit geheel van netwerken van burgers en maatschappelijke organisaties wordt ook wel aangeduid met de term *civil society*. In zijn beroemde boek *Bowling alone* wijst Robert Putnam op het grote belang van deze organisaties en netwerken, waarin mensen andere mensen ontmoeten, vertrouwd raken met democratische spelregels en samenwerken aan gemeenschappelijke doelen (Putnam 2000). Voor de ontwikkeling van intergenerationale beleid is dat een belangrijk gegeven. Buurt, school, welzijnswerk, zorginstellingen, ouderenorganisaties, jeugdraden, discussiegroepen op het internet, alle kunnen sociale kaders bieden waarbinnen de intergenerationale

Een veilige buurt voor alle generaties?

dialogo kan worden gestimuleerd. Hier kunnen de verschillende generaties zich bewust worden van elkaars bestaan, elkaar beter leren kennen en elkaar door middel van debat, hulp en andere sociale interactievormen beïnvloeden.

Positieve interactie: eerste pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid

Daarmee zijn we op het terrein gekomen van de eerste pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid: het bevorderen van praktische solidariteit tussen generaties door middel van *positieve intergenerationele interactie*. Solidariteit tussen generaties is van belang voor de stabiliteit van de samenleving, maar kan niet alleen door middel van landelijke, formele regelgeving worden gewaarborgd. Om het draagvlak voor solidariteit te verzekeren zijn ook informele verbanden van belang. Het basale besef, dwars door alle generaties en culturen heen, dat jong en oud elkaar tot steun kunnen en moeten zijn, schept mogelijkheden voor een stimulerend lokaal ontmoetingsbeleid. Landelijk en lokaal beleid, gericht op intergenerationele solidariteit, vullen elkaar zo aan. Intergenerationeel ontmoetingsbeleid start met een analyse van de aanwezig-

heid, de voorkeuren van en de verhoudingen tussen generaties in een bepaald gebied of sociaal domein. Welke generaties wonen in het gebied? Welke voorzieningen stellen zij op prijs? Welke waarden en normen, welke omgangsvormen vinden zij belangrijk? Hoe verhouden zij zich tot elkaar? Zijn er sluimerende conflicthaarden of openlijke conflicten? Welke belangen staan tegenover elkaar? Welke gezamenlijke belangen zijn er en is samenwerking op grond daarvan mogelijk? Zijn er generaties die niet worden gehoord? Zijn er generaties die iets voor elkaar kunnen betekenen? Dat is het type vragen dat het lokaal bestuur, bewoners en organisaties zichzelf en elkaar stellen vanuit een generatiebewuste kijk op lokale sociale verhoudingen.

Generatiebewust beleid is gericht op solidariteit en vertrouwen tussen burgers die verantwoordelijkheid nemen voor elkaar. De overheid die burgers daarop wil aanspreken zal zelf ook over de brug moeten komen door goede voorwaarden te creëren. Daarvoor zijn adequate voorzieningen nodig die in staat zijn om mee te veranderen met de veranderende wensen en behoeften van burgers in alle fasen van het leven. Een eerste vereiste daarvoor is dat deze voorzieningen toegankelijk zijn voor alle generaties. Dat is de essentie van levensloopbewust beleid.

3.4 **Levensloopbewust beleid en het debat over toegankelijkheid**

Levensloopbewust beleid is gericht op de individuele mogelijkheden van mensen om zich in alle fasen van het leven optimaal te kunnen ontplooien. Een belangrijke voorwaarde daarvoor is dat lokale voorzieningen op het gebied van wonen, welzijn, zorg, onderwijs en vrije tijd toegankelijk en gebruiksvriendelijk zijn voor alle levensfasen, ofwel alle generaties die op enig moment een samenleving vormen. In deze paragraaf staat dit levensloopbewust beleid centraal. Het vormt de opmaat voor het denken over *toegankelijkheid*, de tweede pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid.

Een trend met geschiedenis

Verouderde denkbeelden over de levensloop vormen een blokkade voor intergenerationele ontmoetingen, zo constateerden we in paragraaf 3.2. Levensloopbewust beleid breekt met de standaardlevensloop van leren in de jeugd, werken en zorgen in de middenfase en uitrusten in de ouderdomsfase. Moderne individuen

laten zich niet meer in zo'n keurslijf dwingen. Die trend is al enkele decennia gaande en heeft geleid tot nieuwe beleidsconcepten in verschillende maatschappelijke sectoren. Leefstijdsbewust personeelsbeleid, *life-long education*, arbeid en zorg, kinderopvang, brede school, levensloopbestendige woningen en wijken, verlofsparen en sparen voor vrije tijd; alle zijn vormen van levensloopbewust beleid.

De toegenomen belangstelling daarvoor is niet verwonderlijk. Burgers hebben de afgelopen decennia steeds meer mogelijkheden gekregen om hun levensloop naar eigen inzicht in te richten. Zij laten zich niet meer zo gemakkelijk sturen met het argument dat hun levensfase nu eenmaal een bepaald gedrag veronderstelt. Vrouwen zijn beduidend meer gaan participeren op de arbeidsmarkt en mondjesmaat nemen mannen een deel van de zorg thuis op zich. Ook de toegenomen levensverwachting zet de standaardlevensloop onder druk. Mensen worden steeds ouder en leven langer in goede gezondheid. Het beeld van de oudere achter de geraniums is achterhaald. Tot slot draagt ook het toegenomen multiculturele karakter van de samenleving ertoe bij dat de diversiteit van levenslopen groter wordt.

In het rapport *Verkenning levensloop* (2002) zet het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid deze ontwikkelingen op een rij. De auteurs constateren dat leeftijd een steeds zwakkere graadmeter wordt voor de individuele behoeften van mensen, zo het al ooit een goede graadmeter is geweest. Het ministerie stelt een levensloopbewust beleid voor, dat oog heeft voor de veranderende preferenties van individuen in verschillende achtereenvolgende levensfasen. Dit beleid is vraaggericht, ondersteunt mensen bij het trekken van een eigen levensplan en neemt institutionele en culturele blokkades weg die mensen in hun ontplooiingskansen belemmeren. Mensen willen 'in de breedte leven'.

In de breedte leven

In de moderne levensloop heeft niet langer één levenstaak het alleenvertoningsrecht in een bepaalde levensfase. Ongeacht hun levensfase willen mensen taken als leren, werken, zorgen, vrije tijd en reflectie combineren. Door levenstaken naar eigen inzicht te spreiden over de hele levensloop, willen mensen zich ontplooien in een zelfgekozen levensplan. Jongeren combineren hun opleiding vaker met werken (arbeid) en worden al vroeg gestimuleerd om na te denken over hun verdere schoolloopbaan en carrière (reflectie). Volwassenen willen arbeid en zorg combineren, volgen vaker een opleiding (educatie) en brengen hun zelfgekozen leefstijl tot uitdrukking in verschillende hobby's en andere

bezigheden (vrije tijd). Ouderen nemen steeds vaker deel aan allerlei cursussen en willen hun vaardigheden met computers op peil houden (educatie). Ook zoeken zij nieuwe vormen van zinvolle tijdsbesteding in betaald en onbetaald werk (arbeid). In de vrije tijd willen mensen elkaar ontmoeten op basis van gedeelde interesses, overtuigingen en leefstijlen. Leeftijd doet er minder toe.

Van drie naar vijf levensfasen

Als we beleid maken voor ‘jongeren’ en ‘ouderen’ dan is het goed om te weten wat mensen in deze levensfasen bezighoudt. Waar de generatiesociologie ons wijst op de invloed van historische omstandigheden op de identiteitsvorming, wijst de levenslooptheorie in de richting van individuele variatie in levenspatronen. Dat heeft ertoe geleid dat er tegenwoordig geen drie, maar vijf levensfasen worden onderscheiden in de levensloop. De twee nieuwe fasen zijn die van de jongvolwassenheid en de actieve ouderdom. In het levensloophbewust beleid worden achtereenvolgens de vroege jeugd, de jongvolwassenheid, de volwassenheid, de actieve ouderdom en de hoge ouderdom onderscheiden.

Eerste levensfase: 0 – 15 jaar. Vroege jeugd. Hier vinden de primaire leerprocessen plaats in een omgeving van verzorging en bescherming door volwassenen. Deze processen voltrekken zich binnen het gezin, in de kinderopvang, op school, in sportverenigingen en andere vrijetijdsclubs. Een grote verantwoordelijkheid rust op de schouders van de ouders. Ook professionals in de kinderopvang, onderwijs en jeugdhulpverlening hebben belangrijke taken bij de opvoeding van het kind. Ouderen vanaf zo’n 60 jaar spelen in dit pedagogisch domein nauwelijks een rol van betekenis.

Tweede levensfase: 15 – 30 jaar. Jongvolwassenheid. In deze fase vindt de identiteitsvorming naar volwassenheid plaats. Het is de formatieve periode die we hebben gezien bij het generatiebewust beleid. Deze fase kenmerkt zich door een snel toenemende zelfstandigheid in leer- en opleidingskeuzes, in woon- en leefstijl, in recreatie en in relatievorming. Het is een periode van verkenning, van oriëntatie op de samenleving, veelal nog zonder zorgverantwoordelijkheid voor anderen. Jongvolwassenen willen graag veel meemaken: reizen, uitgaan, mensen ontmoeten. Het ‘in de breedte leven’ is in deze levensfase al volop begonnen. Een minderheid van de jongeren doet vrijwilligerswerk, meer dan 50% van de jongeren heeft een bijbaantje.

Derde levensfase: 30 – 60 jaar. Volwassenheid. In deze fase staan voor de meeste mensen arbeid en de zorg voor kinderen centraal. Voor vrouwen is betaalde arbeid vanzelfsprekender geworden, maar niet geheel onproblematisch in combinatie met de zorg voor kinderen. De meeste mannen oriënteren zich nog steeds op fulltime betaald werk en volgen daarmee nog de standaardlevensloop. Toch hechten steeds meer mannen in deze fase ook belang aan de zorg voor kinderen, sociale relaties, reflectie en vrije tijd. In dit ‘spitsuur’ van het leven kan de combinatie van werk en opleiding, opvoeding en soms ook mantelzorg voor een zorgbehoevende ouder leiden tot overbelasting en burn-out.

Vierde levensfase: 60 – 80 jaar (en ouder). Actieve ouderdom. Dit is de in omvang snel toenemende naoorlogse geboortegolf. Begin jaren negentig noemde de historicus Peter Laslett die nog *the third age*, omdat hij geen onderscheid maakte tussen de vroege jeugd en de jongvolwassenheid. Laslett duidde deze levensfase als *a fresh map of life* (Laslett 1991). Nooit eerder in de geschiedenis zijn zo veel mensen boven de 60 jaar in volle gezondheid uit het arbeidsproces gestapt. Ook worden mensen steeds ouder in goede gezondheid. Als het aan de snel groeiende groep senioren ligt wordt de cultuur van het combineren hier onverminderd voortgezet. Sociale relaties en vrijetijdsbesteding zijn de belangrijkste oriëntatiepunten. Als gevolg van het gestegen opleidingsniveau worden ook onderwijs, vorming en maatschappelijke participatie steeds belangrijker. Ouderen die geen vrijwilligerswerk doen geven als belangrijkste reden aan dat niemand hen daarvoor heeft gevraagd (Moorecraft 1993).

Vijfde levensfase: vanaf 75 à 80 jaar. Hoge ouderdom. De laatste levensfase treedt in als mensen geestelijk of fysiek zo sterk raken aangewezen op blijvende intensieve zorg van anderen, dat hun mogelijkheden om aan andere levenssferen deel te nemen sterk afnemen. Met het stijgen van de leeftijd neemt doorgaans het aantal fysieke beperkingen toe, terwijl het sociaal netwerk kleiner wordt. Afnemende maatschappelijke participatie kan ertoe leiden dat ouderen in een isolement raken, zowel in fysiek als in psychisch en sociaal opzicht. Het komt vaak voor dat ouderen geen gebruikmaken van (mede) voor hen bestemde voorzieningen. Dat komt soms voort uit een principe, maar vaak spelen ook beduchtigheid voor bureaucratische procedures en onbekendheid met het aanbod een rol.

Maatschappelijke talenten jong en oud beter benutten

In zijn *Verkenning levensloop* legt het ministerie van SZW, evenals de WRR, de nadruk op een grotere spreiding van arbeidsparticipatie over de hele levensloop. Dit beleid is vooral ingegeven door het feit dat het combineren van arbeid en zorg in de middenfase van het leven voor velen een (te) zware opgave wordt. Het beleid lijkt daarmee vooral op een voortzetting van het vroegere emancipatiebeleid. Het combineren van levenstaken is echter niet voorbehouden aan (vrouwen in) de middenfase van het leven. Ook jongeren en ouderen willen ‘in de breedte leven’, zoals we hebben gezien. Onduidelijk is echter of zij daarmee ook massaal opteren voor een betere toegang tot betaalde en onbetaalde arbeid. Deskundigen in de ouderensector pleiten al jaren voor een visie die ouder worden beschrijft als een individueel proces waarin ouderen zelf vorm geven aan hun levensloop. Centrale elementen in het levensloopbeleid voor ouderen zijn het ondersteunen van 45-plussers in hun persoonlijke speurtocht naar zinvolle levensprojecten in de tweede levenshelft (Houben 2002). We zouden dit een voluntaristische strategie kunnen noemen. Meer dwingende benaderingen zijn het afschaffen van de VUT (vervroegde uittredingsregeling) en het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd. Landelijk is het beleid al geruime tijd gericht op langer doorwerken, al dan niet in deeltijd. Ook in het jeugdbeleid kennen we strategieën die jongeren moeten motiveren tot vrijwilligerswerk. Daarnaast gaan er op gezette tijden stemmen op om een sociale dienstplicht of maatschappelijke leerstage voor jongeren in te voeren. In Amerika bestaat al vele jaren een systeem van *service learning* voor scholieren. Korte maatschappelijke leerstages vormen een vast onderdeel van het schoolcurriculum en scholieren worden ervoor beloond met studiepunten. Om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen en de kwaliteit van de leerstages te bevorderen sluiten schooldirecties contracten met tal van samenwerkingspartners, zoals gemeenten, buurthuizen en verzorgingshuizen. In Nederland stuiten voorstellen in deze richting op stroperige discussies, waarin pedagogische, financiële, onderwijstechnische en politieke argumenten elkaar afwisselen. Het is de vraag of jong en oud deze invullingen van ‘leven in de breedte’ onderschrijven. Termen als sociale dienstplicht en langer doorwerken worden mogelijk ervaren als nieuwe vormen van dwang. Welke maatregelen men ook kiest, zonder motivatie van de betrokken leeftijdsgroepen lukt het niet. Even belangrijk is dat arbeidsorganisaties en andere maatschappelijke instituties zich uitnodigend opstellen naar alle generaties.

Toegankelijkheid: tweede pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid

Daarmee komen we op de tweede pijler van intergenerationeel lokaal sociaal beleid: *het openbreken van culturele en structurele leeftijdsgrenzen*. Dat gebeurt als organisaties hun aanbod en beleid relevant maken voor meer generaties. In hoeverre en op welke gronden hanteren zij de leeftijd van burgers als criterium voor toelating, indicatiestelling, lidmaatschap, uittreding enzovoort? Is de werkvloer toegankelijk voor alle leeftijdsgroepen? Bieden organisaties hun diensten aan één leeftijdscategorie aan, of kunnen ook andere categorieën van het aanbod gebruikmaken? Zijn accommodaties toegankelijk voor één leeftijdsgroep, of zijn ook andere leeftijdsgroepen er welkom als gasten, gebruikers of vrijwilligers? Is de wijk gebouwd voor één categorie bewoners, bijvoorbeeld jonge gezinnen en tweeverdieners, of is het er goed toeven voor alle leeftijdsgroepen, waar ook voldoende speelgelegenheid is voor jonge kinderen, waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten en waar ouderen maar even hoeven te lopen naar dichtbij gelegen winkels en ontmoetingspunten? Is de openbare ruimte veilig en toegankelijk voor alle generaties? Hebben alle bewoners, ongeacht hun levensfase, het gevoel dat de wijk ook *hun* wijk is?

De brug tussen de pijlers: omgaan met ‘andersheid’

Beleid dat solidariteit tussen de generaties wil bevorderen kan niet op dwang berusten, noch volstaan met een moreel appèl op waarden en normen. Intergenerationeel beleid heeft pas kans van slagen als mensen in alle levensfasen voldoende mogelijkheden hebben om zich te ontplooien en zich vrij kunnen bewegen in een veelheid van sociale verbanden. Hierin ligt de brug tussen generatiebewust beleid, waarin solidariteit centraal staat, en levensloopbewust beleid, waarbij het gaat om individuele bewegingsruimte. Het verwerven van een democratische identiteit die anderen niet uitsluit, is pas mogelijk als mensen voldoende mogelijkheden hebben om hun eigen plaats in de samenleving te bepalen. Door zich vrij te bewegen in een verscheidenheid van sociale contexten kan de angst voor het vreemde geleidelijk ter zijde worden geschoven. Gebrek aan vertrouwen en onbekendheid met andere groepen doet mensen naar binnen keren. Het kunnen omgaan met ‘andersheid’, door Kees Fortuin omschreven als een kerncompetentie van de moderne burger, vraagt om open maatschappelijke instituties waarin mensen ook daadwerkelijk kunnen communiceren met ‘de ander’ (Fortuin 1999). Robert Putnam spreekt hier over het belang van overbruggend sociaal kapitaal, het vermogen om buiten je eigen wereldje zinvolle

contacten te leggen met mensen die anders zijn dan jij (Putnam 2000). Waar dit niet (meer) vanzelf gaat, waar verkokerde instituties op het gebied van onderwijs, arbeid, zorg en vrije tijd de generaties het zicht op elkaar ontnemen en mensen zich uitsluitend nog in eigen leeftijdsenclaves begeven, is stimulerend beleid van de overheid gerechtvaardigd. Voor deze instituties zelf is intergenerationeel beleid meer dan een nobele doelstelling. Het is ook een kwestie van overleven, van meegaan met de veranderende preferenties van burgers.

Met behulp van de opmaten generatiebewust en levensloopbewust beleid hebben wij de twee pijlers van lokaal intergenerationeel beleid geformuleerd: solidariteit door positieve interactie en autonomie door toegankelijkheid. Hoe kunnen gemeenten, instellingen en bewoners hier nu concreet mee aan de slag? Om te beginnen door de uitgangspunten van dit beleid helder uiteen te zetten. In de volgende paragraaf formuleren we tien uitgangspunten voor intergenerationeel lokaal sociaal beleid.

3.5 ***Tien uitgangspunten voor intergenerationeel lokaal sociaal beleid***

Deze paragraaf bevat tien uitgangspunten die gemeenten, instellingen en bewoners kunnen hanteren als leidraad voor het ontwikkelen, uitvoeren en toetsen van intergenerationeel lokaal sociaal beleid. In actieve termen formuleren we de criteria waaraan dit beleid moet voldoen om de intergenerationele beleidspijlers positieve interactie en toegankelijkheid duurzaam te kunnen versterken. Gemeenten die aan deze criteria voldoen, onderscheiden zich door gericht beleid op de volgende punten: ze bevorderen de kwaliteit van sociale verhoudingen, ze stimuleren empathie tussen bevolkingsgroepen, ze betrekken alle generaties bij het beleid, bouwen levensloopbestendige wijken, ze investeren in multifunctionele accommodaties, ze mobiliseren sociale kracht van burgers, ze zijn uit op combinaties van formele en informele zorg, ze denken integraal, ze zorgen voor professionalisering en ze besteden aandacht aan resultaat en rekschap.

De kwaliteit van sociale verhoudingen verbeteren

In de sociale geschiedenis van Nederland zijn grofweg drie perioden te onderscheiden. De eerste was die van het beschavingsoffensief in de negentiende en

het begin van de twintigste eeuw. De zich snel ontvouwende moderne samenleving wilde door middel van *volksopvoeding* de ongeletterden en onbeschaafden laten delen in de nieuwe tijd. In de tweede periode kwam het accent meer te liggen op de *emancipatie* en de zelfbeschikking van vrouwen, van jongeren, van de werkende klasse. Het was het grote thema van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. In de derde periode, waar we nu nog middenin zitten, verschoof de aandacht naar de kwaliteit van de *sociale verhoudingen*. Vraagstukken als het omgaan met sociaal-culturele verschillen, met hoe mensen zich tot elkaar verhouden en hoe de veiligheid en leefbaarheid van de samenleving gewaarborgd kunnen worden, staan momenteel bovenaan op de sociale agenda (Van Ewijk 2001B). In zijn strategisch akkoord verwoordt het kabinet-Balkenende-I dit als volgt: ‘Persoonlijke vrijheid en ontplooiing kunnen slechts bestaan als wat mensen bindt wordt benoemd en bewaakt, en sterker is dan wat hen onderscheidt. Onderlinge betrokkenheid versterken en gemeenschappelijke waarden waarborgen, vergt voortdurende inspanning en aandacht, alsmede instituties die deze waarden verzekeren en dragen’ (Ministerie van Algemene Zaken 2002).

Intergenerationeel beleid is gericht op het verbeteren van de sociale verhoudingen tussen mensen van verschillende generaties. In het dagelijks leven lijken zij soms lijnrecht tegenover elkaar te staan. In Den Bosch hielden bewoners van een vroegnaoorlogse nieuwbouwwijk het plaatsen van speeltoestellen voor jonge kinderen tegen, omdat rondhangende jongeren daar wel eens bezit van zouden kunnen nemen. In Rotterdam klaagden bewoners van een seniorenflat over de overlast van een nabijgelegen scholengemeenschap. De ouderen zetten een lobby op om de scholieren in hun bewegingsvrijheid te beperken. Op zulke momenten is het van belang om de situatie samen met bewoners uiteen te rafelen en na te gaan hoe de onderlinge verhoudingen kunnen worden verbeterd.

Empathie tussen bevolkingsgroepen stimuleren

Het verbeteren van de onderlinge verhoudingen heeft alleen kans van slagen als bewoners in staat zijn zich in elkaars perspectief te verdiepen. In een essay over de toekomstagenda voor de sociale sector, schrijft Jan Willem Duyvendak, enkele maanden na de moord op Pim Fortuyn en de verkiezingen van 2002: ‘Ook in een land waar bijna iedereen betaalde arbeid verricht, zijn de samenlevingsproblemen kennelijk nog zeer groot (...) Realistische doelen moeten we formuleren, selectieve doelen gericht op ontmoeting tussen mensen met

verschillende achtergronden in o.a. buurten, onderwijs en op het werk (...) Sociale professionals moeten snappen wat mensen bindt in eigen kring; en leren wat mensen kan verbinden buiten hun eigen kring (...) Het ontwikkelen van het vermogen tot empathie is misschien wel het allerbelangrijkste. Niet iedereen hoeft voor iedereen sympathie te koesteren. Maar wel: empathie. Je in de ander kunnen en willen verplaatsen is de basis voor harmonieus samenleven tussen uiteenlopende groepen en mensen. Daaraan een bijdrage leveren, het werken aan empathie, is een schone taak voor de sociale sector en het hoort bovenaan de sociale agenda te staan' (Duyvendak 2002).

Mensen van verschillende generaties hebben verschillende verhalen, verschillende kennisgebieden, verschillende maatschappelijke ervaringen en contacten. Door de verschillende vormen van sociaal en cultureel kapitaal met elkaar in contact te brengen rond gezamenlijke doelen in het alledaagse leven, ontstaan confrontaties waarin mensen hun denken en handelen op elkaar afstemmen en zich inleven in elkaars perspectief. In dit proces vinden wederkerige leer- en adaptieprocessen plaats, waarin zij kennisnemen van elkaars waarden en normen en kennis, informatie, assistentie en andere hulpbronnen op elkaar overdragen.

Alle generaties betrekken bij het beleid

Gemeenten die intergenerationeel beleid willen ontwikkelen zullen jong en oud daar actief bij moeten betrekken. Veel gemeenten kennen bepalingen die kortingen of inhouding van subsidie voorschrijven aan organisaties die mensen discrimineren op grond van leeftijd. Veel moeilijker is de bestrijding van cultureel bepaalde denkbeelden op grond waarvan mensen worden gezien als niet-handelingsbekwame burgers. Vaak spelen deze denkbeelden een rol in discussies over de inrichting van buurten en wijken. Juist diegenen die het meest gebruikmaken van de daar aanwezige voorzieningen, die er de meeste tijd in doorbrengen en die veel ervaringskennis hebben, kinderen, jongeren en ouderen, hebben doorgaans de zwakste stem. Ze worden het minst betrokken bij formele inspraakprocedures en beschouwen de taal die daar gesproken wordt niet als de hunne. Intergenerationeel beleid veronderstelt het recht van alle generaties om erbij te horen. Dat betekent dat alle generaties mogen meedenken en meedoen. Waarom wordt er zo veel beleid gemaakt *voor* kinderen, jongeren en ouderen in plaats van *met* deze leeftijdsgroepen? Onmisbaar voor het tot stand brengen van een voor alle generaties toegankelijke

leefomgeving en voorzieningen is een goede communicatie met de gebruikers. Als het aanbod van voorzieningen goed aansluit bij de behoeften van verschillende generaties en jong en oud zich er ook daadwerkelijk thuis voelen, ontstaan gunstige condities voor intergenerationeel ontmoetingsbeleid. Om de vraag van jong en oud in kaart te brengen kunnen verschillende onderzoeksmethoden worden gebruikt, zoals marktonderzoek, bewonersenquête, huisbezoeken en portiekgesprekken. De gegevens zijn een waardevolle bron van informatie voor een integrale wijkaanpak, waarin alle generaties worden gehoord. Sprekende voorbeelden zijn projecten waarbij wordt onderzocht of de wijk *kindvriendelijk*, of *ouderenproof* is. Daarbij staat het perspectief van één generatie centraal. Dat is winst, omdat professionals en beleidsmakers, zelf veelal behorend tot de midden generatie, nu eens systematisch door de ogen van de andere generaties kijken naar de fysieke en sociale kwaliteiten van de wijk. Daarmee wordt de kanteling van aanbodgericht naar vraaggericht beleid gemaakt.

Levensloopbestendige wijken creëren

Een voor alle generaties toegankelijke leefomgeving is een belangrijke voorwaarde voor de intergenerationele ontmoeting. We kunnen daarbij denken aan de toegankelijkheid van woningen, van de openbare ruimte en van openbare voorzieningen als scholen, bibliotheken, buurthuizen en zorginstellingen. Het kan gaan om fysieke toegankelijkheid, bijvoorbeeld door aanpassingen van woningen en goede verlichting in de buitenruimte. We kunnen ook denken aan mentale toegankelijkheid. Dat betekent dat mensen geen belemmeringen *voelen* om gebruik te maken van de verschillende voorzieningen in de wijk. Fysieke en mentale toegankelijkheid gaan niet per definitie samen. Vanuit intergenerationeel perspectief kunnen we bijvoorbeeld constateren dat een schoolgebouw fysiek weliswaar volkomen toegankelijk is voor alle generaties, terwijl er toch geen uitnodiging van uitgaat naar ouderen om er activiteiten te ontplooiën.

Een slecht toegankelijke leefomgeving kan leiden tot sociale uitsluiting en afhankelijkheid. Vooral kinderen en ouderen kunnen daarvan de dupe zijn. Kinderen blijven binnen omdat op straat spelen te gevaarlijk is. Ouderen stoppen met bepaalde activiteiten omdat ze moeite hebben de bus in te komen. Gebouwen en voorzieningen zonder lift zijn niet toegankelijk voor mensen met een rollator, een rolstoel of een kinderwagen. Het LBL, Expertisecentrum Leef-tijd en Maatschappij, en het Landelijk Bureau Toegankelijkheid pleiten ervoor dat stedenbouwkundigen bij het ontwerpen en inrichten van de leefomgeving

uitgaan van de mensen die er gebruik van maken (LBL/LBT 1999). In de levensloopbestendige wijk kan een kind zelfstandig en veilig naar de bibliotheek of naar het zwembad gaan. De bewegwijzering op straat is duidelijk voor iedereen, ook voor mensen met zintuiglijke beperkingen. In dit verband wordt vaak het principe van *design for all* genoemd. Bij gebouwen en verkeersvoorzieningen wordt ook wel gesproken van *access for all*. Het is efficiënter en goedkoper om dit vooraf te bedenken, in plaats van achteraf allerlei aanpassingen te moeten doen. Wanneer dit toch moet, is het raadzaam te beginnen met voorzieningen die het meest worden gebruikt, zoals voetpaden. Om dit te illustreren maken we een uitstapje naar Breda.

Breda: integrale voetgangerscircels voor jong en oud

In de Bredase wijk Heusdenhout heeft de gemeente een netwerk ontwikkeld van goed beloopbare, obstakelvrije voetpaden. Dankzij veilige oversteekplaatsen en voldoende rustpunten kunnen ook de meest kwetsbare verkeersdeelnemers zelfstandig en in eigen tempo naar belangrijke bestemmingen lopen. Om te komen tot deze *voetgangerscircels* heeft de gemeente eerst met verschillende groepen bewoners achterhaald welke locaties en voorzieningen ze te voet willen bereiken en welke routes ze daarvoor het liefst gebruiken. Vervolgens ging men met de bewoners op stap om te kijken welke obstakels ze op die routes tegenkomen en hoe de locaties kunnen worden verbonden tot een aaneengesloten netwerk van goed beloopbare voetpaden. Bij deze voetgangersschouwen gaat altijd een videocamera en een fototoestel mee. Dit resulteert in een gedetailleerde kaart waarop de looproutes en knelpunten in beeld zijn gebracht met foto's en tekeningen. In Heusdenhout kunnen de kinderen van basisschool de Tweesprong weer veilig oversteken, staat een aantal woonhofjes niet meer vol met geparkeerde auto's en zijn enkele groenstroken veranderd in attractieve verblijfsgebieden voor wandelaars en spelende kinderen.

Bron: LBL/LBT 1999

Multifunctioneel gebruik van accommodaties bevorderen

De levensloopbestendigheid van wijken kan ook worden bevorderd door multifunctioneel accommodatiebeleid. Zo heeft de gemeente Nijmegen een *Breed Beleidskader Accommodaties* ontwikkeld voor onderwijs, welzijn, sport en cultuur, dat multifunctionaliteit als regel stelt en de solitaire voorziening als uitzondering. De gemeente is van mening dat voorzieningen hiermee beter kunnen inspelen op de steeds veranderende vraag van burgers.

Een multifunctionele accommodatie is een voorziening met verschillende participanten onder één dak, waarbij de inrichting zo is vormgegeven dat bepaalde (dus niet per se alle) ruimten geschikt zijn voor meervoudig gebruik (De Rooy, Van Weerdenburg e.a. 2002). In het algemeen hebben de participanten in de multifunctionele accommodatie elkaar iets te bieden. Het feit dat ze iets voor elkaar kunnen betekenen is vaak aanleiding om met elkaar te gaan 'samenwonen'. Voorop staat de inhoud, dat wil zegen de activiteiten die participanten ieder voor zich én met elkaar willen ondernemen. Op grond daarvan wordt een programma van eisen geformuleerd dat richtlijnen biedt voor de ruimtelijke vormgeving. Hierin onderscheidt een multifunctionele accommodatie zich niet alleen van een solitaire voorziening, maar ook van een bedrijfsverzamelgebouw en van een netwerk. Een bedrijfsverzamelgebouw is niet meer dan een ruimtelijk omhulsel voor een groot aantal participanten die niet met elkaar samenwerken. In een netwerk staat samenwerking op inhoud en activiteiten juist wel centraal, maar zitten de participanten niet met elkaar onder één dak.

Een goed voorbeeld van een multifunctionele accommodatie is het Guishuis in Zaandijk. Dit gebouw biedt onderdak aan een verpleeghuis, een buurtcentrum met onder meer een peuterspeelzaal, een organisatie voor buitenschoolse opvang en een arbeidsintegratieproject voor licht verstandelijk gehandicapten. De professionals die werkzaam zijn bij deze organisaties spreken van een *multigenerationeel* samenwerkingsproject, waarin de ontmoeting tussen de generaties centraal staat. De kinderen van de peuterspeelzaal en van de naschoolse opvang gaan op bezoek bij de bewoners van het verpleeghuis. Kinderen die in het buurthuis een kookcursus hebben gevolgd, bakken pannenkoeken op de verblijfsafdelingen van het verpleeghuis. Verstandelijk gehandicapten werken in de keuken en helpen op de kinderboerderij. Ouderen uit de wijk gebruiken een deel van de centrale hal voor biljarten en koersbal,

waarbij ook bewoners van het Guishuis meedoen. Ook jongeren uit de wijk houden in dit gebouw hun discoavonden. Onder leiding van een *samenwerkingsfunctionaris* hebben beroepskrachten van de verschillende organisaties plannen ontwikkeld voor diverse activiteiten, waarbij jong en oud op allerlei manieren iets voor elkaar kunnen betekenen.

Bron: De Boer 2002

Met de bouw van multifunctionele accommodaties is de ontmoeting tussen de generaties nog niet gegarandeerd. Professionals van de afzonderlijke organisaties weten soms nauwelijks van elkaar wat ze doen en vanuit welke visie zij werken. Ze zullen doorgaans alleen bereid zijn tot samenwerking als ze weten welke meerwaarde dat heeft voor hun cliënten en als ze vinden dat de voordelen opwegen tegen eventuele nadelen. Een accommodatie is dan ook pas echt multifunctioneel, als de bouwkundige en bedrijfsmatige visie hand in hand gaan met een *sociale visie* op het samenleven van verschillende generaties.

Sociale kracht van burgers versterken

Om vorm te geven aan hun bestaan gebruiken burgers hulpbronnen als geld (economisch kapitaal), kennis en ervaring (cultureel kapitaal) en sociale contacten (sociaal kapitaal). Het opsporen, mobiliseren, ontwikkelen en op elkaar betrekken van deze hulpbronnen staat centraal bij intergenerationeel beleid. Dat sluit aan bij een ontwikkeling in het lokaal sociaal beleid, waarbij niet alleen gekeken wordt naar de problemen van een wijk en zijn bewoners, maar nadrukkelijk ook de reeds aanwezige krachten worden geïnventariseerd en versterkt. Sociaal beleid beoogt dat mensen actief worden en zich inzetten voor zorg, voor hulp, voor de eigen buurt en voor de plek waar ze werken of verblijven. Het gaat hier niet alleen om sociaal gedrag van diegenen die als 'lastig' worden ervaren, maar juist ook om sociale inzet van mensen met gevestigde posities in de samenleving. Mensen met middelen, zoals geld, kennis en contacten, die zij mede kunnen inzetten voor betere sociale verhoudingen. Hier liggen nog veel methodische vraagstukken, want hoe je sociaal gedrag bewerkstelligt is een weerbarstig probleem (Van Ewijk 2001B).

Mensen aanspreken op hun competenties is een goede manier om ze ergens voor te motiveren. In een buurt waarin de kwaliteiten van de bewoners worden gekend en ingezet doen ook jongeren en ouderen mee, niet als cliënt of als hulpontvangende, maar als mensen die ook een bijdrage leveren aan het buurt-

opbouwproces (McNight en Kretzmann 2002). 'De kracht van de ene generatie benutten voor het welzijn van de andere' is het intergenerationele motto dat aansluit bij deze benadering. Daarbij wordt gebruikgemaakt van het feit dat veel ouderen iets willen nalaten (*legacy*) of aansluiting willen behouden met de moderne tijd door contacten met jongere generaties (*connection*). Zij vinden het bijvoorbeeld leuk om zich in te zetten voor kinderen en jongeren, zoals met voorlezen in het onderwijs of als mentor van een kind dat extra aandacht kan gebruiken. Dat brengt hen niet alleen in contact met het kind, maar ook met de sociale systemen rondom het kind, zoals het gezin en de school.

Andersom zijn ook sommige vrijwilligersactiviteiten voor jongeren expliciet gericht op het welzijn van de in hun buurt wonende ouderen, zoals het rondbrengen van maaltijden en verrichten van huishoudelijke klussen. Bij conflicten tussen jong en oud is het versterken van het probleemoplossend vermogen van de betrokkenen het uitgangspunt.

Het versterken van de sociale kracht van burgers vraagt grote prudentie en bescheidenheid van de overheid en professionele instellingen. Zij zetten een stap terug, door burgers bij de analyse van de problemen te betrekken en zich dienstbaar op te stellen tegenover bewoners die zelf initiatieven nemen in de wijkontwikkeling (Davelaar, Duyvendak e.a. 2002).

Combinaties van formele en informele zorg bevorderen

Bij de bespreking van het generatiebewust beleid hebben we een onderscheid gemaakt tussen formele en informele zorg. Onderwijs, gezondheidszorg, woningcorporaties, politie en hulpverlening vervullen belangrijke functies in het geheel van de formele sociale infrastructuur. Bij de informele zorg gaat het om de alledaagse sociale verbanden waarin burgers hun leven leiden, elkaar ondersteunen en hun belangen bundelen.

Voor de ontwikkeling van intergenerationeel lokaal sociaal beleid zijn *combinaties* van formele en informele zorg interessant. Door het creëren van zorgnetwerken (ketens) rond specifieke kwetsbare groepen kunnen de formele (institutionele) en de informele (vrijwillige) verbanden elkaar aanvullen. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer beroepskrachten en vrijwilligers zich gezamenlijk inzetten voor sociaal geïsoleerde of dementerende ouderen en hun mantelzorgers. Een ander voorbeeld zijn zorgnetwerken van scholen, hulpverleners, politie, jongerenwerkers en ouders die de handen ineenslaan voor opvang, begeleiding en hulp aan kwetsbare jongeren. Ook buurtnetwerken van bewoners, opbouwwerkers en politie, die zich gezamenlijk inzetten voor de veiligheid van

Maaltijdbezorging in Dinxperloo

de buurt, zijn combinaties van formele en informele zorg, in dit geval zorg voor de buurt.

Met behulp van intergenerationele activiteiten kan de kwaliteit van deze zorgnetwerken worden versterkt. Het is niet altijd nodig om daarvoor nieuwe projecten met een eigen organisatiestructuur op te zetten. Intergenerationeel werken en denken kan heel goed worden ingebouwd in bestaande zorgnetwerken en vormen van dienstverlening. Een eenvoudig en uitermate succesvol voorbeeld is de maaltijdbezorging in de gemeente Dinxperloo. Die is al sinds 1985 in handen van kinderen van groep 8 van de basisschool! Tussen de middag brengen de jonge maaltijdkoeriers per fiets een of twee maaltijden rond bij ouderen, waarvoor ze vijftig eurocent per bezorgde maaltijd verdienen. Ze hebben ook nog tijd voor een praatje, als de oudere daar behoefte aan heeft. Een voorbeeld van intergenerationele schakels in de zorgketen voor kwetsbare gezinnen zijn de 55-plussers van de *Praktische Thuishulp* en *Home Start* in Alphen aan den Rijn.

Opa's en oma's thuis in zorg

De Stichting Thuiszorg Groot Rijnland in Alphen aan den Rijn werft 55-plussers voor de projecten *Praktische Thuishulp* en *Home Start*. Bij het project *Praktische Thuishulp* zetten vrijwilligers zich in voor gezinnen met een gehandicapt kind. De vrijwilligers kunnen de ouders ontlasten door een avondje op te passen of een middag in de week iets met het gehandicapte kind te gaan doen. *Home Start* is een project waarbij vrijwilligers vriendschappelijk contact, praktische hulp en een luisterend oor bieden aan gezinnen die ondersteuning kunnen gebruiken bij de opvoeding van kleine kinderen. De aanleiding voor het werven van 55-plussers voor deze lopende activiteiten was dat deze leeftijdsgroep sterk was ondervertegenwoordigd in het vrijwilligersbestand. De coördinatoren vroegen zich af waarom de levenservaring van deze snel groeiende groep niet zou kunnen worden benut. Het vrijwilligerswerk is fysiek niet zwaar en kan flexibel inspelen op de wensen van zowel cliënten als vrijwilligers. Na een wervingsactie van posters, pers en gesprekken met ouderenorganisaties meldden negen senioren, waaronder één man, zich aan. De vrijwilligers kregen een training van zes bijeenkomsten, waarin onder meer aandacht werd besteed aan opvoeding toen en nu, normen en waarden, communicatie en de sociale kaart van de gemeente. Als motieven voor deelname noemden de 55-plussers:

- iets kunnen betekenen voor een ander of voor de maatschappij;
- onder de mensen blijven, in contact willen blijven met mensen;
- graag met kinderen omgaan;
- tijd over hebben;
- ervaring en zorg over kunnen dragen op andere generaties;
- uitdaging zien in de doelgroep.

In een tussentijdse evaluatie kwamen enkele opvallende bevindingen aan het licht. Zo bleek de naam van de wervingsactie 'oma- en opaproject' veel 55-plussers af te schrikken en verkeerde verwachtingen te wekken. Ook bleek dat veel ouderen bang zijn dat ze deze taak, het ondersteunen van een gezin, niet aankunnen.

Bron: projectenbank NIZW op www.lokaalsociaalbeleid.nl

Integraal denken toepassen in concrete praktijken

De inzet van ouderen in de informele thuiszorg voor gezinnen laat zien dat integraal werken tot verrassende nieuwe combinaties kan leiden. Er bestaat grote behoefte aan integrerende concepten die niet alleen een langetermijnvisie bevatten maar organisaties ook prikkelen om er concreet mee aan de slag te gaan. Intergenerationeel beleid is zo'n concept. Het koppelt een langetermijnvisie op het samenleven van generaties aan een waaier van praktische mogelijkheden. In een interview voor een brochure over integraal werken in de stedelijke vernieuwing (Donkers 2000) zegt Elco Brinkman, voorzitter van de Visitatiecommissie Grotestedenbeleid: 'Je moet niet alles tegelijk aanpakken en alles met alles in verband willen brengen. Wie zo integraal beleid wil voeren, kan nooit beginnen of iets afmaken. Stel de inhoud centraal. Een mooi voorbeeld vind ik de wijk waar vanwege het tekort aan seniorenhuisvesting een nieuw bejaardenoord moest komen. Dat bouwde men niet aan de rand van de wijk, maar naast de school. Er kwam een gezamenlijk plein, een gezamenlijke ingang naar de bibliotheek en een peuterspeelzaal. Zo ontstond er behalve een menging van functies ook een menging van mensen en een stukje sociale integratie. Dat vind ik een aardig voorbeeld van praktisch, integrerend denken.'

Investeren in professionalisering

Voor het ontwikkelen en ondersteunen van nieuwe intergenerationele praktijken zijn innovatieve professionals nodig die burgers kunnen motiveren tot maatschappelijk engagement en die bruggen weten te slaan tussen mensen en organisaties. Succesvolle intergenerationeel werkers zijn doorzetters, speurneuzen en netwerkers. Zij gaan haast per definitie buiten de gebaande institutionele paden en ontmoeten weerstand tegen deze 'nieuwlichterij'. Daarom moeten deze pionierende professionals zich gesteund weten door managers en bestuurders die de waarde van hun activiteiten inzien en er de nodige financiële en beleidsmatige randvoorwaarden voor willen creëren. Voor andere professionals zullen gerichte scholingsactiviteiten nodig zijn, waarin zij de benodigde vaardigheden kunnen verwerven. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen vaardigheden voor het begeleiden van intergenerationele activiteiten en vaardigheden voor het coördineren van intergenerationele samenwerkingsverbanden.

Begeleidingsvaardigheden. De begeleider van intergenerationele activiteiten heeft in de eerste plaats een voorwaardenscheppende rol. Hij draagt zorg voor

optimalisering van de condities waaronder jong en oud de dialoog kunnen aangaan en kunnen samenwerken. Dit betekent dat de begeleider van intergenerationeel werk kennis en vaardigheden moet hebben op het gebied van activeren en informeel leren. Hij moet inzicht hebben in het proces van intergenerationele communicatie. Hij moet taakgerichte groepen kunnen begeleiden, kennis hebben van de betrokken doelgroepen en deze geïntegreerd kunnen toepassen. Hij moet samenwerking kunnen stimuleren en projectmatig kunnen werken. De begeleider van intergenerationele activiteiten is in staat om mensen te inspireren, hulpbronnen creatief aan te boren en zo nodig onconventionele wegen te bewandelen. Hij moet in overleg met deelnemers doelen kunnen vaststellen, procedures bewaken en zo nodig corrigerend optreden. Hij benadrukt successen, hoe klein dan ook, en benoemt voortdurend nieuwe uitdagingen. Bij sommige projecten is vereist dat de begeleider training kan geven in communicatieve vaardigheden (luisteren, gevoelens uiten, samenwerken, grenzen stellen). De begeleider dient consequent alle deelnemers aandacht te geven, zowel de ouderen als de jongeren. Aandacht geven betekent niet alleen begripvol steunen en helpen, schouderklopjes en waardering geven, maar waar nodig ook confronteren en kritische feedback geven.

Coördinatievaardigheden. Het met elkaar in contact brengen van jong en oud betekent meestal ook het bij elkaar brengen van organisaties, afdelingen en professionele disciplines. Dat betekent dat er ook coördinatietaken moeten worden vervuld. De organisatie van intergenerationele activiteiten en projecten komt meestal tot stand in coalities van twee of meer actoren uit het ouderenvolk en de ouderenzorg, kinderopvang, jeugdwerk en jeugdzorg, sociaal-cultureel werk, opbouwwerk, onderwijs, woningcorporaties en kaderleden van bewonersgroepen en organisaties van ouderen en jongeren. Door bundeling van expertise, netwerken, accommodaties en financiën kunnen goede resultaten worden geboekt met weinig extra middelen. Er is ook een keerzijde aan samenwerking: naarmate het aantal partners groeit, neemt de kans op spraakverwarring, overdadig vergaderen en afgevlakte compromissen toe. Dit stelt hoge eisen aan de coördinator. De coördinator van een intergenerationeel project is een innovator, organisator en inspirerend leider. Angelis (1992) spreekt over een *master of change* die vragen van burgers centraal stelt en over de muren van afzonderlijke werksoorten heen kijkt.

Aandacht voor resultaat en rekenschap

Cruciaal voor een succesvol lokaal sociaal beleid is duidelijk en inzichtelijk laten zien wat beoogd wordt met alle mooie plannen die worden opgesteld. Ook bij intergenerationele initiatieven is het noodzaak om heel gestructureerd na te denken over hetgeen je wilt bereiken, wie daarbij betrokken moeten worden en hoe de resultaten vervolgens inzichtelijk en publiek gemaakt kunnen worden. Wederzijds profijt en gezamenlijke doelen realiseren zijn daarbij sleutelbegrippen. Er is de laatste tijd veel belangstelling in het lokaal sociaal beleid voor methoden om tot heldere resultaatverantwoording te komen. In de verhouding tussen Rijk en gemeenten speelt de VBTB-operatie een sleutelrol: van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording. Ook op lokaal niveau is er een veelheid aan monitors in gebruik en in ontwikkeling om 'het beleid in uitvoering' te kunnen volgen (Engbersen e.a.; 1977, Sprinkhuizen 2002). Het is niet zinvol om intergenerationele initiatieven te overladen met dergelijke volgsystemen. Wel moeten die initiatieven doordacht en systematisch worden opgezet. Aanwijzingen die in het kader van projecten als *Burgers aan het Stuur* worden geformuleerd, bieden daartoe goede aanknopingspunten. *Burgers aan het Stuur* is een Nederlandse variant op de zogenoemde RBA-methode (Results Based Accountability). RBA is een methode om samenwerking tussen organisaties te bevorderen, diensten dichterbij de burger te brengen en vernieuwing te stimuleren. Op zijn minst betekent dit dat verwachte resultaten helder worden omschreven en regelmatig worden getoetst. Een samenhangend systeem voor RBA omvat minstens de volgende elementen:

- een strategisch planningsproces;
- te bereiken doelen, en daaraan verbonden indicatoren;
- benchmarks, ofwel ijkpunten;
- mechanismen en instrumenten om regelmatig publiek verslag te doen.

Het aantrekkelijke van RBA en daaraan gerelateerde methoden is de sterke betrokkenheid van *alle* deelnemers (inclusief een actieve inbreng van bewoners of gebruikers van diensten) bij het formuleren van de beoogde doelen, de aandacht voor het primaire proces (het eigenlijke werk) van professionals, de door meerdere betrokkenen geschraagde resultaatverantwoording (er wordt niet 'afgerekend' per organisatie op complexe samenlevingsdoelen) en de publieke en transparante verslaglegging van de resultaten.

Voor intergenerationele projecten betekent dit, dat de volgende stappen in ieder geval doordacht worden doorlopen:

- een inventarisatie en beoordeling van behoeften en bronnen rond intergenerationeel beleid met betrokkenheid van bewoners of gebruikers;
- het opstellen van een visie op intergenerationele toekomstperspectieven;
- het ontwikkelen van intergenerationele programma's en projecten, waarbij aandacht is voor:
 - meetbaar uitgeschreven doelen, onderschreven door alle betrokkenen;
 - inbedding in de organisatie van deelnemende instellingen;
 - periodieke publieke verslaglegging van de behaalde resultaten: rekening.

In hoofdstuk 7 werken we deze vorm van het ontwikkelen van intergenerationeel beleid verder uit bij de beschrijving van het functioneren van lokale intergenerationele werkplaatsen.

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we de stap van intergenerationele projecten naar intergenerationeel lokaal sociaal beleid gemaakt. We begonnen met een analyse van de maatschappelijke processen die ertoe hebben geleid dat generaties, buiten het directe familieverband, zo weinig met elkaar in contact komen. Op grond van generatiebewust en levensloopbewust denken hebben we vervolgens twee pijlers voor intergenerationeel lokaal sociaal beleid benoemd, te weten positieve interactie en toegankelijkheid. We hebben deze vervolgens toegespitst op een aantal uitgangspunten voor lokaal sociaal beleid vanuit intergenerationeel perspectief. Lokaal sociaal beleid is een breed terrein dat verschillende contexten van het maatschappelijk leven bestrijkt. Hoe de intergenerationele beleidspijlers en uitgangspunten in concrete projecten en activiteiten worden uitgevoerd, is mede afhankelijk van de specifieke maatschappelijke context waarin ze worden ontwikkeld. Op grond van de ervaringen met het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* heeft het NIZW drie deelterreinen benoemd, waar intergenerationeel beleid een bijzondere meerwaarde kan bieden. Deze terreinen behandelen we in de volgende hoofdstukken.

4 De pedagogische gemeenschap: rijker met ouderen

Wanneer je oud bent voel je je grootvader
van alle kleine kinderen
Victor Hugo

4.1 **Inleiding**

Democratie begint bij de kinderen. Dat is de belangrijkste conclusie die het VN-Kinderfonds Unicef noteerde in zijn Jaarrapport *The State of the World's Children 2003*. Veel meer dan nu gebeurt moeten kinderen en jongeren kunnen meepraten over zaken die hen aangaan. De vaardigheden die daarvoor nodig zijn ontwikkelen zich al in de vroege kindertijd en kunnen niet alleen worden geleerd door het passief opnemen van feitenkennis. Veel ouders en professionals die dagelijks werk maken van de opvoeding van kinderen en jongeren zullen deze aanbevelingen bekend in de oren klinken. Minder bekend is dat ook veel ouderen zich betrokken voelen bij de jeugd en bereid zijn om hun kennis en levenservaring in te zetten voor kinderen en jongeren, zij aan zij samenwerkend met ouders, leerkrachten en andere professionals in de pedagogische gemeenschap. Een voorwaarde is dat daarvoor kansen worden geboden en de entree van ouderen in de pedagogische gemeenschap mogelijk wordt gemaakt. Intergenerationeel beleid kan daarbij helpen.

Dit hoofdstuk gaat in op het waarom en hoe van intergenerationele praktijken in het pedagogisch domein. Na een korte beschouwing over jeugd en jeugdbeleid in Nederland gaan we in op de kwaliteit van de pedagogische infrastructuur. We baseren ons daarbij grotendeels op de visie van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, die is neergelegd in het advies aan de regering, getiteld *Aansprekend opvoeden* (RMO 2001). Vervolgens geven wij aan de hand van praktijkvoorbeelden aan hoe lokale instellingen op het gebied van kinderop-

vang, onderwijs en ouderenwerk de handen ineen kunnen slaan om het potentieel van ouderen actief te betrekken bij de opvoeding.

4.2 **Jeugd en jeugdbeleid in Nederland**

De gangbare definitie van jeugd in het Nederlandse overheidsbeleid omvat de leeftijd van 0 tot 25 jaar, zo stellen het NIZW en het ministerie van VWS in een factsheet over jeugd en jeugdbeleid in Nederland (NIZW / VWS 2001). In termen van het levensloopmodel uit hoofdstuk 3 spreken we dan over de vroege jeugd en het grootste deel van de jongvolwassenheid. Volgens het CBS zijn er op 1 januari 2000 bijna vijf miljoen personen jonger dan 25 jaar in Nederland; dit is 30% van de totale bevolking. Ongeveer één generatie geleden maakte de jeugd nog bijna 50% van de bevolking uit. De ontgroening van de bevolking hangt samen met de afname van het aantal geboorten en de toename van de levensverwachting. Immigratie heeft de afname van het aandeel 0- tot 24-jarigen in de bevolking iets afgeremd. Onder de jeugd is het aandeel allochtonen hoger dan onder de bevolking als geheel, namelijk een op de vijf (21%).

De maatschappelijke context waarin jongeren tegenwoordig opgroeien, is in veel opzichten anders dan vroeger. De samenleving kent meer dynamiek en sociale en culturele verscheidenheid dan voorheen. Individualisering, emancipatie en welvaart dragen ertoe bij dat de overzichtelijkheid van de samenleving afneemt. Tegelijkertijd is de invloed van traditionele instituties als kerk en staat afgenomen en speelt ook de sociale afkomst een minder grote rol. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien hoe deze ontwikkelingen ertoe hebben geleid dat de wens van burgers om 'in de breedte te leven' al volop speelt in de jeugdfase. Jongeren willen volwaardig participeren in de samenleving. Zij staan voor belangrijke opgaven, waarbij niet alleen het schoolse leren, maar ook vormen van werk, vrije tijd en reflectie op de vele keuzemogelijkheden een belangrijke rol spelen.

Tweedeling

Met de overgrote meerderheid van de jeugd in Nederland, 80 tot 90%, gaat het goed. De meeste jongeren groeien op in evenwichtige, harmonieuze gezinsverhoudingen, in goede gezondheid en psychisch welbevinden. Ze doen het goed op school en hebben gunstige vooruitzichten op de arbeidsmarkt. De sterke

nadruk op individueel succes verhoogt echter onvermijdelijk de kans op mislukking en uitval. Steeds duidelijker dreigt zich een tweedeling af te tekenen tussen diegenen die wel en diegenen die geen succes hebben.

In het onderwijs en op de arbeidsmarkt ontstaat een groep kansarme jongeren met slechte vooruitzichten, die de school vroegtijdig verlaat en niet voldoende startkwalificaties heeft. Riskant gedrag als roken, drinken en drugsgebruik is de laatste jaren toegenomen. Jeugdcriminaliteit neemt ernstige vormen aan en er is sprake van verjonging en verharding van een kleine groep jeugdige delinquenten. Jeugdigen zijn extra kwetsbaar in verschillende overgangen: van thuis naar kinderopvang, van kinderopvang naar basisschool, van basisschool naar voortgezet onderwijs, en bij de toetreding tot de arbeidsmarkt, aldus het ministerie van VWS.

Bedreigingen

Zonder de problemen van de jeugd te willen bagatelliseren stelt het ministerie van VWS in de genoemde factsheet dat het jeugdbeleid te sterk is gericht op 'probleemjongeren'. Dit wordt mede veroorzaakt door het feit dat de publieke en politieke discussie over de jeugd vaak wordt overheerst door negatieve ideeën, zoals we ook in het vorige hoofdstuk hebben gezien. Bovendien, vindt het ministerie, wordt er nog te vaak (impliciet) van uitgegaan dat jongeren zich moeten aanpassen aan de heersende volwassenencultuur. Terwijl aan de ene kant hoge eisen aan jongeren worden gesteld, worden ze aan de andere kant niet als medeburgers en gelijkwaardige partners beschouwd door volwassenen. Daarnaast wijst het ministerie op verminderde sociale controle en stabiliteit in de directe leefomgeving, en op toenemende anonimiteit. Het zijn factoren die de jeugd meer gelegenheid bieden tot grensoverschrijdend gedrag. Ze belemmeren jongeren om zich voor te bereiden op een dynamische samenleving, waarin kennis, autonomie, verantwoordelijkheid, flexibiliteit en solidariteit met zwakke groepen vereisten zijn. Hoewel in het Burgerlijk Wetboek is vastgelegd dat de ouders hierbij een primaire verantwoordelijkheid hebben, vindt het ministerie niet dat de overheid hiermee kan volstaan. Het is minstens even belangrijk om de sociaal-pedagogische infrastructuur rond kinderen en jongeren kwantitatief en kwalitatief te versterken, aldus het ministerie. Dat vindt ook de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Die constateert dat er gaten zijn gevallen in de structuren van steun en toezicht die jonge mensen nodig hebben om tot verantwoordelijke burgers uit te groeien.

4.3 **Steun en toezicht voor jongeren ontoereikend**

In zijn advies *Aansprekend opvoeden* onderschrijft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling de visie dat de kwaliteit van de pedagogische infrastructuur te wensen overlaat (RMO 2001). Omdat de moeders in groten getale zijn getreden tot de arbeidsmarkt brengen kinderen en jongeren meer tijd buiten het gezin door. Docenten in het onderwijs en leidsters in de kinderopvang krijgen een grotere rol in de opvoeding. Nog afgezien van de vraag of zij het opvoeden van kinderen tot hun taak rekenen, is het niet duidelijk of deze professionals voldoende zijn toegerust om kinderen van zeer verschillende culturele achtergronden en met verschillende waarden en normen op te voeden. De RMO constateert dat de traditionele instituties als familie, buurt, kerk, speeltuin en sportvereniging niet meer op hun taak berekend zijn, of simpelweg zijn weggevallen. Omdat daar voornamelijk nog weinig voor in de plaats komt, ontstaat er een gat in de pedagogische infrastructuur. De raad pleit voor een nieuwe, aansprekende pedagogische infrastructuur, waarin ouders, professionals en vrijwilligers hun inspanningen op elkaar afstemmen in nieuwe, kleinschalige netwerken.

Steun en toezicht nodig

In die netwerken kan geboden worden waar het uiteindelijk allemaal om draait: een goede balans tussen aandacht, affectie en ondersteuning enerzijds en het uitoefenen van toezicht en controle anderzijds. Een goede balans tussen steun en toezicht is niet alleen kenmerkend voor een geslaagde gezinsopvoeding, maar ook voor de opvoeding in publieke domeinen als kinderopvang, school, vrije tijd en jeugdzorg. Desgevraagd blijkt dat jongeren deze balans tussen steun en toezicht ook zelf verwachten en... ontoereikend vinden. De meeste jongeren vinden dat er te weinig voorzieningen zijn voor opvang, sport en recreatie in de buurt. De afgelopen decennia is daarop voortdurend bezuinigd. Daarnaast geven jongeren aan dat er te weinig volwassenen zijn die zich op een positieve manier, dat wil zeggen persoonlijk en constructief, om hen bekommeren. Scholen ervaren ze als te groot en te onpersoonlijk, waardoor ze zich een nummer voelen en zich soms ook als zodanig gedragen.

It takes a village to raise a child

Nu beide ouders zich meer op de arbeidsmarkt begeven, traditionele informele verbanden als kerk en buurt wegvallen en de formele pedagogische infrastructuur belangrijke opvoedingstaken niet wil of kan overnemen, is er een nieuwe

vorm van maatschappelijke schaarste ontstaan: zorgzame volwassenen die tijd en aandacht hebben voor kinderen en jongeren. Het van oorsprong Afrikaanse gezegde *It takes a village to raise a child* is meer dan een traditionele wijsheid. Nu in de moderne samenleving klassieke sociale verbanden waarin de jeugd wordt grootgebracht aan het vervagen zijn of in het geheel niet meer bestaan, moet de samenleving op een nieuwe, moderne manier vormgeven aan 'village'-principes als wederkerigheid, gedeelde verantwoordelijkheid, sociale binding en sociale controle. Samenwerking tussen ouders, instellingen, buurtgenoten en vrijwilligers in de zorg voor jeugdigen kan leiden tot nieuwe, kleinschalige, hoogwaardige 'pedagogische contexten'.

In een verslag van een werkbezoek aan een groot gemeenschapscentrum in de provincie Groningen noteert hoogleraar jeugdbeleid Mischa de Winter: 'Het was geen school waaraan wat extra faciliteiten waren geplakt, maar een brede voorziening waarvan de school deel uitmaakte, samen met de kinderopvang, het sociaal-cultureel werk en een bejaardensoos. Wat men daar zag was dat kinderen ouderen, opa's en oma's, wegwijz maakten op de computer en dat ouderen hun wekelijkse spelletje biljart hadden ingeruild voor het geven van Nederlandse taallessen aan kinderen uit het asielzoekerscentrum. Dat was een heel goede poging om een nieuwe *village* te creëren.'

Bron: De Winter 2001

4.4 ***Intergenerationeel beleid ter versterking van de pedagogische gemeenschap***

In de aanbevelingen van de vorige paragraaf zijn de pijlers van intergenerationeel beleid herkenbaar. Het stimuleren van beleid dat alle volwassenen in een buurt aanspreekt om een bijdrage te leveren aan het pedagogisch klimaat in de buurt valt samen met de eerste pijler van intergenerationeel beleid, waarbij de intergenerationele ontmoeting wordt ingezet om te komen tot praktische solidariteit tussen de generaties. Ten aanzien van de buurt stelt de RMO voorts dat pedagogische kwaliteiten al bij het ontwerp en de planning van buurten en wijken een rol moeten spelen. Al in een vroeg stadium moeten jongeren, ouders, professionele en vrijwillige opvoeders betrokken worden bij dit proces. Gebeurt

dit niet, dan is de kans groot dat voorzieningen niet aansluiten bij de wensen van kinderen en jongeren, voor hen ontoegankelijk zijn of geheel ontbreken. We herkennen hierin de tweede pijler van intergenerationeel beleid, dat zich richt op voor alle leeftijden toegankelijke voorzieningen. Er zouden keurmerken kunnen worden verleend, aldus de RMO, '(...) aan buurten waarin alle buurtbewoners van jong tot oud en de professionals in de buurt gezamenlijk een pedagogisch vitale omgeving nastreven' (RMO 2001). Zo'n predikaat zou wellicht *de buurt voor alle leeftijden* kunnen zijn, die ruimte biedt aan alle bewoners, ongeacht hun leeftijd, en die betrokkenheid tussen de generaties stimuleert.

Senioren: schatten in de buurt

In het kader van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* heeft Sandra Ball een aantal praktische voorstellen ontwikkeld, waaruit blijkt dat senioren een prima bijdrage kunnen leveren aan de zo belangrijke ondersteunende en toezicht houdende netwerken rond het opgroeiende kind (Ball en Keesom 2003). Ball noemt senioren potentiële 'schatten in de buurt', verborgen hulpbronnen die nog te weinig systematisch worden aangesproken, te weinig worden uitgenodigd tot deelname aan de pedagogische gemeenschap. Dat is jammer, omdat zij een steeds omvangrijker, welvarender en beter opgeleid segment vormen van de lokale gemeenschap. Als volwaardige leden van die gemeenschap kunnen zij in de sfeer van kinderopvang en onderwijs actieve, ondersteunende rollen vervullen. Velen zijn daar ook daadwerkelijk toe bereid. Want zij krijgen er veel voor terug, aldus Ball.

Win-winsituatie

Intergenerationele steun van senioren aan kinderen en jongeren is een voorbeeld van een win-winsituatie. Jong en oud schieten er beiden iets mee op. Kinderen hebben vandaag de dag aanzienlijk minder mogelijkheden om volwassenen buiten het gezin te leren kennen dan vroeger. Van de rijkdom die in hun omgeving aanwezig is in de vorm van kennis en ervaring van buurtgenoten profiteren zij niet meer. Ball spreekt van een verschraling van contacten in de lokale gemeenschap die onder meer tot gevolg heeft dat kinderen nauwelijks meer in aanraking komen met levende bronnen van de geschiedenis. Mede daardoor hebben kinderen minder gelegenheid om het besef te ontwikkelen dat de wereld ouder is dan zijzelf en hun ouders. Het beperkt hun kansen om zich in te leven in andere mensen die in een andere tijd hebben geleefd, andere beroepen hebben gehad en lichamelijk en geestelijk een andere conditie hebben dan zij

thuis en op school tegenkomen. Het ontbreken van contact met oudere buurtgenoten ontnemt kinderen een belangrijke mogelijkheid om te ontdekken dat senioren ook gewone mensen zijn met wie zij plezier kunnen hebben. Het ontbreken van zulke concrete ervaringen maakt het voor kinderen moeilijker om senioren te respecteren en met hen om te gaan in hun dagelijkse omgeving.

Op hun beurt zijn senioren erbij gebaat een rol in de opvoeding van kinderen te spelen omdat zij daardoor hun eigen levenservaring actief kunnen inzetten en samen met ouders en beroepskrachten waarden als respect en sociaal gevoel kunnen doorgeven, aldus Ball. Hun levenservaring en levenshouding, de rust, de aandacht en het geduld die senioren naar kinderen kunnen uitstralen, zijn heilzaam voor het kind. Iets positiefs voor kinderen kunnen betekenen doet ouderen niet alleen goed, het roept ook op een natuurlijke manier respect op. Het gevoel 'ertoe te doen', een positieve bijdrage te leveren aan toekomstige generaties is voor veel ouderen een manier om zin te geven aan hun levensfase. Het contact met kinderen houdt hen bovendien betrokken bij de wereld en voorkomt dat zij geïsoleerd raken en 'vastgeroeste' opvattingen krijgen.

Beloning in geld, vouchers en erkenning

Aan de hand van een aantal voorbeeldprojecten maakt Ball duidelijk hoe intergenerationele praktijken kunnen bijdragen aan het dichten van het pedagogisch gat. We zien hoe de steeds groter wordende groep ouderen een nieuw repertoire van zinvolle, sociaal-productieve rollen ontwikkelt. Ze lezen voor aan kinderen in peuterspeelzalen en basisonderwijs, helpen kinderen bij het lezen en schrijven, dragen vakkennis over aan leerlingen van beroepsopleidingen, of ontfermen zich als sociale mentor over kinderen die extra steun nodig hebben bij de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Ook de inzet van senioren als vrijwilligers én betaalde krachten in de kinderopvang is veelbelovend, zoals we verderop in deze paragraaf nog zullen zien. Op deze manier maken senioren een entree in het tot dan toe voor hen gesloten bastion van de pedagogische infrastructuur.

Een belangrijke voorwaarde voor het welslagen van intergenerationele inzet door senioren is de keuze voor beloningssystemen. We kunnen daarbij denken aan geld in de vorm van een onkostenvergoeding of een salaris. Dit laatste is het geval als de oudere als betaalde kracht in dienst komt bij een organisatie. Voor veel gepensioneerden hoeft dit niet meer zo nodig; zij kunnen met behulp van hun AOW en een aanvullend pensioen voorzien in hun onderhoud. Velen

vinden het kunnen helpen van kinderen op zichzelf al een vorm van beloning. Daarnaast kunnen scholen, kindercentra en andere instituties senioren in de gelegenheid stellen om zelf gebruik te maken van diensten en faciliteiten. De inzet van senioren zou bijvoorbeeld beloond kunnen worden in de vorm van vouchers waarmee zij zelf ook deel kunnen nemen aan cursussen, of gebruik kunnen maken van faciliteiten. Leslokalen, vergaderzalen, sportaccommodaties en tuinen van scholen zouden in bruikleen gegeven kunnen worden aan actieve senioren in de buurt. Het zal ten goede komen aan het draagvlak onder buurtbewoners voor de aanwezigheid van de school en tot nieuwe contacten tussen school en buurt kunnen leiden. Daarmee zou de eerste pijler van intergenerationeel beleid verder ingevuld kunnen worden: toegankelijkheid van voorzieningen voor alle generaties.

We sluiten deze paragraaf af met enkele praktijkvoorbeelden waarbij we zien hoe organisaties op het gebied van de pedagogische infrastructuur werk hebben gemaakt van intergenerationeel beleid. Daarvoor gaan we achtereenvolgens naar de Haagse organisatie voor kinderopvang Triodus en naar de Almelose basisschool Reigershöfte.

Triodus Den Haag: ruimte maken voor oudere leidsters

De Stichting Centrale voor Kinderopvang Triodus is een van de grootste kinderopvanginstellingen in Nederland. Deze organisatie beheert veertig kindercentra, verspreid over de stad Den Haag. Triodus kan per dag 1600 kinderen opvangen in de kindercentra. De gemiddelde leeftijd van de werknemers is 31,8 jaar. Van de leidsters heeft slechts 3% de leeftijd van 51 jaar bereikt. Triodus streeft naar gemêleerde teams wat betreft leeftijd en etniciteit. De organisatie wil deze scheve verhouding in de leeftijdsopbouw van het personeelsbestand recht trekken en besluit de mogelijkheid te onderzoeken om oudere leidsters vanaf ongeveer 50 jaar te werven voor een baan in de kinderopvang. Dit idee is deels ook uit nood geboren: de kinderopvang kampt met een personeelstekort dat zonder extra maatregelen de komende jaren groter dreigt te worden. Triodus vindt het jammer dat er zo weinig ouderen werkzaam zijn in de kinderopvang. Ouderen kunnen een extra bijdrage leveren dankzij hun levenservaring. Door hun een plaats te geven binnen de organisatie slaat deze drie vliegen in één klap: een (her)waardering van de levenservaring van en opvoedingsvaardigheden van met name oudere vrouwen, vermindering van het personeelstekort en de ontwikkeling van een kader voor de ontmoeting tussen verschillende generaties: ouders,

kinderen en personeelsleden van verschillende leeftijden. Dit sluit aan bij de visie van veel pedagogen, die erop wijzen dat de kinderopvang er niet alleen is om veiligheid en onderdak te bieden, maar ook een taak heeft in het ontwikkelen van sociale competenties van kinderen en in het overdragen van waarden, normen en cultuur.

In een verkenning naar de mogelijkheden om oudere leidsters te werven voor een baan bij Triodus ontdekte het NIZW dat er bij het zittend personeel allerlei beelden, deels ook angsten, bestaan over de komst van oudere collega's (Ball 2001). In vergelijking met jonge leidsters zouden oudere leidsters duidelijker grenzen kunnen stellen aan kinderen, het gedrag van kinderen dankzij hun ruime ervaringskennis beter kunnen beoordelen, duidelijker hun mening kunnen formuleren, meer vertrouwen uitstralen naar collega's en ouders, en een sterker verantwoordelijkheidsbesef hebben. Daar staan opvattingen tegenover als zouden oudere leidsters strenger en minder goed in staat zijn om fysiek zware activiteiten met kinderen te ondernemen. Ze zouden te rigide vasthouden aan het afgesproken dagritme en vaak te stellig uit de hoek komen, wat jongere collega's en ouders zou kunnen afschrikken. Sommige jongere leidsters zijn bang dat zij er een nieuwe moederfiguur bij krijgen, in plaats van een nieuwe collega. Strengere taakopvattingen en een strakker normbesef van ouderen zouden tot spanningen kunnen leiden met jongere collega's en met ouders.

Wat is er waar van deze veronderstellingen? Uit onderzoek van TNO Arbeid naar het functioneren van oudere werknemers blijkt inderdaad dat de fysieke en zintuiglijke krachten vanaf ongeveer 45 jaar gaan afnemen. Daar staat tegenover dat oudere werknemers doorgaans een beter inzicht hebben in de organisatie van werkprocessen, een groter verantwoordelijkheidsgevoel hebben, loyaler zijn, meer ervaringsdeskundigheid hebben, sociaal vaardiger zijn, problemen beter kunnen relativeren en gemakkelijker praktische oplossingen kunnen bedenken (Ziekemeyer 1998).

De verkenning van het NIZW heeft de staf van Triodus doen besluiten om de werving van oudere werkneemsters niet te starten zonder vooraf te werken aan het verbeteren van een aantal randvoorwaarden binnen de eigen organisatie. De entree van senioren als werknemers in de kinderopvang is niet alleen een kwestie van mensen vinden, maar ook van mensen binden, vindt de staf. Je moet eenmaal geworven personeelsleden, dus ook de ouderen, een aangenaam werkklimaat kunnen bieden waarin zij worden aangesproken op hun mogelijkheden en waarin rekening wordt gehouden met eventuele beperkingen. Dit betekent

Oudere leidsters in de kinderopvang

voor oudere werknemers in de eerste plaats dat de organisatie extra aandacht moet besteden aan de fysieke belasting. Vooral het werken in een babygroep kan fysiek erg zwaar zijn. Dit vraagt om ergonomische maatregelen die de risico's van de fysieke belasting terugbrengen, zoals verbetering van de werkplekinrichting en reductie van de zwaarte en frequentie van tillen en bukken. Dat is overigens niet alleen goed voor ouderen, maar komt ten goede aan alle werknemers, en vermindert de kans op voortijdige rugklachten, oververmoeidheid en burn-out. Dit is het principe van *design for all*, dat we in hoofdstuk 3 hebben besproken als manier om de toegankelijkheid van buurten en organisaties voor alle leeftijdsgroepen te vergroten.

Daarnaast is het belangrijk om aandacht te besteden aan samenwerkingsprocessen tussen mensen van verschillende leeftijden. Leidsters willen graag samenwerken met iemand met wie het 'klikt'. Dat kan worden gezien als iemand met een overeenkomstige leefwereld of leeftijd in plaats van iemand met een overeenkomstige visie op opvoeding en omgang met kinderen. De organisatie zal jonge leidsters moeten helpen bij de omschakeling die het werken met oudere collega's voor hen kan zijn. Het kan bijvoorbeeld moeilijk zijn een

oudere collega kritiek te geven. Werkneemsters zullen daarin moeten worden gesteund in het werkoverleg. Daarvoor is een open werkklimaat nodig waarin collega's elkaar durven aanspreken op grond van de gezamenlijke afspraken en uitgangspunten. Oudere leidsters moeten worden geïnformeerd over het pedagogisch beleid van de organisatie. Zij moeten bereid zijn dit beleid in de praktijk uit te voeren en er net als alle anderen op aangesproken kunnen worden.

De meeste aandachtspunten rond het binden van oudere werknemers zijn te herleiden tot principes van breed, leeftijdsbewust personeelsbeleid, waarbij werknemers in alle fasen van hun loopbaan voldoende mogelijkheden krijgen om hun kennis op peil te houden en taken vervullen die passen bij hun persoonlijke mogelijkheden. Niemand hoeft vast te roesten in zijn werk, als er voldoende mogelijkheden worden geschapen voor persoonlijke ontwikkeling en afwisseling. Leeftijd leidt niet tot vastroesten, wel het langdurig worden ingezet op steeds dezelfde taak. Triodus wil ook andere instrumenten van leeftijdsbewust personeelsbeleid inzetten om oudere leidsters te kunnen vinden en binden, zoals functiedifferentiatie, jobrotation en scholing. Zo ontwikkelt Triodus zich tot een organisatie die ouders en kinderen een pedagogisch klimaat kan bieden waarin alle leeftijden zijn vertegenwoordigd. Zo groeien kinderen op in een veelzijdige omgeving waarin zij al op jonge leeftijd in contact kunnen komen met de diversiteit van volwassenen van verschillende generaties.

Reigershöfte Almelo: Senioren Maken School

De komst van ouderen in het pedagogisch domein kan ook realiteit worden in het onderwijs. Om dit te illustreren gaan we van Den Haag naar Almelo. Net als veel andere gemeenten kent Almelo een Lokaal Comité Dag van de Ouderen, een initiatief van gepensioneerden die zich inzetten voor het welzijn en de maatschappelijke participatie van ouderen. In Almelo roept het comité, dat ondersteund wordt door de Stichting Welzijn Ouderen Almelo (SWOA), in 1999 alle basisscholen in de gemeente op om senioren als vrijwilligers actief te betrekken bij de school. Senioren zouden kinderen bijvoorbeeld kunnen helpen met lezen, schrijven en creatieve vakken. Ook zouden ze een bijdrage kunnen leveren aan de organisatie van de school; denk aan het overblijven, klaar-over zijn, schoolreisjes of tuinonderhoud.

De eerste school die reageert op deze oproep is de Reigershöfte, een openbare school die graag een 'brede buurtschool' wil zijn (Ball en Keesom 2003). Dat betekent dat de school probeert de buurt zo veel mogelijk bij haar activiteiten en bij de opvoeding van de leerlingen te betrekken, zodat de school geen eiland in

de buurt wordt. De Reigershöfte, een school met een flink aantal allochtone leerlingen, heeft ook een praktisch belang bij het contact met ouderen. De school kampt met het probleem dat het steeds moeilijker wordt om leesmoeders te vinden bij het zogeheten niveaulezen in groep 5, 6 en 7. Waarom zouden we daar geen ouderen voor benaderen, vraagt de schoolleiding zich af, gestimuleerd door de oproep van het Comité Dag van de Ouderen. De school benadert de SWOA en het Lokaal Comité om op zoek te gaan naar kandidaten. Het blijkt een schot in de roos.

Twaalf senioren reageren op een uitnodiging van de SWOA. Zij krijgen een instructie van de interne begeleider van de school en gaan aan de slag. Na afloop van de leesmiddag drinken zij een halfuurtje koffie en bespreken ze de les na met de interne begeleider. Voor de kinderen is de aanwezigheid van de vrijwilligers een leuke en interessante aanvulling op het programma van de school of de kinderopvang en soms ook een belangrijke steun bij het leren. Dat vergroot hun positieve gevoelens voor deze individuele senioren en leidt vooral bij oudere kinderen soms ook tot meer respect voor senioren in het algemeen. Direct of indirect kan dat ook een gunstige invloed hebben op de beeldvorming over senioren bij de ouders van deze kinderen. Die zien dat de vrijwilliger de kwaliteit van het onderwijs of de kinderopvang vergroot, dat hun kind plezier beleeft aan het contact of vooruitgaat in zijn ontwikkeling.

Anno 2003 zijn de 'leesopa's en -oma's', zoals ze in Almelo worden genoemd, een normaal, geaccepteerd en zeer gewaardeerd deel geworden van het leven op de school. Inmiddels zijn ook op vier andere basisscholen, waaronder een school voor speciaal onderwijs, ouderen aan de slag gegaan om hulp bij het leesonderwijs te geven. Daarmee is voor de scholen een nieuwe bron van capaciteiten aangeboord.

Waarom zijn de betrokken Almelse senioren zo gemotiveerd voor dit project? In de vorige paragraaf kwamen al zaken aan de orde zoals eigen levenservaring actief kunnen inzetten, waardering en respect ontvangen, een positieve bijdrage kunnen leveren aan de toekomst van jongeren en bij de tijd willen blijven. Desgevraagd geven ook de Almelse ouderen aan dat zij het leuk vinden om met kinderen om te gaan, dat zij blij zijn met de waardering die zij krijgen voor hun inzet, dat zij zich jong voelen door dit werk en zich er nuttig in willen maken. Het vrijwilligerswerk leidt ook tot meer kennis over het hedendaagse onderwijs, over actuele opvoedingsvraagstukken en over het opgroeien van kinderen in deze tijd. De nieuwe inzichten en ervaringen op school zijn interessant voor senioren die zelf een betrokken en actieve grootouder willen zijn. Senioren die

zelf geen kleinkinderen hebben houden desgewenst op deze manier contact met jongere generaties. Nieuwe contacten leggen zij niet alleen met de jeugd; ook met de ouders en de onderwijzers kunnen zij het goed vinden. Zij ontleen een zekere status aan het werk en voelen zich meer dan voorheen opgenomen in het maatschappelijk leven. Op hun beurt beschouwen de leerkrachten de senioren als belangrijke medewerkers en zelfs ambassadeurs van de school, die met gepaste trots bij andere buurtbewoners reclame maken voor 'hun' school. De leerkrachten betrekken de ouderen ook bij andere activiteiten, zoals de kerstviering of de jaarlijkse musical. 'Ze horen erbij', zegt een leerkracht. Overigens ervaren de senioren ook het contact met de eigen leeftijdsgenoten, bijvoorbeeld tijdens het koffiedrinken, als waardevol. Daar komen niet alleen de schoolse zaken aan de orde, maar worden ook meer persoonlijke zaken besproken. De ervaringen in Almelo wijzen uit dat het project alleen duurzaam succes heeft als de school iemand gedurende een noodzakelijk aantal uren vrijmaakt voor het inwerken en begeleiden van de vrijwilligers. Zo'n begeleider moet ook aandacht besteden aan de persoonlijke mogelijkheden van de individuele vrijwilligers, zodat iedereen zo goed mogelijk tot zijn recht komt. Zoals in het Haagse voor-

Een nieuwe bron van capaciteiten

beeld van de kinderopvang bleek dat de entree van oudere leidsters eisen stelt aan leeftijdsbewust personeelsbeleid, zo blijkt in Almelo dat scholen in staat moeten zijn om een goed vrijwilligersbeleid te voeren. De scholen die in Almelo aan het project meedoen, wijzen erop dat het belangrijk is om de senioren een eigen plek te bieden en expliciet te waarderen.

Tussen de scholen en het ouderenwerk is een duidelijke taakverdeling afgesproken. Terwijl de scholen zorgen voor de decentrale begeleiding, is de SWOA verantwoordelijk voor de centrale werving van de vrijwilligers. Dat gebeurt zowel via de lokale media als via de dienstencentra en andere ontmoetingsplaatsen voor senioren in de betreffende wijken. Ook de persoonlijke contacten van de medewerkers van de SWOA spelen hierbij een belangrijke rol. Het succes van de aanpak blijkt uit het feit dat het aantal vrijwilligers in twee jaar tijd is gegroeid van dertien naar meer dan veertig. Maar niet altijd lopen intergenerationale projecten met senioren in het onderwijs van een leien dakje. Vooral in het begin krijgen initiatiefnemers te maken met weerstanden. Dat is het duidelijkst het geval wanneer leerkrachten de aanwezigheid van senioren als een verzwaring van hun eigen taken ervaren, of als zij onbewust weerstand voelen tegen het werken met oudere vrijwilligers. Deze bezwaren zijn te verwachten als de organisatie die de senioren binnenhaalt haar medewerkers onvoldoende op de komst van senioren heeft voorbereid. Wanneer de bedoeling en de voordelen van de aanwezigheid van deze vrijwilligers van tevoren onvoldoende onder de aandacht zijn gebracht, roept dat bij beroepskrachten vaak verzet op tegen de persoonlijke investeringen die daarvoor nodig zijn.

Ook is gebleken dat senioren goed moeten worden voorbereid op hun werkzaamheden en daar goede begeleiding bij verwachten. Zij willen niet gebruikt worden als een soort verborgen reserveleger dat te pas en te onpas moet uitrukken om anderen uit de brand te helpen. Dat betekent dat zij een stem moeten krijgen in de ontwikkeling en de voortgang van het project, nieuwe ideeën moeten kunnen aandragen en worden ingezet op tijden die hun het beste schikken. Senioren die actief zijn in de school kunnen een rolmodel zijn voor leeftijdsgenoten, ook al zullen zij bij hen soms ook op weerstanden stuiten. De school en het ouderenwerk zullen de senioren daarom regelmatig in het zonnetje moeten zetten, onder meer door veel publiciteit te genereren in de lokale media.

Door rekening te houden met de mogelijke weerstanden en samen te werken met organisaties die veel contacten hebben met ouderen kunnen genoemde problemen worden voorkomen of beperkt. Een belangrijk ervaringsfeit is tot

slot dat het beter is om klein te beginnen en het initiatief van daaruit – als een steen in de vijver – te laten uitgroeien, dan direct grootschalig van start te willen gaan met torenhoge ambities. De inzet van senioren in scholen lijkt een veelbelovende vorm van intergenerationeel werken, die ook in het voortgezet onderwijs kan worden ontwikkeld. In Amsterdam worden reeds de eerste ervaringen opgedaan met senioren die in de rol van mentor steun bieden aan brugklassers die moeite hebben met de overgang van basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. In andere plaatsen, zoals Zeist, Breda en Nijmegen, hebben de lokale Gilden al de nodige ervaring opgedaan met oudere vaklieden die extra steun bieden aan leerlingen in het technisch beroepsonderwijs. De meeste senioren die dat werk verrichten blijken bijzonder goed in staat te zijn om niet alleen technische vaardigheden over te dragen, maar ook een vertrouwensband te creëren met de leerlingen. Juist dat blijkt een cruciale factor te zijn in het schoolsucces van veel leerlingen.

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we gezien hoe ouderen hun entree maken in het tot dan toe voor hen gesloten pedagogisch domein. Door middel van intergenerationele initiatieven vervullen zij allerlei productieve sociale rollen. Samen met ouders en professionals worden zij partners in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Intergenerationeel denken en werken kan de pedagogische gemeenschap verrijken door de waardevolle inbreng van ouderen mogelijk te maken. Op hun beurt zijn kinderen en jongeren heel goed in staat om iets voor ouderen te betekenen. Daarom draaien we in het volgende hoofdstuk de rollen om. We begeven ons op een volgend deel terrein van lokaal sociaal beleid: wonen, zorg en welzijn voor ouderen. Een hoofdstuk over ouderenbeleid met jongeren in de hoofdrol.

5 Wonen, zorg en welzijn voor ouderen: samen met andere generaties

Jongeren proberen enkel het ene gezicht na het andere
om dat van henzelf te vinden

Logan P. Smith

5.1 **Inleiding**

Dit hoofdstuk behandelt de rol van intergenerationeel denken en werken in de context van het lokaal ouderenbeleid. Nadat we in paragraaf 5.2 de contouren van het ouderenbeleid in Nederland hebben beschreven, gaan we in de daaropvolgende paragraaf 5.3 in op de thematiek van het levensloopbestendig wonen. In het kader van de vermaatschappelijking van de ouderenzorg is de discussie over toegankelijkheid van de woonomgeving voor ouderen al in volle gang. Gemeenten die op dit terrein actief zijn, geven daarmee vorm aan de tweede pijler van intergenerationeel beleid: toegankelijkheid van de woonomgeving voor alle generaties. Het is echter de vraag of gemeenten daarmee kunnen volstaan. Zonder aanvullend sociaal beleid zou het leefklimaat in veel wijken wel eens te kil kunnen zijn voor kwetsbare ouderen. Een herbergzame woonomgeving biedt veiligheid, geborgenheid en mogelijkheden voor sociale contacten. In paragraaf 5.4 besteden we daarom aandacht aan de sociale opvangkwaliteit van buurten en wijken voor kwetsbare ouderen. Intergenerationele projecten, waarbij kinderen en jongeren leren omkijken naar ouderen, kunnen daarbij een goed middel zijn. Ook wanneer ouderen eenmaal wonen in een verzorgings- of verpleeghuis, kan de komst van jongere generaties iets toevoegen aan de kwaliteit van het bestaan. In paragraaf 5.5 zien we hoe kinderen en jongeren door middel van intergenerationele activiteiten het tot dan toe nogal gesloten ‘senioren domein’ betreden, en het leven van veel ouderen een stukje aangenamer maken.

5.2 Ouderen en ouderenbeleid in Nederland

Een aquarium in de woestijn

'Wij hebben allemaal ongeveer dezelfde leeftijd en dezelfde kwalen. Daarin zijn wij solidair met elkaar.' Aan het woord is Bob Hepworth (65), inwoner van Sun City, een stad die in 1961 is gebouwd in de heuvels ten zuiden van Los Angeles en die uitsluitend woonrecht geeft aan 55-plussers. De gemiddelde leeftijd van de inwoners is 72 jaar. Wie jonger is dan 18 jaar mag hier ten hoogste dertig dagen verblijven, mits daarvoor speciale toestemming is verkregen van het stadsbestuur. In Sun City hebben ruim 17.000 overwegend blanke en relatief welgestelde ouderen hun 'Privatopia' gevonden, ver weg van de grote, boze buitenwereld. Ouderen in golfbaanautootjes snorren door de propere, bijna overdreven zindelijke straten. De altijd aanwezige zon prijkt boven houten, gelijkvloerse en nagenoeg identieke huizen. De gazons, al even eenvormig, zijn keurig aangeharkt, de meeste belegd met witte of groene gravelsteen. Twee golfterreinen slingeren om het stadscentrum. Sommige van de nieuwe buitenwijken zijn ommuurd en toegankelijk via een 24 uur per etmaal bewaakte slagboom die je alleen kunt passeren met een speciaal legitimatiebewijs. Bob Hepworth is president van Crime Watch, een dienst met 130 vrijwilligers die overdag en 's avonds de stad in de gaten houdt. 'Als een auto hier langer dan drie dagen op dezelfde plaats staat, laten wij het nummer even in het kentekenregistratiesysteem van de politie natrekken', aldus Hepworth.

Bron: Hettinga 1996

Wonen in aparte, homogene gemeenschappen van ouderen is populair bij veel rijke Amerikaanse ouderen. Hier en daar is het verschijnsel ook in Europa gesignaleerd, zoals in *Le Village Senior* in de Waalse gemeente Messancy, vlak bij Aarlen (Van Hoof 2002). Willen ouderen in Nederland dit ook? Het Nederlandse ouderenbeleid wijst vooralsnog in een andere richting. In een brochure over het Nederlandse ouderenbeleid anno 2001 schrijft de toenmalige staatssecretaris van het ministerie van VWS, Margot Vliegthart: 'Het is een kwestie van beschaving, dat ouderen hier een zelfstandig leven kunnen leiden en aan het maatschappelijk en cultureel leven deel kunnen nemen.' Ze voegt eraan toe:

‘Nederland heeft het potentieel van ouderen nodig. Dan gaat het niet alleen om meer ouderen die na hun vijfenvijftigste betaald blijven werken, maar ook om hun inzet als vrijwilliger in tal van sectoren’ (Ministerie van VWS 2001).

In Nederland leven 3,7 miljoen mensen boven de 55 jaar. Van hen zijn 2,2 miljoen 65-plussers en 225.000 mensen ouder dan 85 jaar. De komende jaren neemt het aantal 55-plussers toe tot 6,2 miljoen in het jaar 2030. Voor driekwart van de 2,2 miljoen 65-plussers is de AOW momenteel de belangrijkste inkomstenbron. Ongeveer 160.000 ouderen wonen vanwege ernstige gezondheidsproblemen in verpleeg- en verzorgingshuizen. De overgrote meerderheid woont zelfstandig, in een reguliere woning, een aangepaste woning of een speciale ouderenwoning. Naar verhouding zal dat aantal de komende jaren sterk toenemen ten opzichte van het aantal intramuraal wonende ouderen. Er komen niet alleen meer ouderen, maar zij worden ook steeds ouder. Zij worden bovendien mondiger en willen op hun eigen manier hun leven inrichten. De wens om ‘in de breedte te leven’ door leren, werken, zorgen, vrije tijd en reflectie te combineren, leeft niet alleen bij jongere generaties. Ook ouderen willen dit. Zelfs met lichamelijke beperkingen blijven ouderen niet meer aan huis gekluisterd, getuige het toenemend aantal rollators, scootmobiele en rolstoelen op straat. Het Nederlandse ouderenbeleid wil aansluiten bij deze ontwikkelingen. Mensen moeten zo veel mogelijk hun zaken zelf kunnen regelen. De overheid heeft de taak ervoor te zorgen dat ze daarvoor toegerust zijn en moet bescherming bieden aan de meest kwetsbaren. Als kwetsbare groepen noemt het ministerie van VWS hoogbejaarde alleenstaanden (vooral vrouwen), allochtone ouderen en dementerenden. Voor deze groepen is samenhangend beleid op het gebied van wonen, zorg en welzijn van groot belang. De gemeente speelt daarbij een belangrijke rol.

Warmlopen voor ouderen, een taak voor gemeenten

In de brochure *Warmlopen voor ouderen* onderschrijft de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) de mening van VWS dat gemeenten een belangrijke rol spelen bij allerlei voorzieningen die voor ouderen belangrijk zijn (Berkhout 2000). Kwetsbare ouderen hebben meestal behoefte aan ondersteuning op meerdere terreinen, zoals wonen, zorg, welzijn, inkomen en vervoer. Gemeenten zien het vooral als hun taak om afstemming te bevorderen tussen deze terreinen, zodat er zorg op maat geboden kan worden. Belangrijk is voldoende support voor familie, burens, vrijwilligers en anderen die betrokken zijn bij de ondersteu-

ning en verzorging van kwetsbare ouderen. Daarnaast is sociale preventie een belangrijke lokale opgave. Gemeenten zien het daarom als hun opdracht om maatregelen te treffen die voorkomen dat ouderen in een sociaal isolement terechtkomen. Tot slot is ook het bevorderen van maatschappelijke participatie van actieve senioren en hun deelname aan vrijwillige dienstverlening een taak die de meeste gemeenten voor zichzelf zien weggelegd.

Door middel van een breed ouderenbeleid willen gemeenten zorgen voor combinaties van wonen, zorg en welzijn die passen bij de vraag van ouderen. Deze combinaties stellen ouderen in staat om zo lang mogelijk zelfstandig en 'in de breedte' te leven. Door in te zetten op toegankelijke en gebruiksvriendelijke voorzieningen voor alle generaties, dus ook voor ouderen, geeft de gemeente vorm aan levensloopbewust beleid, de tweede pijler van intergenerationeel beleid. Onder de noemer levensloopbestendig wonen hebben veel gemeenten de afgelopen jaren dit beleid al in gang gezet.

5.3 **Levensloopbestendig wonen**

Met levensloopbestendig wonen wordt in het algemeen bedoeld het wonen in een woning (en woonomgeving) die het mogelijk maakt om ook aan het einde van de menselijke levensloop zo lang mogelijk zelfstandig te blijven wonen, al of niet met gebruik van zorg (Singelenberg 2001). Steeds minder ouderen willen gedwongen zijn om hun woning voortijdig te verlaten vanwege gezondheidsproblemen. Levensloopbestendig wonen heeft zich daarom de afgelopen jaren ontwikkeld tot kernthema in het beleid van gemeenten, woningcorporaties en zorginstellingen. Onder dit door de ouderenbonden naar voren gebrachte verzamelbegrip vallen onder andere de programma's voor aanpasbaar bouwen en het Seniorenlabel, dat later werd vervangen door WoonKeur. De levensloopbestendige wijk kreeg een nieuwe impuls door de komst van woon-zorgzones voor ouderen en recentelijk ook door de ontwikkeling van woonservicegebieden en het concept van breed wonen voor alle bewoners.

Woon-zorgzones

In de naoorlogse periode was het gezin de maatstaf voor stedenbouwkundigen en planologen. Voor ouderen en gehandicapten waren er immers aparte voorzieningen. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw worden pogingen onder-

nomen om de openbare ruimte te heroveren voor iedereen. Niet alleen woningen, ook de woonomgeving zou levensloopbestendig moeten worden. Dat betekent dat zelfstandig wonende ouderen veilig de deur uit kunnen en, eenmaal buiten de deur, voldoende basisvoorzieningen aantreffen binnen loopafstand. Eind 1998 duikt in het voorbereidingsteam van de Amsterdamse Vinex-wijk IJburg voor het eerst de term 'woon-zorgzone' op. Hiermee wordt bedoeld dat het bouwen van woon-zorgcomplexen voor ouderen en gehandicapten overbodig wordt als een hele wijk, of althans het centrale deel ervan, voldoende is toegerust met aanpasbare woningen en algemene voorzieningen voor zorg en welzijn. Door in de wijk optimale condities te creëren voor zelfstandig wonende ouderen ontstaat een substituuat voor instellingen en tehuizen. Zorgverzekeraars, gemeenten, woningcorporaties, zorginstellingen, welzijnsorganisaties en cliëntenorganisaties zijn alle betrokken bij de planvorming en dragen een deel van de verantwoordelijkheid in de uitvoering. In de woon-zorgzone wonen kwetsbare ouderen 'verdund' in cirkelgebieden rond decentrale dienstencentra, voor een deel in kleine hofjes en verspreide losse zorgwoningen. Inbegrepen in de woon-zorgzone is een stelsel van haal- en brengdiensten, inclusief thuiszorg, op wijkniveau (Singelenberg 2001).

Woon-servicegebieden

Veel gemeenten omarmen het concept van de woon-zorgzone, maar er zijn ook tegenstanders. Sommigen zien in de woon-zorgzone een nieuwe 'versteende' combinatie van wonen en zorg, en dus een beperking van de keuzevrijheid. Zij zien meer in arrangementen voor wonen en zorg die niet gebonden zijn aan bepaalde zones binnen de wijk. Ouderen en gehandicapten die toevallig buiten de woon-zorgzone wonen hoeven dan niet alsnog te verhuizen. Het woord woonzorgzone roept bij anderen associaties op met een te veel aanwezige zorg. Zij vinden dat stigmatiserend en pleiten voor een verschuiving van zorg naar dienstverlening en welzijn. Daarvan kunnen ook andere groepen gebruikmaken, zoals alleenstaande moeders en tweeverdieners. Werkend in deze geest heeft de gemeente Amersfoort het concept van de woon-zorgzone verbreed tot *woon-servicegebied* voor alle generaties.

Amersfoort: Liendert/Rustenburg

In de Amersfoortse wijk Liendert/Rustenburg was sprake van verkleuring, vergrijzing en verarming, moeilijke verhuurbaarheid van de woningvoorraad en verminderde veiligheid in de openbare ruimte.

Daarop is het Realisatieteam Woonservicegebied Liendert/Rustenburg in het leven geroepen. Het realisatieteam wordt gevormd door de Gemeente Amersfoort, de woningcorporaties Portaal Eemland en SCW, de zorginstellingen Thuiszorg Eemland en Zorggroep Eemhoven, en welzijnsinstelling SWA. Dit team werkt in nauwe samenwerking met bewoners en andere betrokkenen aan de totstandkoming van een woon-servicegebied in de wijk. Alle bewoners kunnen straks rekenen op extra service op het gebied van wonen, welzijn en zorg. Service, veiligheid en geborgenheid zijn de drie punten waar het om draait. In een voorbereidend onderzoek hebben bewoners daar prioriteit aan gegeven. In totaal bevat het plan zeven punten waaraan het woon-servicegebied moet voldoen. Het betreft fysieke en sociale ingrepen. De zeven onderdelen van het woon-servicegebied zijn:

- een wijkserviceteam: een team van enkele personen dat – in opdracht van bewoners – zorgt voor extra service, bijvoorbeeld boodschappen doen, kinderen ophalen of een extra veegbeurt door de straat;
- extra veiligheid en toezicht in de wijk;
- een vast thuiszorgteam voor de wijk en 24-uurszorg in de wijk;
- extra inzet op woonomgeving en woningen: omgeving heel en schoon, klussendienst, achterpadverlichting enzovoort;
- eettafel in de wijk voor iedereen;
- extra welzijnsprojecten in de wijk, waarbij vooral wordt ingezet op ontmoetingsruimten en ontmoetingsactiviteiten;
- aansturing van het concept vanuit een centrale regie (onafhankelijke projectleider) waarbij bewoners optimaal worden betrokken.

De betrokken partijen gingen aanvankelijk met elkaar in gesprek om tot een woon-zorgzone te komen, zoals die al in diverse steden worden ontwikkeld. In een woon-zorgzone wordt de extra service met name op ouderen gericht. Dat vonden de betrokken partijen te beperkt. Met een verbreding van woon-zorgzone naar woon-servicegebied worden alle bewoners van de wijk bediend: van jong tot oud. Dankzij deze integrale aanpak kunnen de verschillende partijen elkaars kracht en kunde beter benutten.

Bron: Gemeente Amersfoort 2002

Breed wonen

De plannen van de gemeente Amersfoort om de wijk te transformeren tot woon-servicegebied voor alle generaties sluiten aan bij nieuwe noties over breed wonen (De Boer 2002). De veelal op zorg gerichte categoriale aanpak maakt daarin plaats voor een sociale ontwikkelingsvisie die start bij het wonen en leven van mensen zelf. Voorop staat wat mensen zelf kunnen en zelf doen om prettig te wonen en te leven in de wijk. Voorzieningen moeten daarop worden afgestemd en niet andersom, waarbij mensen zich moeten richten naar het aanbod van zorgvoorzieningen. Belangrijke functies zijn ontmoeting, ontplooiing, informele dienstverlening en informele dienstenruil.

Deze primaire functies komen het beste tot hun recht wanneer ze op lokaal niveau worden georganiseerd. Intergenerationele activiteiten waarbij jong en oud elkaar diensten verlenen en samenwerken aan verbetering van de wijk, sluiten hier goed bij aan. Aansluitend op de primaire functies is een pakket van diensten op het gebied van wonen, zorg en welzijn beschikbaar voor alle mensen in de wijk. Categoriale voorzieningen spelen daarbij een geringe rol. Behalve

Ontmoeting, ontplooiing...

ouderen kunnen er bijvoorbeeld ook alleenstaanden en taakcombineerders gebruikmaken van boodschappendiensten en maaltijdbezorging. Op lokaal niveau levert een integrale dienstverleningsorganisatie de bulk van de formele zorg- en dienstverlening aan alle groepen. Voor aanvullende, gespecialiseerde zorg wordt een beroep gedaan op sectorale organisaties die opereren op een hoger schaalniveau dan de wijk. De verkokerde instituties die generaties separeren drukken daarmee een minder groot stempel op de inhoud en de organisatie van zorg en welzijn. Dat maakt de weg vrij voor meer verbindende en integrale aanpakken, zonder scheidslijnen tussen sectoren en doelgroepen.

De wijk als stelsel

Termen als breed wonen, het brede verzorgingshuis en de brede school duiden erop dat het proces van vermaatschappelijking in volle gang is. De residentiële gehandicaptenzorg, ouderenzorg en jeugdzorg schuiven op naar de wijk. Van Ewijk (2001B) noemt dit 'de stelselverschuiving'. Een probleem daarbij is dat veel verkokerde werksoorten inmiddels wel de integrale en vraaggerichte benadering aanhangen, maar allemaal zichzelf zien als centrum van de verbreding. Een voorbeeld daarvan is het *All living*-concept van de grootste Nederlandse organisatie voor seniorenhuisvesting, Woonzorg Nederland.

Woonzorg Nederland: de wijk naar binnen, de zorg naar buiten

Met ruim 27.000 zelfstandige woningen en meer dan 24.000 plaatsen in circa 185 verzorgings- en verpleeghuizen, is Woonzorg Nederland de grootste landelijke organisatie voor seniorenhuisvesting. De moderne senior wil op één plek een breed keuzepakket hebben van woon-, welzijn- en zorgdiensten. Woonzorg Nederland noemt dat het *All living*-concept. Het motto is: haal de wijk naar binnen en breng de zorg naar buiten. In deze visie veranderen de naar binnen gekeerde, traditionele verzorgings- en verpleeghuizen in open zorg- en dienstencentra. Ze staan niet als afzonderlijke eilanden in een wijk, maar zijn er via vele bruggen mee verbonden. Deze nieuwe centra vormen de ruimtelijke structuur waar zowel de bewoners van intramurale woningen als de ouderen in de wijk komen winkelen voor hun diensten. Vanuit de nieuwe, open centra wordt de hele wijk bediend. Het zorg- en dienstencentrum nieuwe stijl wordt het distributiecentrum voor

de hele wijk en voor alle diensten waar behoefte aan is: comfort, veiligheid, zorg, zekerheid, mobiliteit, informatie, aangepaste producten en bemiddeling. De diensten hoeven niet noodzakelijk beperkt te blijven tot producten voor ouderen. Bij voorkeur krijgen ook winkels, bedrijfjes en zaken als kinderopvang een plek in zo'n centrum. De nieuwe senior staat immers midden in het leven.

Bron: Strik 1998

Van Ewijk wil voorkomen dat allerlei instituties en sectoren de wijk overspoelen met sectorale visies. Hij acht een herschikking van middelen tussen de verschillende soorten voorzieningen nodig om de wijk echt integraal te kunnen bedienen. Of het nu gaat om de zorg voor de oudere, de ernstig gehandicapte, de lastige jongere of de nieuwkomer, als we de wijk zouden zien als een soort stelsel, naast de andere stelsels, dan zouden geldstromen en sturing veel meer via het lokale niveau kunnen gaan lopen, aldus Van Ewijk. Wijken zetten daarbij hun eigen probleemoplossend vermogen voorop. De zware zorg huren zij met eigen budgetten in als het lokaal echt niet meer lukt. In sterke, lokale zorg- en welzijnscentra, te vergelijken met de lokale dienstverleningsorganisatie van het brede wonen, kunnen gezondheidszorg, ouderenzorg, gehandicaptenzorg, jeugdzorg, maatschappelijke opvang, opbouwwerk en welzijnswerk op een overzichtelijke schaalgrootte samenkomen. Ook de informele infrastructuur zou op die manier beter benut en versterkt kunnen worden, waarbij afstemming plaatsvindt tussen informele zorg, vrijwilligerswerk en professionele zorg.

Ontwikkelingen als woon-zorgzones, woon-servicegebieden en het brede wonen wijzen alle in de richting van de komst van levensloopbestendige wijken, waarin woonvoorzieningen, openbare ruimte en zorg toegankelijk en gebruiksvriendelijk zijn, niet alleen voor ouderen, maar voor alle generaties. Daarmee geven gemeenten en instellingen vorm aan de tweede pijler van intergenerationeel beleid. Eén vraag is daarmee nog niet beantwoord: hoe staat het met de *sociale* aspecten van het wonen in een woon-zorgzone? Veelal wordt welzijn ingevuld met categoriale, zorggerelateerde hotel- en servicevoorzieningen als een huismeester, sociale alarmering, speciaal vervoer en maaltijdvoorzieningen voor ouderen. Ook de ontmoetingsfunctie wordt veelal nog betrekkelijk leeftijds-homogeen ingevuld, bijvoorbeeld in dagopvang voor ouderen, dienstencentra voor ouderen en sport voor ouderen. Maar zullen kwetsbare ouderen, die voorheen wellicht de veilige haven van het verzorgingshuis kozen, zich ook prettig

voelen in hun wijk? Voelen zij zich veilig te midden van buurtbewoners van andere generaties en andere culturen? Voelen zij zich welkom, en uitgenodigd om deel te nemen aan bredere sociale verbanden? Hiermee komen we op de eerste pijler van intergenerationeel beleid, waarin de ontmoeting tussen de generaties centraal staat. Een ontmoeting die ertoe kan leiden dat jongeren zich gaan inzetten voor kwetsbare, oudere bewoners in de wijk.

5.4 ***Sociale steun en netwerken in intergenerationele wijkverbanden***

De trend van vermaatschappelijking van sectoren zou volgens Van Ewijk gepaard moeten gaan met het ontwikkelen van een *sociale* visie op de opvang- en zorgkwaliteiten van de wijken. Dat zo'n sociale visie bij voorkeur een intergenerationeel karakter heeft, was de centrale gedachte bij de ontwikkeling van een woon-zorgzone in Den Haag.

Bij de ontwikkeling van de Haagse woon-zorgzone Eskamp/Moerwijk kwam de vraag aan de orde of een woon-zorgzone ouderen een betere mogelijkheid biedt om hun buurtnetwerken te onderhouden. Deze vraag werd positief beantwoord, op voorwaarde dat het welzijnswerk intensief betrokken wordt bij het beleid, en de kans krijgt om samen met andere partners een programma voor intergenerationele buurtontwikkeling op te zetten. Accommodaties kunnen daarbij breed worden ingezet. Zo zou bijvoorbeeld dagverzorging voor ouderen niet automatisch hoeven te worden gekoppeld aan een zorgcentrum, maar kan het welzijnswerk deze vorm van ondersteuning ook organiseren vanuit zijn eigen locatie. Doordat verschillende doelgroepen activiteiten van het welzijnswerk bezoeken, kan van hieruit een start gemaakt worden om het proces van intergenerationele buurtontwikkeling op gang te brengen.

Bron: Stegeman [z.j.]

Nieuwe vormen van sociale steun voor ouderen nodig

De wens om de normale woonomgeving zo veel mogelijk toegankelijk en gebruiksvriendelijk te houden voor ouderen, vraagt niet alleen om fysieke investeringen, maar ook om sociale. Waarom is de sociale zorg- en opvangkwaliteit van buurten en wijken voor ouderen zo belangrijk? Bij het ouder worden slaat de balans tussen steun geven en steun ontvangen langzaam maar zeker om. Kwetsbare ouderen hebben veel behoefte aan sociale steun en behoud of vernieuwing van sociale netwerken. Naar schatting ervaren 200.000 tot 1 miljoen ouderen eenzaamheid als probleem (Linneman e.a. 2002). Als gevolg van de toegenomen mobiliteit van de bevolking is de geografische spreiding van families groter geworden. Familiehulp is steeds minder vaak in de buurt; dochters die het leeuwendeel van de mantelzorg voor hun rekening namen, zijn steeds vaker gaan werken. Mensen bewegen zich niet meer per definitie in buurtgemeenschappen, maar in netwerken van persoonlijke en sociale relaties, die zeer verschillend kunnen zijn naar afstand en inhoud. Kwetsbare ouderen kunnen minder profiteren van deze nieuwe 'vrijheid', zo wordt verondersteld (Dignum 1997). Zij zijn meer aangewezen op relaties met niet-verwanten in de buurt, omdat ze meer behoefte hebben aan hulp, minder vaak in het bezit zijn van een auto en minder kunnen profiteren van de financiële en technische mogelijkheden om relaties buiten de buurt te kunnen onderhouden. Voor sommige ouderen spelen burens en vrienden een belangrijkere rol in de steunuitwisseling dan eigen kinderen en familie. In een onderzoek naar het belang van buurtnetwerken voor ouderen constateert Thomése dat ruim de helft van de belangrijkste relaties van ouderen in de directe woonomgeving gelokaliseerd is. Bij toenemende afhankelijkheid van burens vormt zich echter het risico dat deze zich terugtrekken. Vooral in sterk verstedelijkte buurten met een grote verhuis-mobiliteit vallen sommige ouderen in een gat (Thomése 1998). Buurtantropologen als Dignum en Thomése pleiten voor meer sociale ondersteuning van ouderen in de buurt.

Net zoals kinderen en jongeren er belang bij hebben om opgenomen te zijn in ondersteunende en toezichthoudende netwerken, hebben kwetsbare ouderen behoefte aan een sociale 'village'. Intergenerationele initiatieven kunnen hier een waardevolle aanvulling bieden. De rol van sociale professionals is om deze te stimuleren en te ondersteunen. Kinderen en jongeren kunnen een schakel zijn in de keten van formele en informele zorg voor ouderen. Zij kunnen ouderen helpen met boodschappen doen, hen begeleiden naar buurtvoorzieningen,

praktische klussen uitvoeren, ouderen leren werken met computers en huishoudelijke apparaten, de hond uitlaten, vriendschappelijk huisbezoek afleggen enzovoort. De mogelijkheden zijn bijna eindeloos. Goede intergenerationele projecten bereiden jongeren voor op deze rollen. Daarbij wordt ook rekening gehouden met het feit dat kinderen en jongeren geconfronteerd kunnen worden met eenzaamheid, verwardheid, verwaarlozing of andere problemen van sommige ouderen. Een goede begeleidingsstructuur is nodig, waarin eventuele signalen van problemen van ouderen tijdig opgevangen kunnen worden. Door hierin te voorzien kunnen sociale professionals voorwaarden creëren voor het ontstaan van nieuwe, intergenerationele wijkverbanden, waarin jong en oud nieuwe vormen van sociale binding ontwikkelen.

5.5 **Ouderenbeleid met jeugd in de hoofdrol**

In de deze paragraaf laten we aan de hand van twee voorbeelden zien hoe de komst van kinderen en jongeren in het woon- en leefdomein van ouderen verrijkend kan zijn voor alle betrokkenen. Zeer uiteenlopende combinaties van generaties staan daarbij centraal. Het Amsterdamse Karweiteam is een voorbeeld uit de wijk, waarbij tieners (12 – 18 jaar) hand- en spandiensten verrichten voor kwetsbare, zelfstandig wonende ouderen (75-plus). Het Leeuwardense peuterbezoekproject van verzorgingshuis Het Nieuwe Hoek en peuterspeelzaal De Krûmelhoek is een voorbeeld uit de ‘opengebroken’ intramurale sfeer. Hier heeft het verzorgingshuis zich ontwikkeld tot een multigenerationele ontmoetingsplaats, midden in de wijk, waar het hele spectrum van levensfasen en generaties elkaar treft in een nieuwe vorm van ‘transmuraal’ werken.

Combiwell Amsterdam: het Karweiteam

Combiwell is een organisatie voor gecombineerd welzijnswerk, waartoe behalve kinderdagverblijven, naschoolse opvang en peuterspeelzalen ook buurtwerk, jongerenwerk, sportbuurtwerk en maatschappelijke dienstverlening behoren. Verder worden allerlei activiteiten op het gebied van buurtbeheer, opvoedingsondersteuning en werkgelegenheid aangeboden. De vestigingen van Combiwell zijn op meer dan vijftig plaatsen in Amsterdam Oud-Zuid te vinden. Alle bewoners van het stadsdeel, van jong tot oud, kunnen gebruikmaken van de activiteiten en dienstverlening. Een van de reguliere activiteiten is het Karweiteam, een project van het jongeren- en tienerwerk in de Stadionbuurt. In deze buurt

Karweiteam

wonen bijna 10.000 inwoners, waarvan 24% in de leeftijd van 0 tot en met 25 jaar en 18% 65-plussers. De ouderen zijn merendeels autochtone buurtbewoners die al lang wonen in de wijk. Een deel van hen kampt met vermindering van lichamelijke kracht en mobiliteit en kent gevoelens van eenzaamheid. Ruim een op de vijf inwoners is van allochtone afkomst. Er is een sterke toename van allochtone gezinnen met jonge kinderen en tieners.² Combiwell is voornemens dit project ook in andere buurten in het stadsdeel op te zetten, te beginnen in de Hoofdorppeleinbuurt.

² CBS Statline. Statistische informatie over buurten en wijken, on line beschikbaar op www.cbs.nl/statline.

In 1998 heeft het NIZW door middel van een extern evaluatieonderzoek de sterke en zwakke kanten en de resultaten van het Karweiteam in de Stadionbuurt in kaart gebracht (Mercken 1998). Op dat moment nemen 49 tieners in de leeftijd van 11 tot 17 jaar (10 meisjes en 39 jongens) en 52 ouderen (65-plus) deel aan het project. De tieners worden één-op-één gematcht met een oudere in de buurt. Zij bezoeken de ouderen en doen bij hen diverse karweitjes, zoals oud papier wegbrengen, de auto wassen en de stoep vegen. Voor elk karweitje ontvangen de tieners een of meer punten, die worden verzameld op een kaart. Als de kaart vol is kunnen de tieners deze incasseren in de vorm van tickets voor een uitstapje of financiering van een gezamenlijke activiteit. Er wordt geen contant geld als beloning gegeven; de ouderen mogen ook geen fooien geven. Zij schrijven zich in als klanten van het project en betalen een maandelijkse contributie van 15 gulden als bijdrage in de kosten van het project.

De aanleiding voor het project is de constatering door het tienerwerk dat ouderen en tieners negatieve, stereotiepe beelden hebben van elkaar en dat deze leiden tot sociale onrust in enkele buurten van Amsterdam Oud-Zuid. Door contact tussen ouderen en tieners tot stand te brengen hoopt het tienerwerk het wederzijds begrip en de tolerantie te vergroten, eerlijke beeldvorming tussen jong en oud te stimuleren en een potentieel sociaal conflict te vermijden. In de praktijk blijkt het vooral te gaan om betrokkenheid van tieners bij de woonomgeving, om het vergroten van hun zelfvertrouwen en om het vergroten van tolerantie bij ouderen voor deze tieners, die merendeels van allochtone afkomst zijn. Zelf geven de tieners aan dat zij meedoen omdat zij zich nuttig willen voelen en behoefte hebben aan activiteiten buiten schooltijd. De ouderen schrijven zich in omdat zij behoefte hebben aan praktische hand- en spandiensten in en om het huis. Ook de behoefte aan sociaal contact speelt bij een deel van hen een grote rol.

Bij de evaluatie van het project stuit het NIZW op enkele problemen. Het blijkt moeilijk om abstracte doelen als 'wederzijds begrip en tolerantie' en 'eerlijke beeldvorming' in de praktijk te toetsen, omdat in het projectplan niet in operationele termen is omschreven wat daaronder wordt verstaan. Dit neemt niet weg dat er sterke aanwijzingen worden gevonden dat het project positieve resultaten boekt. Het project blijkt bijvoorbeeld goed te voorzien in de behoeften zoals de tieners en de ouderen die zelf hebben verwoord. De ouderen zijn ingenomen met de praktische assistentie en leven toe naar het moment waarop de tiener weer aanbelt. Ook zijn aanwijzingen gevonden voor het ontstaan van meer begrip voor allochtone tieners bij de ouderen. Zowel de ouderen als de tieners

geven aan dat de ouderen geïnteresseerd zijn in de culturele achtergrond van de tieners en daar ook regelmatig naar vragen. Daarnaast hebben enkele ouderen wel eens aangegeven liever geen hulp van een 'buitenlander' te krijgen. Toen de projectleiding daar niet op inging hebben de betreffende ouderen zich na enige aarzeling daarbij neergelegd. Zij blijken goed op te kunnen schieten met het kind wanneer zij het eenmaal beter hebben leren kennen.

Ook zijn er aanwijzingen dat het project bijdraagt aan het versterken van gevoelens van zelfvertrouwen en zelfwaardering bij tieners. Er zijn diverse voorbeelden gegeven van tieners die zeer trots zijn op hun werk voor de ouderen en daar niet over uitgepraat raken. De vraag of de tieners met hun werkzaamheden door zouden gaan, ook als de beloning met punten zou worden beëindigd, beantwoorden zij bijna allemaal met een volmondig ja. De tieners zijn zich er goed van bewust dat zij praktische hulp geven aan de ouderen en dat zij kunnen voorzien in een behoefte van volwassenen. Dat geeft hun een enorme kick. Ook vinden zij het verrassend dat zij dingen aan de ouderen kunnen leren, bijvoorbeeld over hun cultuur. De ouderen geven niet alleen uitvoerig blijk van hun waardering voor de geleverde diensten, zij luisteren ook graag naar de verhalen van de tieners over school, sport en thuis. In de meeste gevallen ontstaat uit dit contact een wederzijdse vertrouwensrelatie, wat onder meer blijkt uit het feit dat veel ouderen de tieners na verloop van tijd uitnodigen voor een kop thee of een glas limonade. Saillant is dat de tienerwerkers daar aanvankelijk niet mee wilden instemmen. Zij waren bang dat als er dingen vermist zouden worden of er ingebroken zou worden, de tieners onmiddellijk als de schuldigen zouden worden aangewezen. In de praktijk is dit niet gebeurd. Ook waren de tienerwerkers aanvankelijk bang dat de ouderen claimend gedrag zouden gaan vertonen en dat de tieners daar mogelijk geen weerstand aan zouden kunnen bieden. Hiervan is een enkele keer sprake geweest bij een tiener die zijn schoolwerk verwaarloosde om extra klusjes voor de oudere te kunnen doen. Inmiddels is het beleid versoepeld omdat de tienerwerkers de waarde van het persoonlijk contact in een warme en gezellige omgeving voor de tieners inzien. Wel volgen zij nauwlettend hoe de relaties zich ontwikkelen. Als blijkt dat er problemen zijn, grijpen zij in, meestal door te wisselen. Eventuele ruzies of ernstige onenigheden tussen ouderen en tieners zijn zeldzaam. Het gaat dan om zaken als verkeerde boodschappen doen of een tiener die zijn tijd niet volmaakt. Meestal zijn onenigheden het gevolg van het feit dat het niet 'klikt' tussen de betreffende oudere en de tiener. De een wil bijvoorbeeld graag praten en de ander heeft daar geen behoefte aan. Door nieuwe koppels te vormen zijn deze problemen over het algemeen snel opgelost.

Het project blijkt ook een onverwacht neveneffect te hebben. De tienerwerkers komen door het project soms in aanraking met ouderen die ernstige problemen hebben, zoals verwaarlozing, depressie, beginnende dementie of vereenzaming. Dit zijn problemen die niet door het tienerwerk kunnen worden aangepakt, en ze vormen situaties die niet geschikt zijn voor klusjes door tieners. In zulke gevallen nemen de tienerwerkers contact op met de Stichting Welzijn Ouderen in het werkgebied. Veelal gaat het om ouderen die niet door andere kanalen in aanraking komen met het ouderenwerk. Hierdoor heeft het project een onverwachte signaalfunctie gekregen. Overigens zijn de tienerwerkers aanvankelijk niet onverdeeld positief over de samenwerking met het ouderenwerk. In het stadsdeel Zuid-Oost is deze werksoort ondergebracht in een aparte stichting. Bij de start van het project voelen de tienerwerkers zich overdonderd door de tijd en aandacht die zij moeten besteden aan de ouderen, bijvoorbeeld bij de intake voor het project. Zij zijn daar niet voor opgeleid. De ouderenwerker heeft meegedacht met de opzet van het project en helpt bij de werving van ouderen, maar kan verder geen tijd vrijmaken. Uiteindelijk is de afspraak gemaakt dat het tienerwerk de 'ingewikkelde of zware gevallen' aan het ouderenwerk kan doorgeven, en dat de laatste dan toch de verantwoordelijkheid daarvoor op zich neemt. Beide partners zijn tevreden met deze oplossing.

Het Nieuwe Hoek Leeuwarden: peuters op bezoek bij dementerende ouderen

Kinderen kunnen het leven van ouderen een stukje veraangemen, zoals blijkt uit de ervaringen met het Karweiteam. Dat dit ook geldt voor de allerjongsten, de peuters en de kleuters, is midden jaren negentig een opzienbarende ontdekking. Leeuwarden en Breda worden genoemd als de oorsprong van het idee, dat inmiddels in talloze steden navolging heeft gekregen. Omdat het NIZW nauw betrokken is geweest bij het zogeheten peuterproject in Leeuwarden, baseren wij de nu volgende beschrijving op de ervaringen in deze gemeente.

In september 1994 gaat in verzorgingshuis Het Nieuwe Hoek in Leeuwarden de peuterspeelzaal De Krûmelhoek van start. Er worden gezamenlijke activiteiten voor dementerende bewoners en peuters opgezet. Peuterprojecten zijn projecten waarbij peuters regelmatig (minimaal eens per twee weken) op bezoek gaan bij bewoners van een verzorgings- of verpleeghuis, of van een andersoortige zorg- of woonvoorziening voor ouderen (Mercken 1997). Zij ondernemen gezamenlijk activiteiten, zoals spelletjes doen, liedjes zingen, verjaardagen vieren of tekenen. Op een natuurlijke wijze komen deze leeftijdsgroepen tot stimulerende

Peuters op bezoek

interacties. De komst van peuters in een verzorgings- of verpleeghuis levert een belangrijke bijdrage aan het doorbreken van het isolement waarin veel ouderen verkeren. Het contact met de kinderen stimuleert onder meer de alertheid en communicatiebereidheid van de ouderen en biedt hun een vreugdevolle ervaring. Bovendien doen de kinderen op een ongedwongen wijze een beroep op het verzorgend vermogen van de ouderen. De frequentie waarin zij sociale interacties aangaan, neemt met 20 tot 24% toe wanneer er peuters aanwezig zijn. De peuters moeten soms aanvankelijk nog wennen aan het contact met de ouderen, maar ervaren op hun beurt al na enkele keren dat het leuk is om met de ouderen te spelen. De onvoorwaardelijke aandacht van de ouderen heeft op hen een rustgevend effect. Niet alleen krijgen de peuters aandacht van de ouderen, zij ontwikkelen ook sociaal gedrag en leren al op jonge leeftijd om spontaan en onbevangen contact te leggen met oude mensen. Sociale gewoonten als handen

schudden, groeten, luisteren en converseren worden tijdens de bezoeken spontaan gestimuleerd. Peuters die aan een peuterproject deelnemen, vertonen meer hulpvaardig gedrag dan peuters die geen regelmatig contact hebben met ouderen. Ook buiten het verzorgings- of verpleeghuis, zoals op verjaardagsfeestjes, in de wachtkamer van de huisarts of in de supermarkt, leggen de peuters sneller en gemakkelijker contact met ouderen en reageren zij op een positieve manier op ouderen. Door het contact met mensen die anders zijn, leren de kinderen rekening te houden met anderen en verschillen te accepteren. Peuterprojecten komen niet alleen ten goede aan peuters en dementerende ouderen. Ook de overige, niet-dementerende bewoners, de ouders van de peuters, de partners en volwassen dochters en zonen van de ouderen en de betrokken beroepskrachten ervaren het project als een nuttige en bovenal plezierige activiteit. Zo komen de ouders van de kinderen zelf ook vaak voor het eerst in een verzorgings- of verpleeghuis. Ook zij krijgen meer contact met ouderen en nemen kennis van de wereld van het verzorgings- of verpleeghuis. Het contact stimuleert hen bovendien tot nadenken over hun eigen ouder worden en het ouder worden van hun ouders. Ouders van peuters gaan zich afvragen hoe zij zelf oud willen worden en of zij een rol willen spelen in de verzorging van de eigen ouders wanneer die eenmaal zorgbehoevend worden. Een ouder van een peuter zegt hierover: 'Je gaat je voorstellen hoe het zou zijn om oud te zijn en hier te zitten en ook hoe het voor je ouders zou zijn. Omdat je zo vaak bij het verzorgingshuis binnenloopt komt het allemaal dichterbij te staan.' Het project heeft ook voordelen voor de familieleden van bewoners die op bezoek komen. Zij praten vaak met de bewoners over de kinderen en de contacten. De familieleden geven aan vooral tevreden te zijn over het plezier dat de bewoners beleven aan de peuters en het feit dat de bewoners daardoor veel te vertellen hebben. Een dochter van een bewoonster zegt hierover: 'Als ik zie hoe mijn moeder van die kleintjes geniet, geniet ik ook. Ik kan dan met een gerust hart naar huis gaan omdat ik weet dat zij het naar haar zin heeft.'

In Nederland ziet men een toenemende belangstelling voor deze peuterprojecten. Zij ontstaan in een combinatie van ouderenzorg en kinderopvang en worden in steeds meer plaatsen een onderdeel van de reguliere zorg. Steeds vaker slaan deze sectoren de handen ineen, zoals bij nieuwbouwprojecten, waarin al bij het ontwerp van nieuwe gebouwen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van het combineren van functies. Net als bij de ontwikkeling rond multifunctionele accommodaties spelen zowel bedrijfsmatige, personele, als inhoudelijke synergievoordelen hierbij een rol.

Peuterprojecten dragen bij aan verbetering van de kwaliteit van zorg voor zowel de peuters als de ouderen. Op plaatsen waar een project wordt gestart ontbreekt het niet aan enthousiasme, integendeel. Wel wijzen de ervaringen uit dat een peuterproject organisatorisch en inhoudelijk aan bepaalde voorwaarden moet voldoen, wil het daadwerkelijk tot een blijvend succes komen.

Zo blijkt dat niet alle bewoners geschikt zijn voor deelname aan het project. Sommige bewoners zijn te onrustig of kunnen door hun gedrag kinderen bang maken. Peuters doen mee op vrijwillige basis, waarbij ouders na een voorlichtingsbijeenkomst door betrokken beroepskrachten, meestal een activiteitenbegeleidster en een peuterleidster, de beslissing nemen. De meeste ouders zijn erg enthousiast over deze nieuwe 'opa's en oma's', ook al staan sommige aanvankelijk aarzelend tegenover contact met dementerenden. Vandaar het belang van goede voorlichting.

Bij een peuterproject kan de samenwerking tussen ouderenzorg en kinderopvang op drie manieren gestalte krijgen. De meest vergaande variant is ruimtelijke integratie van een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf in een verzorgings- of verpleeghuis. Deze variant heeft veel voordelen, zoals duurzaamheid en afwezigheid van reiskosten, maar kent wel hoge stichtingskosten omdat hiervoor meestal een verbouwing moet plaatsvinden. Een andere mogelijkheid is bezoek van peuters van een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf aan de bewoners van een verzorgings- of verpleeghuis. De startkosten liggen een stuk lager, maar omdat de kinderen veel minder frequent in het verzorgings- of verpleeghuis aanwezig zijn is de invloed op het leefklimaat – ook wel omschreven als 'meer leven in de brouwerij' – beduidend geringer. Op termijn zijn de kosten hoger omdat er vervoer moet worden geregeld voor de kinderen. Ook van contacten met de in de wijk wonende ouders is hier geen sprake. De derde variant is het zelf werven van peuters door het verzorgings- of verpleeghuis. Hier komen de ouders, die hun kinderen brengen en veelal zelf ook meedoen aan activiteiten, weer wel in het verzorgings- en verpleeghuis. De startkosten zijn laag. Het nadeel van deze variant is dat er veel tijd en geld besteed moet worden aan werving. De activiteitenbegeleider moet er continu voor waken dat er voldoende peuters zijn. Een ander nadeel is dat er hierbij geen peuterleidster aanwezig is waarop de activiteitenbegeleidster kan terugvallen voor kennis en vaardigheden. Onderzoek naar de succes- en faalfactoren van peuterprojecten heeft uitgewezen dat het, net als bij de meeste intergenerationele projecten, belangrijk is niet met te veel activiteiten tegelijk te beginnen (Mercken 1997). De uitvoering van een peuterproject is al een grote stap die verschillende organisatieculturen bij elkaar

brengt. Dat betekent dat professionals die elkaar tot dan toe nooit spraken en er meestal verschillende werkstijlen en opvattingen op nahouden, met elkaar moeten gaan samenwerken. Het formuleren van gedeelde doelstellingen en het wennen aan elkaar kost tijd en vraagt om ondersteuning van het management. Doelstellingen, werkwijzen, taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden moeten worden vastgelegd in een convenant of samenwerkingsovereenkomst. Een belangrijke tip is: ga niet overhaastig te werk. Sommige organisaties willen het project al direct na de start uitbreiden met andere activiteiten, zoals bezoek van peuters op de kamers van bewoners of het inschakelen van vitale bewoners. Om medewerkers en bewoners niet te zwaar te belasten, is het verstandiger om daar nog even mee te wachten tot het project enige tijd goed loopt. Belangrijk is ook voldoende draagvlak, niet alleen bij staf en personeel van de organisaties, maar ook bij bewoners en hun familieleden, en bij de ouders van de peuters. Een echte valkuil is het kopiëren van de successen van anderen. Werkbezoeken, de publicaties en de video van het NIZW op dit gebied kunnen inspiratie bieden (zie achter in dit boek), maar de betrokken beroepskrachten zullen toch zelf hun eigen praktijk moeten ontwikkelen. Een goede informatie-uitwisseling is daarbij op zijn plaats, zodat iedereen zich daadwerkelijk betrokken voelt en er geen misverstanden ontstaan over taken en verantwoordelijkheden. Tot slot dient met name het management zich te realiseren dat er tijd nodig is voor voorbereiding en oriëntatie. Er moet informatie worden verzameld, overleg worden gevoerd en deskundigheid moet worden bevorderd. Professionals die daarin worden ondersteund kunnen goede resultaten boeken. Omdat zij afkomstig zijn van verschillende disciplines en veel van elkaar leren, verbreden zij hun eigen beroepspraktijk en krijgen zij meer plezier in hun werk. Een peuterleidster heeft duidelijk de smaak van het intergenerationeel werken te pakken als zij zegt: 'Ik vind het machtig om met dementerende ouderen te werken.'

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we gezien hoe de komst van kinderen en jongeren in het levensdomein van de ouderen kan leiden tot verrassende en positieve resultaten voor alle betrokkenen. Net als in het vorige hoofdstuk stond daarbij de positieve betekenis die mensen van verschillende leeftijden voor elkaar kunnen hebben centraal. Maar soms zijn er situaties waarin specifieke groepen jongeren en ouderen meer tegenover elkaar dan naast elkaar staan. Situaties waarin zij elkaar het leven zuur maken en het liefst met een grote boog om elkaar heen lopen. Dan is er sprake van belangentegenstellingen en conflicten tussen de

generaties, een strijd die het sociale leven in een buurt of wijk danig kan ontwrichten. Dan kan een negatieve spiraal in werking treden waar mensen op eigen kracht niet meer uitkomen. Zoals we in de inleiding van dit boek hebben gezegd, mogen professionals in de sociale sector in zulke situaties niet de andere kant op kijken. Juist dan zijn de ondersteuning en de interventies van nabije intergenerationele makelaars onmisbaar. En ook dan kunnen met behulp van intergenerationele werkwijzen goede resultaten worden geboekt. Daarvan zijn we getuige in het volgende hoofdstuk.

6 De openbare ruimte tussen strijdtoneel en ontmoetingsplaats

Als wij jong zijn vertrouwen wij onszelf te veel
als wij oud zijn anderen te weinig
Charles Caleb Colton

6.1 *Inleiding*

In de twee vorige hoofdstukken hebben we gezien hoe de stad van alle leeftijden zich kan ontwikkelen als de institutionele zuilen die in het verleden rond leeftijdsgroepen zijn opgetrokken worden opengebroken. Onder noemers als extramuralisering, sectorale verbreding en vermaatschappelijking is dit proces volop gaande. Ontwikkelingen als de brede school en de komst van ‘verdunde’ woonvormen voor ouderen in de wijk duiden erop, dat sectorale grenzen vloeiender worden. Dat schept mogelijkheden voor de ontwikkeling van intergenerationele samenwerking. Wanneer voorheen gescheiden groepen zoals jongeren en ouderen de wijk en de daarin aanwezige voorzieningen meer gaan delen, is er echter ook een grotere kans op conflicten. Jong en oud zijn weliswaar geen water en vuur, zoals we in de voorafgaande hoofdstukken hebben gezien. Ze kunnen zelfs iets voor elkaar betekenen als de gelegenheid wordt geboden. Maar ze spreken ook een verschillende taal, houden er verschillende leefstijlen op na en omarmen verschillende waarden en normen. Intergenerationeel beleid stimuleert de ontmoeting, maar kijkt niet weg bij situaties waarin een overmaat aan wrijvingswarmte bestaat. In een aantal wijken overheersen irritaties en conflicten tussen jong en oud en maken de generaties elkaar het leven zuur.

In dit hoofdstuk gaan we na hoe gemeenten, instellingen en bewoners kunnen omgaan met intergenerationele conflicten en belangentegenstellingen. We spitsen het hoofdstuk toe op de thematiek van de openbare ruimte, een ogen-

schijnlijk niemandsland waar de generaties soms flink tegenover elkaar kunnen staan. In paragraaf 6.2 zetten we uiteen hoe de intergenerationele spanningen rond het gebruik van de openbare ruimte gedurende de afgelopen decennia zijn toegenomen, zowel in de stad als op het platteland. In paragraaf 6.3 gaan we in op het belang dat juist kinderen, jongeren en ouderen hebben bij het beleid op het gebied van de openbare ruimte. Juist deze groepen staan vaak volledig buitenspel als het gaat om de fysieke en sociale vormgeving van de wijk. Hierin ligt een belangrijke oorzaak van onrust en onvrede. We sluiten de paragraaf af met de intergenerationele methodiek *Generaties aan zet*, die koerst op het voorkomen van conflicten door het stimuleren van samenwerking tussen jong en oud in de wijkdemocratie.

Wanneer de situatie in een buurt gespannen is, mensen zich onveilig voelen op straat, er regelmatig incidenten plaatsvinden tussen groepen jongeren en groepen oudere buurtbewoners, kan een negatieve spiraal ontstaan van actie en reactie. Dan is het te laat voor preventie. In zulke situaties moeten conflicten zo snel mogelijk worden opgelost. In paragraaf 6.4 gaan we in op het project *Generaties in conflict*, dat wil bewerkstelligen dat oud en jong hun meningsverschillen uitvechten op een manier die voor beide partijen voldoening schenkt. Daarbij wordt het conflict uitgewerkt in een directe dialoog, zonder het gezag te hulp te roepen. Wel is er als derde partij een sociale makelaar nodig die middelen inzet en het proces begeleidt op weg naar effectieve communicatie en een betere verstandhouding.

6.2 ***De openbare ruimte als arena***

In de Griekse oudheid was de openbare ruimte de plaats waar de volksvertegenwoordigers bij elkaar kwamen en in gesprek gingen met de bevolking. De agora, het openbare plein van de stadsstaat, was het centrum van de democratie. In de moderne samenleving is de openbare ruimte niet meer de locatie, maar het onderwerp geworden van het politieke debat. De openbare ruimte omvat volgens de huidige definitie in de eerste plaats de door de gemeente onderhouden openbare wegen, pleinen, groenstroken en voetgangersgebieden. Ook het openbaar vervoer en de privaat beheerde, maar voor collectief gebruik bestemde ruimten als winkelgalerijen en de algemeen toegankelijke ruimten van winkels, restaurants en theaters worden tot de (semi-)openbare ruimte gerekend (Van der Wouden 1999).

Tallose ontwikkelingen vormen een bedreiging voor de diversiteit, de leefbaarheid en de toegankelijkheid van de openbare ruimte in de steden. Veel wijken en stedelijke gebieden hebben een monofunctioneel karakter gekregen. Als gevolg van de functionele stadsplanning in de twintigste eeuw zijn handel, productie, wonen en vermaak uit elkaar getrokken. De wijk heeft daardoor veel van zijn levendigheid en veelzijdigheid verloren. Ook zijn grote delen van de openbare ruimte geprivatiseerd, zoals parkeerterreinen en winkelcentra die 's avonds worden afgesloten. Delen van de ruimte worden toegeëigend door sociale groepen. Verschijnselen als tippelzones, rondhangende jongeren, straten met hoge criminaliteit en afgesloten en bewaakte woonwijken voor de rijken leiden tot segregatie in het ruimtegebruik. Ze roepen gevoelens van onveiligheid op en tasten de leefbaarheid van de openbare ruimte aan. De kwaliteit van de stedelijke openbare ruimte wordt ook aangetast door selectieve migratie van en naar de steden. Door de suburbanisatie, die de afgelopen jaren een nieuwe impuls kreeg door de bouw van Vinex-wijken in het buitengebied, hebben veel bewoners uit de hogere en middenklassen de binnensteden en de vroegnaoorlogse wijken verlaten. De relatief goedkope woningen die zij achterlieten werden het domein van allochtone immigranten en lage-inkomensgroepen. De overwegend jonge allochtone bevolking en een deel van de autochtone bewoners, merendeels ouderen die niet konden of wilden meegaan met de 'witte vlucht', worden zo tot elkaar veroordeeld. In deze probleemwijken is dikwijls sprake van vermindering van de kwaliteit van de openbare ruimte, zeker als er ook nog veel criminaliteit wordt aangetroffen. Tot slot heeft ook een reeks culturele veranderingen de wellevendheid van het stedelijk milieu aangetast. Privacy is steeds belangrijker geworden, terwijl het belang van de buurt als kader voor binding en identiteitsontwikkeling is afgenomen.

Platteland

Niet alleen in de steden, ook op het platteland staat de kwaliteit van de openbare ruimte onder druk (Janssen en Lammerts 1999). Ook hier doet de individualisering van het bestaan zijn intrede. Het sociale leven fragmenteert. Maatschappelijke en sociale activiteiten vinden steeds meer plaats op regionaal niveau. De agrarische sector neemt af in betekenis. Het toegenomen belang van wonen, recreatie en natuurbeheer kan niet voorkomen dat economische perspectieven voor jongeren afnemen. Veel jongvolwassenen trekken weg. Ook winkels en openbare voorzieningen verdwijnen uit het dorp. Ook hier blijven veel ouderen achter. Wanneer ook busverbindingen als onrendabel worden opgeheven, is dat

voor veel ouderen een ramp. Wie niet beschikt over een auto of wie door hoge leeftijd wordt beperkt in zijn mobiliteit loopt het risico om in een sociaal isolement te raken.

Ook hier doen nieuwe, onbekende groepen hun intrede. Soms gaat het om rijke stadsbewoners, waaronder veel tweeverdieners en gepensioneerden die op zoek zijn naar rust en ruimte. Het merendeel van de nieuwe dorpingen bemoeit zich niet of nauwelijks met lokale aangelegenheden. Zij beperkt hun aanwezigheid tot het zomer- of weekendverblijf. Anderen mengen zich met verve in de lokale discussies over het gebruik van de openbare ruimte. De belangen van deze rustzoekers staan soms diametraal tegenover 'versturende' elementen, waaronder de bedrijvigheid van de werkende generatie en de soms luidruchtige expressiviteit van de jongeren. Vooral de laatste groep, die naar school gaat in de stad, volop gebruikmaakt van de moderne media en voor een deel ook het gebruik van soft- en harddrugs heeft ontdekt, wordt gezien als importeur van grote stadsproblemen. Ook problemen van mondiale omvang, zoals het vluchtelingenprobleem, kunnen grote gevolgen hebben voor de sociale samenhang in het dorp. Behalve dorpsjongeren zoeken ook allochtone jongeren vertier op straat. Net als in de stad is de openbare ruimte een arena geworden waar de verschillende generaties en culturen hun rechten opeisen en er soms niet voor terugschrikken om elkaar te beperken in bewegingsvrijheid.

Zowel in de stedelijke omgeving als op het platteland zal het bestuur erop moeten toezien dat bevolkingsgroepen de openbare ruimte delen en leven in redelijke onderlinge verhoudingen. Waar op ontoelaatbare wijze grenzen worden overschreden is repressie noodzakelijk. Daarnaast zullen gemeenten, instellingen, bedrijven en bewoners de handen ineen moeten slaan door middel van preventief beleid. Intergenerationeel beleid betekent dat het recht van alle generaties op het gebruik van de openbare ruimte is gewaarborgd en dat het harmonieus samenleven van generaties wordt gestimuleerd.

6.3 **Buurtgebruik, levensfase en intergenerationele participatie**

Het toegankelijk en gebruiksvriendelijk maken van de openbare ruimte voor alle generaties is de tweede pijler van intergenerationeel beleid. Als generaties letterlijk uit de voeten kunnen in de openbare ruimte kan die zijn oorspronkelijke functie als ontmoetingsplaats behouden. Om de toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van de openbare ruimte voor alle generaties te verbeteren, moeten jong en oud in de eerste plaats mee kunnen praten over de inrichting ervan. Gebeurt dat niet, dan is de kans groot dat stedenbouwkundigen en architecten de belangen van sommige generaties onvoldoende meewegen in hun ontwerp. Wanneer groepen in de openbare ruimte in de verdrukking komen, krijgen gemeenten vroeg of laat de rekening gepresenteerd in de vorm van onvrede, overlast en gevoelens van onveiligheid onder de bevolking.

Jong en oud: grootgebruikers van de openbare ruimte

Om de vraag van de verschillende bevolkingsgroepen zo goed mogelijk mee te nemen in het ontwerp en beheer van de openbare ruimte en voorzieningen pleit Talja Blokland ervoor dat gemeenten uitgaan van een goede analyse van het buurtgebruik van de toekomstige of zittende bewoners (Blokland 1999). Op grond van buurtantropologisch onderzoek toont Blokland aan dat er grote verschillen zijn in buurtgebruik tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Niet iedereen maakt even intensief gebruik van de openbare ruimte en voorzieningen in de buurt. Vrouwen brengen meer tijd door in de buurt dan mannen, laagopgeleiden vertoeven er meer dan hoger opgeleiden, werklozen en mensen met lage inkomens zijn er vaker dan werkenden en mensen met hogere inkomens. De belangrijkste factor die van invloed is op het praktisch buurtgebruik blijkt de *levensfase* te zijn, aldus Blokland. Zij schetst een soort levensloop van het buurtgebruik.

Kinderen tot een jaar of 4 komen uiteraard daar waar hun ouders komen. Hun buurtgebruik neemt geleidelijk toe als zij buiten gaan spelen. Kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar die in de buurt naar school gaan, leggen enkele keren per dag dezelfde route af door de buurt. Sommigen brengen daarnaast vrije tijd door in de buurthuizen. Vooral kinderen van grote gezinnen in gehorige etage- en portiekwoningen zijn aangewezen op de buitenruimten. Wanneer de middelbareschoolleeftijd is aangebroken wordt het patroon ingewikkelder. Veel

kinderen gaan buiten de buurt naar school en krijgen nieuwe, niet buurtgebonden vrienden en kennissen. Hun buurtgebruik neemt verder af wanneer zij uitgaan in de stad. Voor andere tieners blijft de buurt de uitvalsbasis. Zij brengen veel vrije tijd rondhangend in de buurt door, samen met hun vrienden van de lagere school. Na de middelbare school bereikt het buurtgebruik een dieptepunt. Werk of een vervolgstudie, een relatie en vrijetijdsbesteding brengen jongeren vanaf een jaar of 18 buiten de buurt. In de buurt woonachtige studenten hebben doorgaans weinig binding met de buurt. Kinderloze tweeverdieners hebben eveneens een relatief laag buurtgebruik, aldus Blokland. Ze doen hun boodschappen één keer per week met de auto, veelal buiten de buurt. Als ze uitgaan, gaan ze naar het centrum of naar een andere stad. Bij stellen die kinderen krijgen, pakweg tussen 25 en 35 jaar, neemt het buurtgebruik weer toe, met name van vrouwen. Wie kleine kinderen te verzorgen heeft is meer aan huis gebonden dan anderen. In de volgende periode, als de kinderen opgroeien, is het buurtgebruik niet groot. In arbeid en vrije tijd neemt de actieradius toe. Bij de ouder wordende mens, vanaf een jaar of 70, neemt het buurtgebruik weer toe. De mobiliteit (autogebruik) neemt af en mensen raken weer meer aangewezen op winkels, zorgvoorzieningen, recreatiemogelijkheden en participatievormen in de directe omgeving. Verhuisden zeer oude en kwetsbare mensen tot zo'n tien jaar geleden nog naar een verzorgings- of verpleeghuis, tegenwoordig is de standaard dat ouderen thuis blijven wonen, al dan niet met behulp van domotica en diensten aan huis, tot en met verpleegkundige zorg.

Jong en oud buitenspel

Voor de ontwikkeling van gebiedsgericht sociaal beleid hebben de bevindingen van Blokland enkele belangrijke consequenties. Gemeenten die de gebruiker centraal willen stellen, zouden zich bij de inrichting en het beheer van de openbare ruimte niet te veel moeten fixeren op algemene statistische gegevens. Het is bijvoorbeeld weinig zinvol om een algemene norm te hanteren als 'één speelplaats per 1000 inwoners' als men niet de peuters, kleuters, tieners en bejaarden in het gebied telt. Ook kan een analyse van het feitelijk buurtgebruik een nieuw licht werpen op de vraag wie er zou moeten meepraten over de inrichting van de openbare ruimte. Bewonersorganisaties die als spreekbuis van de buurt optreden vervullen een belangrijke functie, maar bereiken niet altijd de groepen met het hoogste buurtgebruik. In veel wijken bestaan bewonersorganisaties of wijkraden uit overwegend witte mannen of vrouwen van *middelbare leeftijd*, enigszins vergrijzend en relatief goed opgeleid. Veelal staan kinderen, jongeren,

allochtone vrouwen en hoogbejaarden buitenspel. Zij hebben hun specifieke belangen, maar zijn niet of nauwelijks georganiseerd en voelen zich niet aange- trokken tot het vergadercircuit van de inspraakprocedures. Het bevorderen van sociale samenhang is een vrome wens, als daarbij systematisch de belangen van bepaalde groepen, nota bene groepen die sterk zijn aangewezen op de buurt, worden genegeerd. Gemeenten zullen op zoek moeten naar nieuwe, creatieve participatiemethoden, die ook diegenen bereiken die niet op de voorste rijen zitten van het traditionele inspraakcircuit, zoals kinderen, jongeren en kwets- bare ouderen. Verschillende gemeenten hebben daarmee al ervaring opgedaan in het kader van het integraal jeugdbeleid, het lokaal ouderenbeleid en de inte- grale wijkaanpak. Verschillende participatiemethoden, zowel formele (zoals jeugdraden en seniorenraden) als informele (zoals panelmethoden en portiek- gesprekken) brengen informatie op tafel die niet is terug te vinden in de gemeentelijke statistieken. Het zijn goede manieren om bewoners bij het beleid te betrekken. Zo zijn in een aantal gemeenten de zogenoemde wijkjongerenper- spectieven en wijkouderenperspectieven ontwikkeld. Dat zijn beleidsdocu- menten over de toekomst van de wijk die tot stand zijn gekomen in samenspraak met jongeren, respectievelijk ouderen. Ze bevatten de wensen van de afzonder- lijke leeftijdsgroepen met betrekking tot de openbare ruimte en voorzieningen.

Buurtbudget

Daarnaast zien we dat gemeenten ertoe overgaan om bewonersverenigingen een budget ter beschikking te stellen waarmee zij zelf aan de slag kunnen om verbe- teringen aan te brengen in hun woonomgeving. Over het algemeen zijn de erva- ringen met deze participatievormen positief. Maar er zijn vraagtekens bij deze ontwikkeling te plaatsen, zeker als we Bloklands analyse van het buurtgebruik in beschouwing nemen. Biedt het wijkbudget wel de garantie dat de perspectieven van alle generaties evenwichtig aan bod komen? En wat te doen als de wensen van jongeren, keurig opgetekend in het wijkjongerenperspectief, in strijd zijn met de wensen van ouderen, zoals verwoord in het wijkouderenperspectief? Hoe kan worden voorkomen dat bepaalde generaties in het participatieproces onder- sneeuwen, of zelfs tegen elkaar worden uitgespeeld in een ongelijkwaardige concurrentiestrijd rond de openbare ruimte en voorzieningen?

Intergenerationele bewonersparticipatie

Het feit dat juist degenen met het hoogste buurtgebruik de zwakste stem hebben in besluitvormingsprocessen over hun woonomgeving, vormt een belangrijke

Goede speelvoorzieningen, een gezamenlijk belang

uitdaging voor gemeenten, welzijnsorganisaties en bewonersverenigingen. De gedachte dat ‘grootgebruikers’ van de openbare ruimte en voorzieningen, zoals kinderen, jongeren en ouderen, niet alleen in afzonderlijke groepen worden bevraagd maar ook met elkaar in gesprek kunnen gaan over hun standpunten en wensen met betrekking tot de openbare ruimte, komt bij weinig instanties op. In het kader van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* heeft het NIZW een methodiek ontwikkeld voor intergenerationele bewonersparticipatie (Mercken 2002). Met behulp van deze methodiek, getiteld *Generaties aan zet*, doen jongeren en ouderen, aanvankelijk in aparte groepen, uitspraken over de kwaliteit van de openbare ruimte. Na een eerste confrontatie, waarin eventuele tegengestelde belangen niet onder de tafel worden geschoven, evolueert de methodiek in de richting van overeenkomstige belangen, zoals veilige oversteekplaatsen, goede speelvoorzieningen en een schone omgeving. Zij stellen een gezamenlijk actieprogramma op, waarvoor zij draagvlak zoeken bij de andere wijkbewoners en bij formele instanties zoals woningcorporaties en gemeente.

De gebundelde stem van jong en oud blijkt moeilijk te negeren door bestuurders, maar levert hun ook veel informatie op over de beleving van deze groepen van het wonen in de wijk. De methodiek leidt ook tot het nemen van gezamenlijke verantwoordelijkheid. Met een klein budget zetten jong en oud zelf de eerste stappen bij het aanbrengen van concrete verbeteringen in de wijk, zoals een schommel voor de kinderen en een bankje voor de ouderen. Het zijn onderdelen uit hun gezamenlijke buurtontwerp dat bol staat van concrete actiepunten, en waarvoor zij ook andere generaties bewoners én bestuurders met succes weten te mobiliseren.

6.4 **Sociale veiligheid en conflicten tussen jong en oud**

Intergenerationele bewonersparticipatie is gebaseerd op de gedachte dat jong en oud een volwaardige rol kunnen en moeten spelen bij de inrichting en het beheer van de openbare ruimte. Dankzij deze methodiek groeit het gevoel van eigendom, ofwel het besef dat de buurt ook hún buurt is. Inherent aan deze methodiek is de notie dat het mogelijk is om invloed uit te oefenen, evenals het besef dat eigen doelen beter gerealiseerd kunnen worden in samenspraak met andere partijen, die deels andere belangen hebben.

Wanneer de oriëntatie op andere belangen ontbreekt, kan particuliere toe-eigening van de openbare ruimte en uitsluiting van andere groepen het gevolg zijn. In dat klimaat is de kans op conflicten groot. Conflicten tussen de generaties over het gebruik van de openbare ruimte worden meestal uitgevochten onder de noemer 'overlast'. Ouderen zijn daarbij de aanklagende partij, jongeren zitten in het beschuldigenbankje. Niet alleen in de grote steden, ook op het platteland zijn de voorbeelden daarvan te vinden.

In Nieuw Sloten gieten ouderen in de winter emmers water uit voor de deur. Dat bevriest onmiddellijk. Ze kunnen nog maar moeilijk hun huis uit, maar dat nemen ze voor lief. De ijsvloer verhindert het samenklonteren van ballende en rokende jongeren met hun ergerniswekkende gettoblaster.

In Dokkum spannen omwonende gepensioneerde buurtbewoners een proces aan tegen een basisschool. De bewoners kunnen het gillen en schreeuwen van de spelende kinderen niet meer aanhoren. Zij beroepen zich op een clausule in de milieuwetgeving, waar-

in sprake is van een maximum aantal decibellen. Met deze wetgeving in de hand spannen zij een proces aan. De school is te klein en past niet meer in de buurt, vinden de ouderen. Hij moet verdwijnen, zegt hun raadsvrouw.

Bron: Ter Steege 2003

Gevoelens van onveiligheid

De spanning tussen ouderen die rust en orde willen en jongeren die zich willen uitleven is geen nieuw fenomeen. Kattenkwaad en lawaai van brommers is van alle tijden, weten de ouderen. Toch lijkt de kloof zich te verdiepen. Enerzijds is het aanstootgevende gedrag vaak excessiever, bijvoorbeeld wanneer jongeren zich met grof taalgebruik tegenover ouderen manifesteren. Anderzijds lijkt ook de tolerantie te zijn afgenomen en wenden ouderen zich eerder tot de gezagsdragers met het verzoek om in te grijpen. Incidenten, zoals een inbraak in de buurt of vernieling van een bushokje, zijn vaak het gesprek van de dag in de wandelingen van serviceflats en aanleunwoningen, waar ouderen vooral contact hebben met andere ouderen. Iedereen heeft wel eens wat meegemaakt, en het bewijsmateriaal stapelt zich op: de (allochtone) jeugd van tegenwoordig gaat alle perken te buiten. Steeds meer gedrag wordt als agressief bestempeld, burgers doen eerder aangifte en misdrijven worden beter geregistreerd. De feitelijke criminaliteit neemt dan niet of nauwelijks toe, terwijl de statistieken het tegendeel doen vermoeden. Dat wordt vervolgens breed uitgemeten in de media. Die doen er nog eens een schepje bovenop door het geweld uit andere steden, andere landen, bij mensen thuis in de huiskamer te presenteren. Ouderen, die zich fysiek en mentaal soms toch al kwetsbaar voelen, generaliseren hun angsten, leggen ze onder een vergrootglas, 'herkauwen' onder elkaar de incidenten en projecteren de onvrede op de jongeren in de straat.

Fysieke ingrepen

Lang voordat nieuwe lokale en landelijke leefbaarheidspartijen de overheid een falend veiligheidsbeleid aanwreven, waren er al talrijke initiatieven om de openbare ruimte veiliger en leefbaarder te maken. In het kader van de stadsvernieuwing, het grotestedenbeleid, de stedelijke herstructurering en het integraal veiligheidsbeleid hebben verschillende achtereenvolgende kabinetten hier aandacht aan besteed. Veel leefbaarheids- en veiligheidsprojecten zijn gericht op de *fysieke* aspecten van de openbare ruimte. Buurten worden opgeknapt, zwerfafval wordt opgeruimd, straten worden beter verlicht, er komt een hek om het

schoolplein en anonieme nissen worden afgesloten of juist aangekleed met vrolijk gekleurd onbrandbaar straatmeubilair. Daarnaast is er meer toezicht gekomen door conducteurs in de tram, door stadswachten, door cameratoezicht en meer politieagenten op straat. Voorzover met deze beleidsmaatregelen de fysieke toegankelijkheid van de woonomgeving voor alle generaties wordt verbeterd, bieden zij een concrete invulling van de tweede pijler van lokaal inter-generatieel beleid. Veel veiligheidsprojecten hebben echter nagelaten aandacht te besteden aan de veel minder grijpbare eerste pijler, waarin het gaat om de sociaal-culturele aspecten, zoals de veiligheidsbeleving van de burgers en de mate waarin zij met elkaar communiceren.

Aandacht voor het sociale leven

Zonder deze eerste pijler, die inzet op elkaar ontmoeten, leren kennen en wederkerig beïnvloeden, zal de effectiviteit van het fysiek-ruimtelijke beleid gering zijn. De overheid wekt dan de indruk dat zij met fysieke maatregelen burgers een veilige omgeving kan bieden. Maar wat te doen als burgers aanspraak maken op veiligheidszorg met het verzoek om junks te arresteren of op te jagen naar een ander stadsdeel? Wat te doen als senioren vanuit hun nieuwe wooncomplexen in het centrum van de wijk de gemeente vragen om rondhangende jongeren een jongerenontmoetingsplek (*jop*) aan te bieden in de groene zoom van de wijk, een plek waar in de ogen van de jongeren niets te beleven is? In zulke situaties kan de overheid niet volstaan met fysieke ingrepen of meer politie en camera-toezicht op straat. Er zullen ook sociale maatregelen getroffen moeten worden. Deze kunnen gericht zijn op het ondersteunen van burgers die zelf iets willen doen om hun woonomgeving te verbeteren en op het stimuleren van onderlinge communicatie. Het belang daarvan wordt aangetoond in de GSB-monitor veiligheid en leefbaarheid van Bureau Intomart (Van Dijk, Flight e.a. 2000). Niet in de eerste plaats meer blauw op straat, noch het tegengaan van fysieke verloedering, maar vooral de sociale kwaliteit van de wijk blijkt de basis te vormen voor het veiligheidsgevoel van de burger en de leefbaarheid van de openbare ruimte. Onder sociale kwaliteit verstaat Bureau Intomart de mate waarin bewoners van een buurt of wijk met elkaar contact hebben én de kwaliteit van dat contact. In buurten met een hoge sociale kwaliteit bestaat een hoge drempel voor verloedering en asociaal gedrag. Sociale veiligheid heeft vooral te maken met of je elkaar bij naam kent, met hoe je in de buurt, op straat, in de rij bij het postkantoor, met elkaar omgaat. Beleid, gericht op de verbetering van de sociale kwaliteit van wijken en buurten zou derhalve een zeer hoge prioriteit

moeten hebben, aldus de aanbeveling van Bureau Intomart.

In een studie over sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid komt ook het Sociaal en Cultureel Planbureau tot deze conclusie. Het SCP omschrijft sociale cohesie als de mate waarin mensen zich betrokken voelen en tonen bij mensen in hun directe omgeving en bij de samenleving als geheel. Een sterke sociale cohesie vermindert niet alleen gevoelens van onveiligheid, ook de kans om slachtoffer te worden van uiteenlopende vormen van criminaliteit wordt er aanzienlijk door verkleind (De Hart 2002).

Dialogoogsturing bij conflicten

In het kader van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* heeft het NIZW een aantal sociale methodieken in kaart gebracht waarmee bewoners van verschillende generaties kunnen worden ondersteund om de dialoog aan te gaan in spanningsvolle situaties (Ter Steege 2003).

Daarmee wordt een kader aangereikt waarmee het conflict kan worden geanalyseerd. Van daaruit kunnen opbouwwerkers, jeugdwerkers, ouderenadviseurs, maatschappelijk werkers, huismeesters en wijkambtenaren een proces op gang brengen waarin alles draait om het sturen van de dialoog. Dialogoogsturing is gericht op vergroting van zelfredzaamheid in het omgaan met conflicten en spanningsvolle situaties zoals conflicten. In plaats van meteen een beroep te doen op externe gezagsdragers, zoals politie en beheerders van wooncomplexen en openbare ruimte, proberen partijen er eerst met elkaar uit te komen onder begeleiding van een sociale makelaar. Deze rol kan worden vervuld door een van de genoemde professionals. Afhankelijk van de fase waarin het conflict verkeert (irritatie, klachten, strijd), het beoogde doel (oplossen, hanteerbaar maken, voorkomen) speelt de sociale makelaar verschillende rollen, zoals de diplomaat, de therapeut en de scheidsrechter. Methodieken die hij in dit kader kan inzetten zijn onder meer gespreksvoering, campagnes, buurtetiquette, wederzijdse interviews en werken met audiovisuele middelen. Het hanteren van deze sociale interventies doorbreekt de negatieve spiraal van onbekendheid met elkaar, wantrouwen, angst en onderlinge verdringing. Zoals in Epe, waar de campagne *Het gezicht van de jeugd* de generaties weer met elkaar in gesprek bracht.

Epe: Campagne *Het gezicht van de jeugd*

In de Epeze wijk Hoge Weerd is sprake van hardnekkige spanningen tussen jongeren en ouderen, overlast en zelfs enkele berovingen op klaarlichte dag. De ouderen voelen zich onveilig en wijzen

Dialogoosturing bij conflicten

in eerste instantie met de beschuldigende vinger naar jongeren. Deze voelen zich opgejaagd, gecriminaliseerd en niet serieus genomen. In de campagne *Het gezicht van de jeugd* gaan jongeren en ouderen op een heel andere manier de confrontatie aan. Met behulp van interviews, een fototentoonstelling en een 'lagerhuisdebat' wordt de anonimiteit doorbroken. Jongeren en ouderen houden elkaar een spiegel voor, waarbij ook de rol van de gemeente en van de verschillende wijkvoorzieningen niet onbesproken blijft. Het 'lagerhuisdebat' vormt het sluitstuk van de campagne, die 15 weken duurt. Deze methode staat voor een gelijkwaardig debat waarin de deelnemers verschillende meningen over en oplossingen voor vraagstukken onderzoeken. Er wordt een jongerenteam en een ouderenteam gevormd. Vooraf maken de teams kennis met elkaar, de deelnemers oefenen met debatvaardigheden en stellingen worden getoetst. Tijdens het debat zitten de teams tegenover elkaar en elk team heeft zijn eigen achterban en publiek achter zich. De stellingen spitsen zich toe op het strenger aanpakken van

de jeugd, over gebrek aan respect voor ouderen, over gebrek aan acceptatie voor jongeren en over meer voorzieningen voor de jeugd.

Het debat verloopt heftig. Dit is mogelijk omdat er in de afgelopen periode voldoende vertrouwen is ontstaan. Enkele resultaten: meer dan 70% van de aanwezigen vindt dat er consequenter opgetreden moet worden tegen overlast gevende jongeren. Jongere en oudere bewoners hebben daar zelf ook een taak in. De deelnemers zijn het erover eens dat ouderen de jongeren niet als een probleem of bedreiging zouden moeten ervaren. Elkaar aanspreken op gedrag is belangrijk, maar dan wel met respect en fatsoen, zoals tijdens het debat. Ouderen en jongeren zouden elkaar best wat vaker mogen ontmoeten. Voor jongeren zouden er meer activiteiten in de wijk moeten komen die zij zelf, met steun van de volwassenen, kunnen organiseren. De aanwezige wethouder gaat met een uitgebreid verlanglijstje terug naar het stadhuis.

De campagne *Het gezicht van de jeugd* is uitgevoerd door de werkgroep *Sociale woon- en leefomgeving* in het kader van het gemeentelijk integraal jeugdbeleid. Ze is het resultaat van een samenwerkingsverband tussen de gemeente, de politie, het jongerenwerk, de buurtvereniging, de woonstichting en het NIZW. De werkgroep stond onder voorzitterschap van de coördinator Jeugdzorg van de politie.

Bron: Ter Steege 2002

Tot slot

In de voorafgaande hoofdstukken hebben we verslag gedaan van de ervaringen met intergenerationele projecten in Nederland. We hebben deze een plaats gegeven in het lokaal sociaal beleid van gemeenten, instellingen en bewoners. Gebleken is dat intergenerationeel denken en werken enerzijds goed aansluit bij de doelen van lokaal sociaal beleid en anderzijds dit beleid kan verdiepen en vernieuwen. Vervolgens hebben we het intergenerationeel denken en werken verder uitgewerkt op drie specifieke deelterreinen van lokaal sociaal beleid. We hebben de belangrijkste opgaven en ontwikkelingen op deze deelterreinen uiteengezet en opnieuw aan de hand van praktijkvoorbeelden de waarde van intergenerationele initiatieven besproken. Daarmee zijn we bijna aan het einde gekomen van deze publicatie.

Ruim drie jaar ervaring met intergenerationeel werken hebben aangetoond dat er veel innovatieve kracht schuilt in deze benadering en dat er daadwerkelijk goede resultaten mee geboekt kunnen worden. Daarom willen we het boek afsluiten met een oproep aan gemeenten, instellingen en bewoners om er daadwerkelijk mee aan de slag te gaan, evenals met de verschillende andere publicaties van het nationaal stimuleringsprogramma. Omdat de mogelijkheden van intergenerationeel werken talrijk zijn, zullen velen zich afvragen waar en hoe te beginnen. In het laatste hoofdstuk bieden we daarvoor een overzichtelijk denken werkschema. We introduceren daarbij de intergenerationele werkplaats als bron van intergenerationele denkkraft en samenwerking. In de stad van alle leeftijden mag het aan intergenerationele werkplaatsen niet ontbreken. Integendeel, zij zouden te vinden moeten zijn op het stadhuis, in de school, het verzorgingshuis, het buurthuis en de bibliotheek, en uiteindelijk op vrijwel iedere hoek van de straat.

7 Intergenerationele werkplaatsen

Geen grens verleidt ons meer tot smokkelen dan de
leeftijdsgrens
Robert Musil

7.1 *Inleiding*

Leeftijdsgrenzen zijn, net als echte grenzen, arbitrair. In dit boek hebben we laten zien dat het oversteken van die leeftijdsgrenzen een belangrijke meerwaarde kan hebben voor sociaal beleid. Het levert nieuwe en verrassende inzichten op. Ouderen kunnen voor kinderen en jongeren grote toegevoegde waarde hebben in het pedagogisch domein. Niet alleen vanuit basale en banale economische motieven, om personeelstekorten op te vangen in het onderwijs en de kinderopvang. Maar met name omdat levenservaring en opvoedkundige vaardigheden extra's bieden in het gesloten professionele circuit. Jongeren kunnen ook een ander, herkenbaar, gezicht krijgen voor ouderen. Peuters die op bezoek gaan in verzorgingshuizen, jongeren die hulpbehoevende ouderen de helpende hand toesteken. Jongeren zijn niet alleen luidruchtig en, door hun andere levenswijze, bedreigend voor ouderen. Ze kunnen ook een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van leven, hoe kleinschalig ook. Ook in de openbare ruimte kan een intergenerationeel perspectief een heel ander licht werpen op het soms conflictueuze gebruik van de straten, pleinen, winkelcentra en parken. Oud en jong kunnen, soms met veel moeite, best een straat of plein van een arena tot een gezamenlijk domein omtoveren.

De voorbeelden die in dit boek de revue zijn gepasseerd, de vertrekpunten voor intergenerationeel beleid en intergenerationele praktijken, hebben in ieder geval gemeen dat zij afwijken van de gebaande paden, de institutionele grenzen loslaten en creatieve en verrassende combinaties weten te ontwikkelen. Daarmee sluit intergenerationeel beleid bij uitstek aan bij de queeste in het

lokaal sociaal beleid om over de grenzen van de eigen sectoren te kijken. Om burgers, jong en oud, en iedereen daartussen, ongeacht leeftijd of kleur, te interesseren voor de eigen leefomgeving en voor de anderen die daar ook gebruik van maken. En met name ook om daar verantwoordelijkheid voor te nemen.

In dit slothoofdstuk reiken we handvatten aan om intergenerationeel beleid in de steigers te zetten. Daartoe introduceren we het model van de intergenerationele werkplaats. Engbersen (2002) noemt in een notitie over de actualiteit van sociale vernieuwing drie metaforen voor innovatie in het sociaal beleid: het sociaal laboratorium, de proeftuin en de werkplaats. Het laboratorium staat voor nieuwe uitvindingen, de proeftuin voor met zorg opgekweekte vernieuwingen en de werkplaats voor gereviseerde innovaties. De metaforen liggen echter dicht bij elkaar en ertussen bevinden zich veel grijze gebieden. De afgelopen jaren van intergenerationele initiatieven en beleid hebben zich vooral afgespeeld in het laboratorium en de proeftuin. Wij pleiten ervoor om de vruchten van deze periode, hetzij uit het laboratorium, hetzij uit de proeftuin, tot wasdom te laten komen, en vervolgens te plukken in lokale werkplaatsen. In werkplaatsen wordt ambachtelijk handwerk verricht, met kennis van zaken. Intergenerationele projecten, zoals beschreven in hoofdstuk 2, krijgen een plek in de organisatie. Minstens zo belangrijk is dat bestaande sociale projecten en programma's in revisie gaan: zij worden voorzien van nieuwe intergenerationele onderdelen. Juist daarvoor zijn de intergenerationele werkplaatsen een goede metafoer. Het gaat er niet om weer eens volledig nieuwe projecten toe te voegen aan de lokale projectencarrousel, maar juist om het bestaande potentieel aan succesvolle lokale sociale investeringen van een intergenerationele 'turbo' te voorzien.

In paragraaf 7.2 beschrijven we de opgaven en uitgangspunten van een intergenerationele werkplaats, beknopt teruggrijpend op de inzichten uit de voorgaande hoofdstukken. Paragraaf 7.3 geeft een overzicht van organisaties die betrokken kunnen zijn bij een intergenerationeel project, welk belang zij kunnen hebben bij deelname en welke inbreng. In paragraaf 7.4 breken we een lans voor intergenerationele fantasie en verbeeldingskracht en bespreken we enkele manieren om die in de werkplaats te stimuleren. In de daaropvolgende paragraaf komen we weer met beide benen op de grond. We geven aan hoe de werkplaats zijn intergenerationele ambities concreet kan omschrijven en op transparante wijze rekenschap kan afleggen over de gevaren koers. Een hulpmiddel daarbij is de intergenerationele score voor projecten, organisaties, buurten en gemeenten.

7.2 **Opgaven en uitgangspunten**

Intergenerationele werkplaatsen kunnen verschillen qua doelstelling, organisatievorm, samenstelling en aantal deelnemers. Belangrijk is dat de deelnemers vrij kunnen spreken en niet over ieder detail ruggespraak hoeven te houden met de achterban. Er is geen mal die gedetailleerd voorschrijft wat er in een intergenerationele werkplaats precies moet gebeuren. Wel kunnen we op grond van de inzichten uit de voorafgaande hoofdstukken een aantal criteria noemen, waaraan een intergenerationele werkplaats moet voldoen. In het volgende overzicht zetten we deze kort en krachtig op een rij.

Een intergenerationele werkplaats is een combinatie van mensen en middelen waarin op grond van intergenerationeel denken en werken vormgegeven wordt aan de twee pijlers van intergenerationeel beleid:

- Er wordt gesleuteld aan goede verhoudingen tussen de generaties en waar nodig worden reparatiewerkzaamheden verricht (eerste pijler van intergenerationeel beleid).
- Er wordt permanent aandacht besteed aan de vraag hoe vorm te geven aan een project, een organisatie of een buurt waarin alle generaties welkom zijn en leeftijd geen factor is op grond waarvan mensen worden uitgesloten (tweede pijler van intergenerationeel beleid).

De intergenerationele werkplaats fungeert als motor van een of meer nieuwe intergenerationele activiteiten of projecten, waarbij bewust gekozen wordt voor inzetten op:

- kwaliteiten (jong en oud activeren voor nieuwe vormen van dienstverlening);
- normen (jong en oud stimuleren om eigen verantwoordelijkheid te nemen bij samenlevingsconflicten) en/of
- ruimte (werken aan gezamenlijke belangenbehartiging en verbetering van het publieke domein).

De intergenerationele werkplaats entameert niet alleen nieuwe projecten, maar probeert waar mogelijk bestaande sociale projecten te verrijken met een intergenerationele component.

De opgaven van de intergenerationele werkplaats sluiten aan bij de uitgangspunten van intergenerationeel lokaal sociaal beleid. Dat betekent dat de werkplaats direct of indirect bijdraagt aan de volgende zaken:

- de kwaliteit van sociale verhoudingen verbeteren, de anonimiteit doorbreken en participatiekansen bevorderen;
- empathie (inlevingsvermogen) tussen generaties stimuleren;
- alle generaties bij het beleid betrekken, met speciale aandacht voor jongeren en ouderen;
- levensloopbestendige wijken creëren die goede voorzieningen bieden aan alle generaties;
- multifunctioneel gebruik van accommodaties;
- de eigen competenties van burgers opsporen, versterken en benutten;
- combinaties van formele en informele zorg bevorderen;
- integraal denken in concrete praktijken toepassen;
- investeren in professionalisering;
- aandacht besteden aan resultaat en rekenschap.

7.3 **Partners en partijen**

Hoe de werkplaats ook ingericht wordt, altijd zullen er mensen van verschillende leeftijden, met verschillende achtergronden en posities, uit verschillende werksoorten en organisaties aan deelnemen. Zo hebben we intergenerationeel werken en denken in dit boek geplaatst in de context van het lokaal sociaal beleid. Dat betekent dat er doorgaans drie partijen bij betrokken zijn: de lokale overheid, instellingen en organisaties en, *last but not least*, burgers. Wanneer een van deze partijen in de werkplaats ontbreekt, is het risico groot dat het blijft bij een kortstondige affaire. Het ontwerpen van onderdelen voor de stad van alle leeftijden vraagt om combinatiebeleid waarin de perspectieven en potenties van verschillende generaties én organisaties tot hun recht komen. Het sectoroverstijgend perspectief van het gemeentebestuur, de praktische denk- en werkkracht van de professional en de eigen, veelal impliciete ervaringskennis van burgers zijn de belangrijkste ingrediënten voor het gerecht. Elk afzonderlijk zijn ze nauwelijks eetbaar, maar in de juiste proporties bij elkaar gevoegd kunnen zij een gerecht van kapitale klasse vormen.

In schema 2 noemen we een aantal mogelijke partijen, het belang dat zij kunnen hebben bij deelname aan de werkplaats en het 'kapitaal' dat zij kunnen inbrengen. Het overzicht is niet uitputtend; intergenerationeel werken en denken is mogelijk in alle hoeken en nissen van de samenleving. Het is ook niet zo dat bij het besturen en runnen van een intergenerationele werkplaats geen enkele partij mag ontbreken. De uiteindelijke samenstelling van het gezelschap hangt af van de bandbreedte van de intergenerationele opgave. Die wordt op zijn beurt bepaald door talloze factoren, waaronder de behoeften en mogelijkheden van burgers, de beleidskeuzes van gemeenten en de missie van organisaties die werkzaam zijn in een bepaalde maatschappelijke sector.

Omdat een intergenerationele werkplaats zich per definitie op meerdere leeftijdsgroepen richt, ligt samenwerking tussen twee of meer partners voor de hand. Alle hebben iets te bieden wat waardevol is: kennis van een bepaalde doelgroep, eigen netwerken, contacten met bewoners in de wijk, bereidwillige vrijwilligers, professionele ondersteuning en faciliteiten, accommodaties, draagvlak bij relevante groepen, bestuurlijke borging en financiën.

Het verdient de voorkeur dat partijen die een sleutelrol vervullen binnen een intergenerationele werkplaats niet geïsoleerd opereren, maar deel uitmaken van een bestaand netwerk, waarbinnen intergenerationele doelen en opgaven ook door de andere netwerkpartners als een verrijking worden ervaren. In de hoofdstukken 4, 5 en 6 hebben we aangegeven dat zulke netwerken te vinden zijn op drie deelterreinen van lokaal sociaal beleid: de pedagogische gemeenschap, wonen, zorg en welzijn voor ouderen en de openbare ruimte. Voorbeelden van zulke netwerken zijn bestaande samenwerkingsverbanden rond de brede school en kinderopvang, combinaties rond wonen, zorg en welzijn voor ouderen, en lokale buurtnetwerken die zich richten op leefbaarheid en sociale veiligheid in de buurt. De organisatie die zich ontpopt als kartrekker van de intergenerationele werkplaats nodigt dan de leden van het bestaande netwerk uit om zitting te nemen in de werkplaats. Ook is het mogelijk dat de regisseur van een bestaand netwerk, zoals de gemeente, een van de deelnemende organisaties of een externe projectleider, de intergenerationele werkplaats toevoegt aan de lijst van in te zetten instrumenten voor vernieuwing op het betreffende terrein. Tot slot is het denkbaar en zelfs voor de hand liggend dat de intergenerationele werkplaats zich niet ín een van de bestaande netwerken, maar tussen deze netwerken nestelt en zich daartussen als een verbindende schakel ontwikkelt.

Partners	Belang bij deelname	Inbreng 'kapitaal'
Burgers		
Bewonersorganisaties	Leefbaarheid van de wijk Contact met alle leeftijdsgroepen Spreken namens brede achterban	Kennis informele verbanden Sleutelpersonen in de wijk Contact met formele organen
Organisaties van ouderen ¹	Doorbreken sociaal isolement Nieuwe participatiemogelijkheden Contacten met andere organisaties	Levenservaring ouderen Verbinding met geschiedenis Contact met ouderen in de wijk
Organisaties van jongeren ²	Positieve beeldvorming jongeren Ontwikkelen sociale competenties Steun uit andere organisaties	Kennis moderne technologie Oriëntatie op toekomst Contact met jongeren in de wijk
Gemeente		
- Gemeentelijke afdelingen - Wijkmanagers	Sociale insluiting burgers Hernieuwd contact met burgers Sociale samenhang wijken Doorbreken verkokering	Bestuurlijke verankering Ondersteuning gemeentelijk apparaat Financiële ondersteuning
Instellingen		
Welzijnsorganisaties ³	Vernieuwing kerntaken Inspelen op actuele sociale kwesties Netwerkontwikkeling	Agogische competenties ⁴ Kennis wijkgerichte aanpak Accommodaties en andere materiële faciliteiten
Zorginstellingen ouderen, c.q. jongeren ⁵	Extra hulpbronnen voor cliënten Welslagen extramuralisering Netwerkontwikkeling	Kennis en gegevens over doelgroepen Accommodaties en andere materiële faciliteiten
Scholen	Sociale competenties leerlingen Aspiraties 'brede school' Acceptatie in buurt en wijk	Werving kinderen en jongeren Accommodaties en andere materiële faciliteiten
Woningcorporaties	Veilig wonen en welzijn huurders Minder verhuisbewegingen Rol bij wonen, zorg en welzijn	Kennis van huurdersbestand Kennis accommodatiebeleid Financiële en materiële ondersteuning
Politie	Contact met straatgroepen Minder klaaggedrag bewoners Sociale veiligheid wijken	Toezicht en stimulering sociale controle Conflictbemiddeling
Bedrijfsleven	Minder overlast en kosten Veilige winkelgebieden Positief imago en klantenbinding	Materiële en financiële ondersteuning Bieden van werkgelegenheid

Schema 2:

Partijen, hun belangen en hun inbreng in intergenerationele werkplaatsen

- 1 Onder andere wijkouderenplatform, bewonersorganisatie verzorgings- of verpleeghuis, seniorenraad, ouderenbonden, Gilde, woongroep ouderen, bezoekers dienstencentra en moskee, en betrokken senioren op persoonlijke titel.
- 2 Onder andere lokale jeugdraad, bestuur jongerensociëteit, jongerenafdeling politieke partijen, Tieners actief, leerlingenraad, studenten en ongeorganiseerde 'wijkjongeren' die gebruikmaken van voorzieningen.
- 3 Onder andere kinderopvang, sociaal-cultureel werk, opbouwwerk, jongerenwerk, ouderenwerk.
- 4 Onder andere ondersteuning initiatieven van burgers, procesbegeleiding, activering ongeorganiseerde burgers, netwerkontwikkeling.
- 5 Onder andere verzorgings- en verpleeghuizen, Bureau Jeugdzorg, maatschappelijke dienstverlening, GGD, RIAGG en thuiszorg.

Juridisch kan de intergenerationele werkplaats worden ondergebracht bij een van de partijen, bijvoorbeeld de partij die het initiatief neemt. Het is ook mogelijk om de werkplaats onder te brengen in een zelfstandige stichting of vereniging. Het voordeel daarvan is dat er een onafhankelijk bestuur gevormd kan worden, wat handig kan zijn bij het verwerven van financiële steun en het behoud van een brede, niet door institutionele oogkleppen bevangen kijk op de ontwikkelingen. Los van de bestuurlijke vorm is van eminent belang dat jongeren en ouderen zelf kunnen meedenken en meebeslissen over de doelen en de werkwijze van de werkplaats. Deze kan heel goed door jongeren en ouderen zelf worden opgericht en bestuurd, desgewenst licht ondersteund en gefaciliteerd door een beroepskracht uit het netwerk. Misschien is dat wel de beste manier om te voorkomen dat het verkokerde perspectief van een professionele organisatie op den duur toch weer de overhand krijgt.

7.4 ***Fantasie en verbeeldingskracht***

De belangrijkste eigenschap van een intergenerationele werkplaats is vernieuwingskracht. Dat betekent dat mensen in staat zijn om buiten de gebaande paden te treden, dat zij oude routines die niet meer functioneel zijn laten varen en dat zij zich losmaken van knellende institutionele of culturele beperkingen.

Toekomstwerkplaats

Om de omschakeling naar intergenerationeel denken en werken te vergemakkelijken is het zinvol als de intergenerationele werkplaats van tijd tot tijd gebruikmaakt van de methodiek van de zogeheten toekomstwerkplaats. Deze methodiek is niet nieuw. In Duitsland, Oostenrijk of Zwitserland kent men in een aantal steden het fenomeen *Zukunftwerkstätte*, waarin burgers actief betrokken worden bij het verkennen van de toekomst van de stad of een buurt en meedenken bij het vinden van oplossingen voor bepaalde maatschappelijke problemen (Winkels en Grave 1995). Het achterliggende idee is afkomstig van de Oostenrijkse toekomstonderzoeker Robert Jungk. Hij brengt burgers bijeen in een soort creatieve vrijplaatsen, waarbij zij vrij kunnen fantaseren over de toekomst van hun buurt, hun stad of hun dorp. Voor professionals, ambtenaren en bestuurders levert dat vaak veel nieuwe informatie en verrassende ideeën op. De werkwijze van de toekomstwerkplaats is eenvoudig. Een divers gezelschap burgers of betrokkenen van wie men weet dat zij inspirerend en creatief kunnen denken, wordt bij elkaar gebracht om zich over een bepaalde vraag of probleemstelling te buigen. De vraag zou bijvoorbeeld kunnen zijn: hoe zouden wij het aantal intergenerationele contacten in deze buurt, deze school, dit woon-zorgcentrum kunnen vergroten? In de eerste fase mogen mensen onbekommerd fantaseren, waarbij zij allerlei utopische gedachten niet hoeven te schuwen. In deze fase is niets te gek of te dol. Het gaat erom dat er een gezamenlijke visie ontstaat. Concrete projecten zijn in deze fase nog niet aan de orde.

In een volgende fase toetsen de deelnemers het resultaat van de uitgesproken fantasieën aan de realiteit. De uitkomsten van de creatieve fase zijn inmiddels vastgelegd in een ontwerp of concept voor een plan van aanpak. Nu komen de aanvaringen met de realiteit. Wat betekenen alle bedenkens en plannen nu voor de bestaande institutionele werkelijkheid; in hoeverre kan deze veranderen? Welke tussenstappen moeten worden gezet? Wat heeft echt prioriteit? In deze fase kunnen de deelnemers ook externe deskundigen en vertegenwoordigers van bestaande organisaties vragen om aan te schuiven. Zij kunnen helpen onderzoeken wat er nodig is om plannen te realiseren, willen daar mogelijk zelf ook in investeren, of kunnen zorgen voor draagvlak in de buitenwereld. Deze fase is mogelijk nog spannender dan de eerste. De groep zal zeker geconfronteerd worden met uitspraken als: 'dat kan zo niet', 'dat kost te veel geld' en 'namens wie spreekt u eigenlijk?' De groep moet daarop kunnen reageren door voorstellen te doen voor onorthodoxe financieringsmogelijkheden en vooral door aan te geven welk belang de uitgenodigde organisaties kunnen hebben bij het interge-

nerationele initiatief. De resultaten van deze fase worden vastgelegd in plannen, convenanten en samenwerkingsovereenkomsten. Waar nodig vindt politieke besluitvorming plaats.

Speciaal voor intergenerationele toekomstwerkplaatsen heeft het NIZW een map met vijftig foto's samengesteld, getiteld *Generaties in beeld*. Daarmee kunnen deelnemers aan de toekomstwerkplaats op spontane en authentieke wijze met elkaar in gesprek gaan over hun fantasieën, idealen en verwachtingen over een project, een organisatie of een buurt voor alle leeftijden.

Fototaal als groepsmedium

Fototaal is een methode voor het werken in groepen, waarbij de foto's als medium dienen. Trainers en begeleiders gebruiken de foto's als hulpmiddel, als prikkel om reacties uit te lokken van de groepsleden. Deze fotomap is samengesteld om intergenerationeel werk te ondersteunen. Werk dat verschillende generaties oudere en jongere buurtbewoners met elkaar in contact brengt, hun betrokkenheid bij de wijk stimuleert, hun onderlinge verstandhouding verbetert en hun samenwerking versterkt. De vijftig foto's in de map gaan over sociaal gedrag en de verhouding tot hun sociale omgeving van ouderen en jongeren. De map wordt zowel gebruikt in het uitvoerend werk met jongere en oudere buurtbewoners zelf, als in het planningsproces met verschillende professionele actoren. Foto's hebben de kracht een direct beroep te doen op de ideeën- en belevingswereld van de kijker. Ze bieden identificatie- en inlevingsmogelijkheden en zetten mensen aan het denken. Ze maken het gemakkelijker om dicht bij de eigen waarheid, de werkelijkheid of het concrete werk te blijven. Dat is een belangrijk voordeel voor groepen die in verschillende realiteiten leven en niet gewend zijn elkaar aan te spreken. Fototaal is een even vernuftig als eenvoudig medium. Juist die eenvoud, de toegankelijkheid en hanteerbaarheid voor iedereen maakt het tot een groepsmedium bij uitstek. De bijgevoegde handleiding gaat dieper in op de werking en de mogelijkheden van deze methode en geeft een overzicht van bruikbare werkvormen.

Bron: Van Rijswijk en Ter Steege 2003

In de toekomstwerkplaats is het noodzakelijk dat mensen praktisch denken en niet in allerlei fraaie maar holle doelstellingen vervallen. Ervaringskennis van burgers weegt even zwaar als professionele kennis, en de taal uit de beleidsnota's moet al helemaal afwezig zijn. Ongewenst is ook de inbreng van notoire belangenbehartigers die uitsluitend denken vanuit het kortetermijnbelang van instituties en georganiseerde doelgroepen. Zij komen elders al vaak genoeg aan het woord en hun oplossingen zijn al bekend. Belangrijk is tot slot dat de toekomstwerkplaats concrete vragen en problemen voorgeschoteld krijgt. Het verbeteren van de solidariteit tussen de generaties in de Nederlandse samenleving is een te abstracte opgave voor een toekomstwerkplaats; het inventariseren van manieren waarop de jongeren en de ouderen in een buurt met elkaar in gesprek kunnen gaan over de inrichting van een plein is wel een geschikte opgave.

7.5 **Resultaat en rekenschap**

Het idee van de intergenerationele werkplaats sluit goed aan bij een tendens die zich al langer aftekent in het lokaal sociaal beleid. Nieuwe ideeën en initiatieven moeten niet ongebreideld in de lokale samenleving, in buurten, in organisaties worden 'gedropt', maar moeten beredeneerd, met oog voor resultaat en rekenschap, tot uitvoering worden gebracht en worden geworteld in de behoeften van de bewoners zelf. Op een aantal niveaus zijn deze initiatieven met naam en toenaam benoemd. Bij het Rijk is het zogenoemde VBTB-principe leidend geworden: van beleidsvorming tot beleidsuitvoering moet duidelijk blijken met welke middelen welke doelen bereikt worden. De nationale Rekenkamer waakt daarover, en in navolging van het Rijk richten ook steeds meer gemeenten lokale Rekenkamers in. Lokaal (sociaal) beleid wordt onderworpen aan tal van monitoren om effectiviteit en efficiëntie van ingrepen te achterhalen.

Monitoren met mate

Voor de intergenerationele werkplaatsen willen we pleiten voor een deels andere invulling, omdat deze strikte benadering van 'outputsturing', controle en toezicht niet altijd leidt tot het gewenste zicht op de resultaten van sociale interventies. In een bijlage bij het advies over 'aansprekend burgerschap' schetst Frans Leeuw enkele onbedoelde neveneffecten hiervan, die in intergenerationele werkplaatsen zeker vermeden moeten worden (Leeuw 2000). Het eerste ongewenste effect is het 'meten=weten'-syndroom, dat tot de zogeheten prestatiepa-

radox leidt. Bij organisaties die grossieren in outputmeting, neemt het verband tussen de prestaties en de indicatoren die de prestaties meten, af. Dit kan bijvoorbeeld liggen aan de wijze waarop geënquêteerden leren reageren op vragen. Ook worden negatieve resultaten eerder met de mantel der liefde bedekt. Functionarissen in organisaties die sterk op output(meting) zijn gericht, raken gebukt onder verschijnselen als ‘ossificatie’ (angst om te vernieuwen), ‘myopia’ (zo veel outputindicatoren gebruiken dat er een overkill aan informatie ontstaat waar geen touw meer aan vast te knopen is) en ‘tunnelvisie’ (je alleen richten op relatief makkelijk te bereiken indicatoren, die niet het centrale doel van de organisatie representeren).

Het tweede ongewenste effect duidt Leeuw aan als proceduralisme. De nadruk op meten leidt tot procedures, formats en regels. Als er maar gemeten wordt, dan is netjes voldaan aan eisen van organisatorische efficiëntie en effectiviteit, maar waar gaat het dan nog over? Het meten is een lege bezigheid, want het verwijst niet naar inhoudelijke doelen.

Een derde, onbedoeld effect is de ‘MacDonaldization’, waarmee Leeuw feitelijk verwijst naar het Taylorisme. Het bedrijfsproces wordt uiteengehaald in eenvoudige stappen en gestandariseerd door middel van strakke, eenvoudige en doelmatige structuren. Dit leidt tot een focus op vier dimensies: efficiency, berekenbaarheid, voorspelbaarheid en controle. Met als gevolg dat men alleen maar oog heeft voor de kortetermijnresultaten. Een verleende dienst moet effect kunnen laten zien in de monitor die het jaar daarop wordt gepubliceerd. Op die manier worden de intergenerationele projecten afgerekend op kortetermijnsuccessen; effecten op lange termijn zijn niet interessant.

Results Based Accountability

Om deze valkuilen te vermijden sluiten de intergenerationele werkplaatsen aan bij de stroming die wordt aangeduid met Results Based Accountability (RBA), waar het gezamenlijk perspectief van gebruikers en aanbieders dominant aanwezig is. Er wordt gezocht naar een *common purpose* waar zowel de wensen en verwachtingen van ouderen, jongeren en de professionele organisaties tot hun recht komen. Om de beoogde resultaten van de initiatieven scherp in beeld te krijgen, wordt niet uitsluitend gegrepen naar steriele monitorinstrumenten, maar worden creatieve combinaties gemaakt van kwantitatieve én kwalitatieve gegevens en instrumenten. Daarbij hoeft veelal niet opnieuw het wiel te worden uitgevonden. Ook moeten intergenerationele werkplaatsen niet in de valkuil stappen om zelf aan uitgebreide basale gegevensverzameling te doen. Hoewel

gegevens over bijvoorbeeld buurten niet altijd even goed toegankelijk zijn, zijn ze meestal wel aanwezig. De gemeente heeft de beschikking over de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA), waar demografische gegevens (bevolkingsopbouw per buurt) worden geregistreerd, maar ook bijvoorbeeld verhuisbewegingen. De politie registreert gedetailleerd een breed scala aan misdrijven, maar ook bijvoorbeeld vormen van overlast in buurten. De GGD houdt periodiek gezondheidsonderzoeken in buurten (zowel onder jongeren als onder ouderen), waarin ook tal van sociale gegevens worden geregistreerd. Verder beschikt het CBS (toegankelijk via het internet) over gegevens van gemeenten en buurten en zijn er landelijke databanken beschikbaar op basis van het periodiek WoningBehoefteOnderzoek (WBO) en tijdsbestedingsonderzoeken. Het is verstandig om bij de aftrap van intergenerationele initiatieven op een rij te zetten welke gegevens noodzakelijk zijn om een goede analyse te kunnen maken van de uitgangssituatie en welke doelen men zichzelf wil stellen; op het niveau van individuele deelnemers, de organisatie of de buurt.

Beleidscyclus

In intergenerationele werkplaatsen wordt stapsgewijs gewerkt aan een buurt, een plein, een straat, een school, een woon-zorgcentrum of een omgeving die voor alle leeftijden aantrekkelijk is. Stapsgewijs houdt in dat er sprake is van een voortdurende beleidscyclus:

- Eerst wordt een doordachte inventarisatie gemaakt van behoeften aan intergenerationele initiatieven en de beschikbare bronnen die kunnen worden aangeboord. Bewoners of potentiële gebruikers en deelnemers aan de intergenerationele initiatieven moeten hierin hun stem door kunnen laten klinken.
- Daarna wordt een gezamenlijk gedragen visie ontwikkeld: hoe ziet een buurt voor alle leeftijden eruit? Hoe kan een project generaties nader tot elkaar brengen? Hoe ziet een organisatie (of een samenwerkingsverband) eruit die een intergenerationeel karakter heeft?
- De visie wordt vertaald in realistische intergenerationele programma's, projecten of beleidswijzigingen. Hierbij wordt aandacht geschonken aan concrete, verifieerbare en uitgeschreven doelen (beoogde resultaten), die ook als zodanig door de betrokkenen worden onderschreven. Ook zal er aandacht zijn voor de inbedding van intergenerationeel beleid in de reguliere organisatie van deelnemende instellingen.
- Tot slot wordt er periodiek gezorgd voor publieke en toegankelijke verslag-

legging van de bereikte resultaten: er wordt rekenschap afgelegd en inzicht geboden in de meerwaarde van een intergenerationele invalshoek.

Natuurlijk zal het zo zijn dat in de praktijk van alledag deze stappen niet altijd opeenvolgend en vloeiend worden doorlopen. Het zal altijd moeilijk blijken te zijn deelnemende organisaties en bewoners op hetzelfde moment met eenzelfde intensiteit bij alle stappen te betrekken. Behoeftte aan snel en zichtbaar resultaat zal ertoe leiden dat de eerste stappen minder zorgvuldig worden gezet. Toch blijft het goed om vast te houden aan een systematische opbouw van intergenerationele projecten, al is het alleen maar dat door transparantie van het proces tussentijdse bijstellingen van de verwachtingen mogelijk zijn en teleurstelling, ongeduld en onbegrip bij deelnemers kan worden voorkomen.

Ambitieniveaus

De ambities van een intergenerationele werkplaats kunnen in principe op drie verschillende niveaus liggen, het micro-, meso- en macroniveau. Op het micro-niveau gaat het om veranderingen in het gedrag en houding van deelnemers van projecten: intensiveert het contact tussen ouderen en jongeren? Weten zij conflicten te beslechten? Op het mesoniveau gaat het om het veranderen van de wijze waarop een instelling haar werk verzet, om de organisatie: wordt een instelling meer toegankelijk voor een andere generatie? Is de school ook uitnodigend voor ouderen in het ondersteunen van kinderen bij leesonderricht? Op het macroniveau gaat het om veranderingen die op zullen treden in de buurt of de samenleving: kunnen jongeren en ouderen samen het openbare domein benutten zonder elkaar voor de voeten te lopen? Kunnen zij meer profijt hebben van elkaar? Bij elk van de ambitieniveaus is ook telkens een onderscheid te maken tussen het effect (wat wil je bereiken) en het proces: hoe wil je dat bereiken. Hierna passeren kort de drie ambitieniveaus de revue.

Ambitieniveau: project/deelnemers. Bij projecten ligt het voor de hand om de projectdoelstellingen zo simpel mogelijk in vragende vorm aan de deelnemers voor te leggen. Afhankelijk van de looptijd van een project kunnen deze vragen in ieder geval bij aanvang en na afloop aan de deelnemers worden voorgelegd. Van de projecten zelf kan worden verwacht dat zij aan een aantal kwaliteitscriteria voldoen, zoals: de doelen en verwachtingen zijn concreet geformuleerd (bijvoorbeeld: de vaardigheden van deelnemers bij computerlessen worden voldoende aangesproken), de doelgroepen zijn specifiek benoemd, de doelstel-

lingen zijn haalbaar en sluiten aan op de wensen en behoeften van de doelgroepen. Doelen kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op nieuwe contacten tussen leden van verschillende generaties, minder stereotiepe denken, meer onderlinge steun. Bevraging van deelnemers kan goed aan de hand van eenvoudige evaluatieformulieren.

Ambitieniveau: organisatie. Om de betrokkenheid van organisaties bij intergenerationeel beleid een kwaliteitsimpuls te geven, zullen de betrokken organisaties ook in hun eigen structuur, beleid en uitvoering moeten voldoen aan een aantal voorwaarden. Ze moeten bereid zijn 'onverwachte' dwarsverbanden te smeden, buiten de eigen kokers of sectoren te kijken, samenwerkingsverbanden met onbekende partners aan te gaan en soms een deel van de eigen professionele verantwoordelijkheid los te laten. Voor het werkproces betekent dat bijvoorbeeld dat er in het personeelsbeleid aandacht is voor intergenerationele (bij)scholing, dat er samenwerkingsverbanden op beleids- en uitvoeringsniveau zijn met andere organisaties die meerwaarde opleveren, dat er in de begroting ruimte is gemaakt voor intergenerationele initiatieven en dat er voor de organisatie relevante kengetallen zijn benoemd. Bij de ambities die op het niveau van de organisatie kunnen worden geformuleerd kan ook uitdrukkelijk aandacht geschonken worden aan het toegankelijker en gebruiksvriendelijker maken van (de eigen) accommodaties voor verschillende leeftijdsgroepen. Dat geldt niet alleen voor ruimten als bibliotheken, buurthuizen en andere accommodaties, waar deze groepen al natuurlijk samen (horen te) komen, maar met name voor leeftijdsspecifieke accommodaties als scholen, kinderopvangcentra, woonzorgcentra, dienstencentra enzovoort. In een intergenerationele management- of effectrapportage kunnen kengetallen worden opgenomen waarin de kwaliteit van de organisatie op deze aspecten wordt gevolgd.

Ambitieniveau: buurt. Intergenerationele buurtontwikkeling is een continu proces van samenhangende, elkaar versterkende activiteiten waarin jong en oud de betekenis die zij voor elkaar kunnen hebben ontdekken en voortdurend opnieuw vormgeven. Voor het realiseren van deze complexe doelstelling is een samenhangend en richtinggevend programma nodig dat de krachten van bewoners, gemeente en voorzieningen bundelt op basis van een gezamenlijke visie op de buurt voor alle leeftijden. Voor het proces betekent dit dat er een gedegen analyse van de buurt is gemaakt, gebaseerd op meerdere bronnen, met betrokkenheid van oudere en jonge buurtbewoners, en dat er een gefaseerd plan is

waarin ruimte is voor tussentijdse bijstelling. Daarnaast zijn de beoogde resultaten helder omschreven: de gevoelens van onveiligheid nemen af; generaties beschikken over voldoende (onderlinge) kennis om de angel zelf uit conflicten te halen en beperken elkaar onderling niet in hun bewegingsvrijheid; de buurt heeft voldoende voorzieningen voor elke generatie om zich goed te kunnen verpozen in de buurt. Veel van deze ambities kunnen worden geconcretiseerd en afgemeten aan de hand van bestaande monitors (leefbaarheidsmonitor, politie-registraties enzovoort). Deze informatie is veelal via een gemeentelijke onderzoeksafdeling beschikbaar.

Naar een intergenerationale score

In deze publicatie is herhaaldelijk gewezen op het feit dat intergenerationeel beleid niet uitsluitend betekent dat nieuwe intergenerationale projecten worden toegevoegd aan het al bestaande scala van sociale projecten in de gemeente. Door middel van intergenerationale werkplaatsen kunnen ook bestaande projecten, organisaties en buurten worden versterkt met intergenerationale ambities en kenmerken. Bijlage 2 bevat een checklist van intergenerationale kwaliteiten. Het is een eenvoudige meetlat waarmee het intergenerationeel gehalte van projecten, organisaties, buurten en gemeenten op gezette tijden kan worden beoordeeld, gewogen en versterkt.

Tot slot

Het NIZW rondt met deze publicatie het stimuleringsprogramma af. Wie aan de slag wil met een intergenerationale werkplaats, of deze verder wil uitbouwen, kan gebruikmaken van het materiaal van het NIZW en van diverse ondersteuningsmogelijkheden. Er zijn contacten gelegd met Odyssee Maatschappelijke Ontwikkeling en provinciale steunfuncties. Het ondersteuningsaanbod van Odyssee is kort samengevat in bijlage 3. Enkele steunfuncties zijn al aan het werk met training en opleiding van professionals en vrijwilligers die werkzaam zijn op een van de deelterreinen van lokaal sociaal beleid.

Het NIZW zal de praktijk blijven volgen en *good practices* onder de aandacht brengen. Wij zijn ervan overtuigd dat intergenerationale initiatieven niet alleen profijt brengen voor jonge en oude deelnemers. De praktijk laat zien dat, hoe kleinschalig ook, intergenerationale beleid soelaas kan bieden bij knellende vraagstukken in buurten en in het samenleven tussen verschillende groepen. Vraagstukken op het gebied van veiligheid, op het gebied van anonimisering van buurten, op het gebied van sociale samenhang en op het gebied van participatie

krijgen nieuwe antwoorden en oplossingen als er een intergenerationeel perspectief aan wordt toegevoegd. En daar profiteren niet alleen de opponderende generaties van, maar elke bewoner. Wij hopen dan ook dat over enkele jaren Nederland bezaaid is met intergenerationele werkplaatsen. Jong of oud, iedereen heeft er recht op te wonen in een stad of een dorp van alle leeftijden.

Samenvatting

De stad van alle leeftijden biedt een handreiking aan vertegenwoordigers van gemeenten, professionele instellingen en bewonersorganisaties die vanuit een intergenerationele denk- en werkwijze vorm willen geven aan lokaal sociaal beleid. Intergenerationeel lokaal sociaal beleid is gericht op het ontwerpen van een organisatie, een buurt, een samenleving waarin leeftijd voor niemand een belemmering vormt om actief mee te doen en waarin jong en oud gezamenlijk de strijd aanbinden met sociale anonimiteit en onveiligheid. Alle generaties profiteren daarvan. Positieve interactie en toegankelijkheid zijn de pijlers van dit beleid. Positieve interactie ontstaat door het stimuleren van ontmoetingen, waarin de generaties elkaar leren kennen en nieuwe vormen van samenwerking aangaan. Toegankelijkheid wordt bevorderd als alle generaties zich veilig voelen in de openbare ruimte en niemand op grond van leeftijd wordt uitgesloten van voorzieningen op het gebied van onderwijs, opvang, arbeid, zorg en vrije tijd.

In het inleidende hoofdstuk wordt betoogd dat steeds meer gemeenten moeten constateren dat het samenleven van generaties een lastige opgave is geworden. In sommige wijken is de spanning tussen jong en oud om te snijden. Omdat duurzame solidariteit tussen de generaties van levensbelang is voor de sociale cohesie en de ontwikkeling van de samenleving, ligt hier een belangrijke opgave voor lokaal sociaal beleid. Intergenerationele solidariteit kan niet alleen door middel van landelijke wetgeving worden afgedwongen, en ook niet enkel door institutionele zorg worden gewaarborgd. Minstens zo belangrijk zijn de alledaagse, informele verbanden, waarin burgers met elkaar omgaan, samenwerken aan bepaalde doelen en daarbij van elkaar leren en zich inleven in de situatie van de ander. De laatste jaren staan deze informele verbanden onder druk als gevolg van processen van individualisering, anonimisering en maatschappelijke fragmentatie. Het familieverband waarin drie of vier generaties samenleven is nagenoeg verdwenen. Daarmee zijn contacten tussen generaties minder vanzelfspre-

kend geworden. Institutionaliseren en verkokering hebben eraan bijgedragen dat generaties leven in verschillende fysieke en sociale werelden. In ons sociale stelsel worden jong en oud opgevangen, onderwezen, gehuisvest, geholpen en verzorgd door gespecialiseerde beroepsgroepen, in afzonderlijke instituties en speciale accommodaties. Intergenerationele zorg is verstatelikt, terwijl er geen nieuwe kaders voor informele zorg en sociale contacten tussen de generaties zijn gekomen. Jongeren en ouderen krijgen in de formele stelsels van zorg en welzijn wel de nodige aandacht, maar worden vooral gezien en behandeld als achterstandsgroepen. Zij worden eenzijdig aangesproken op hun rol als consumenten op de markt van compenserende diensten en voorzieningen. Het stelsel van institutionele zuilen heeft achterstanden verminderd en emancipatie bevorderd, maar het heeft niet gezorgd voor nieuwe vormen van maatschappelijke integratie. Het heeft zelfs bijgedragen aan de gefragmenteerde wereld van aparte leeftijdsenclaves, die mensen voortdurend in- en uitsluiten op grond van hun administratieve leeftijd.

De samenleving betaalt hiervoor een hoge prijs. Door het gebrek aan kaders voor intergenerationele ontmoetingen en solidariteit worden jong en oud niet gestimuleerd zich in elkaars situatie te verplaatsen. Dat wreekt zich met name in de openbare ruimte, waar verschillen in leefstijl, omgangsvormen en cultuur kunnen leiden tot heftige conflicten, verwijten over en weer en gevoelens van onveiligheid. Bovendien staan in veel wijken de generaties als concurrenten tegenover elkaar in de strijd om de openbare ruimte en maatschappelijke voorzieningen. In de lokale democratie en wijkontwikkeling worden jong en oud nauwelijks bij de besluitvorming betrokken, terwijl juist deze generaties relatief sterk zijn aangewezen op nabije voorzieningen in de woonomgeving. Dit leidt tot grote onvrede, gevoelens van onmacht en eenzijdige oriëntatie op eigen groepsbelangen. Hardnekkige negatieve stereotypen over jong en oud blijven verhinderen dat deze leeftijdsgroepen zich als serieuze gesprekspartners in de politieke besluitvorming kunnen positioneren, of dat hun individuele talenten worden aangesproken in maatschappelijk zinvolle projecten. Een groot reservoir van maatschappelijk potentieel blijft daardoor onaangeroerd.

In *De stad van alle leeftijden* stelt de auteur voor om met behulp van intergenerationeel beleid een andere weg op te gaan. Intergenerationeel beleid komt tot stand in netwerken en samenwerkingsverbanden, waarin gemeenten, woningcorporaties, zorginstellingen, kinderopvang, welzijnsorganisaties, onderwijs, politie en bewoners- en cliëntenorganisaties in wisselende coalities de handen ineen slaan en nieuwe coalities tussen de generaties smeden.

Na dit inleidende hoofdstuk volgt in hoofdstuk 2 een beschouwing over achtergronden, aanpak en kenmerken van intergenerationele projecten en activiteiten. In talloze combinaties blijken jong en oud elkaar veel te kunnen bieden en blijken ze plezier te beleven aan soms verrassende contacten. Verschillende praktijkvoorbeelden passeren de revue, gebaseerd op drie jaar praktijkervaring in het kader van het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden 2000 – 2003*. Een intergenerationeel project wordt gedefinieerd als een doelgerichte en planmatig opgezette activiteit waarbij twee of meer generaties met elkaar in contact komen met als mogelijke doelen elkaar te helpen (werken aan kwaliteiten), een dialoog aan te gaan over onderlinge conflicten (werken aan normen), of gezamenlijke belangen te realiseren (werken aan ruimte). Bij elk van deze doelen kunnen verschillende, oplopende ambitieniveaus worden onderscheiden, variërend van elkaar ontmoeten, elkaar beter leren kennen en elkaar wederkerig beïnvloeden door hulp, steun, gezamenlijke actie en debat. De drie doelen en drie ambitieniveaus bieden een kader voor de programmering van intergenerationele activiteiten op lokaal niveau. Behalve doelen en ambitieniveaus komen in dit hoofdstuk ook andere kenmerken van geslaagde intergenerationele projecten aan de orde. Deze projecten combineren doelgroepenbeleid met een gebiedsgerichte aanpak, versterken veelal ook contacten tussen verschillende culturen en hebben hun waarde bewezen door middel van evaluaties van processen en resultaten. Ook worden enkele veelvoorkomende knelpunten genoemd, die de ontwikkeling en het succes van intergenerationele projecten in de weg kunnen staan, zoals professionele dadendrang, verkokering en lokale bureaucratie.

De auteur is van mening dat intergenerationeel denken en werken niet bij de introductie van nieuwe, losse projecten moet blijven. Daarom plaatst hij in het derde hoofdstuk intergenerationele projecten en praktijken in een breder beleidskader, namelijk lokaal sociaal beleid. Het hoofdstuk start met een analyse van factoren die in de huidige samenleving een belemmering vormen voor intergenerationele solidariteit, zoals intragenerationeel denken, verouderde aannames over de levensloop en verkokering van de stelsels voor zorg en welzijn. Van daaruit wordt een op kansen gericht intergenerationeel beleid voorgesteld, niet in een nieuw afzonderlijk beleidskader, maar als onderdeel van het bestaande lokaal sociaal beleid van gemeenten, instellingen en bewonersorganisaties. Het doorbreken van anonimiteit, het vergroten van sociale veiligheid en het bevorderen van maatschappelijke participatie kan hier worden opgepakt

vanuit een noodzakelijk geacht sectoroverstijgend perspectief. Intergenerationeel denken en werken sluit naadloos aan bij de doelen van lokaal sociaal beleid en kan dit beleid een nieuwe impuls geven. De auteur wijst hierbij op een generatiebewust en levensloopbewust beleidsperspectief waarmee het lokaal sociaal beleid kan worden beoordeeld en verdiept.

Vanuit een generatiebewust perspectief kunnen gemeenten, samen met instellingen en burgers, vormgeven aan de eerste pijler van intergenerationeel beleid: het stimuleren van ontmoetingen tussen de generaties. Generatiebewust beleid zet in op intergenerationele solidariteit en komt tot stand door positieve sociale interacties tussen jong en oud in intergenerationele projecten en initiatieven.

Vanuit een levensloopbewust perspectief krijgt de tweede pijler van intergenerationeel beleid vorm: het toegankelijk maken van voorzieningen voor jong en oud. Hier staat het bevorderen van autonomie en zelfontplooiing in alle levensfasen centraal. Ongeacht de leeftijd wil de moderne burger leren, werken, zorgen, vrijetijdsbesteding en reflectie zo veel mogelijk kunnen combineren.

Verkokerde instituties die leeftijdsgroepen segmenteren moeten worden opengebroken in een sectoroverstijgende en vraaggerichte aanpak, willen gemeenten kunnen aansluiten bij deze veranderende wensen van individuele burgers.

De twee pijlers van intergenerationeel beleid kunnen elkaar versterken. Het openbreken van leeftijdsgrenzen maakt intergenerationeel ontmoetingsbeleid gemakkelijker. Verschillende leeftijdsgroepen worden dan immers niet meer letterlijk in leeftijdshomogene enclaves van elkaar afgezonderd. Andersom kunnen geslaagde intergenerationele ontmoetingen aanleiding zijn om culturele en structurele leeftijdsgrenzen ter discussie te stellen. Beide pijlers moeten de aandacht krijgen in het beleid: autonomie en zelfontplooiing vinden niet plaats in een sociaal vacuüm maar in contact met anderen, ook als deze niet behoren tot de kleine kring van gelijkgestemden.

Het hoofdstuk sluit af met de behandeling van tien uitgangspunten waarmee de beide pijlers van intergenerationeel lokaal sociaal beleid kunnen worden gerealiseerd. Achtereenvolgens komen aan de orde: empathie tussen bevolkingsgroepen stimuleren, alle generaties betrekken bij het beleid, levensloopbestendige wijken creëren, multifunctioneel gebruik van accommodaties bevorderen, sociale kracht van burgers versterken, combinaties van formele en informele zorg bevorderen, integraal denken toepassen in concrete praktijken, investeren in professionalisering en aandacht besteden aan resultaat en rekenschap.

Lokaal sociaal beleid is een breed terrein. Daarom behandelt de auteur in het vierde, vijfde en zesde hoofdstuk specifieke deelterreinen, waar intergenerationeel denken en werken een bijzondere meerwaarde kan hebben en concreet vorm kan krijgen. Hoofdstuk 4 gaat in op het terrein van de pedagogische gemeenschap. In onderwijs en kinderopvang worden ouderen geworven om zich in te zetten als helpers en mentoren voor kinderen en jongeren die extra steun kunnen gebruiken. Hoofdstuk 5 betreft het terrein van wonen, zorg en welzijn voor ouderen. Kwetsbare ouderen die intramuraal of zelfstandig in de wijk wonen krijgen bezoek of hulp van kinderen en jongeren. Het zesde hoofdstuk gaat in op de openbare ruimte. Jongeren en ouderen gaan met elkaar in gesprek over conflicten, belangen en omgangsvormen in de wijk waarin zij wonen, en trachten gezamenlijk verbeteringen te realiseren.

Op elk van deze drie beleidsterreinen kunnen initiatiefnemers hun eigen intergenerationele thema's en ambities kiezen en de keuze voor projecten en activiteiten daarop afstemmen. Ieder hoofdstuk beschrijft de belangrijkste doelen van het betreffende deelterrein en geeft aan de hand van uitgebreide praktijkbeschrijvingen aan hoe de pijlers en uitgangspunten van intergenerationeel werken en denken concreet gestalte kunnen krijgen.

In het laatste hoofdstuk doet de auteur een voorstel aan gemeenten, instellingen en bewoners om de handen ineen te slaan in lokale, intergenerationele werkplaatsen. Een intergenerationele werkplaats is (anders dan een tijdelijk project) een permanente samenscholing van mensen die willen werken aan goede verhoudingen tussen de generaties. Zij benoemen voortdurend nieuwe intergenerationele ambities, onderzoeken deze op haalbaarheid, zetten activiteiten uit, evalueren deze en stellen deze bij. Er is veel ruimte voor verbeelding en fantasie, maar ook principes als het concreet benoemen van resultaten en het afleggen van rekenschap krijgen de nodige aandacht. De plaats van intergenerationeel denken en handelen kan overal zijn: een school, een gebedshuis, een buurthuis, een kindercentrum, een bibliotheek, een zorgcomplex, een gemeentehuis, een straat of een plein. In de werkplaats worden intergenerationele ideeën ontwikkeld en activiteiten opgezet in nauwe samenspraak met jong en oud. De deelnemers zijn afkomstig uit verschillende maatschappelijke organisaties, zoals gemeenten, bewonersverenigingen, woningbouwcorporaties, welzijnsinstellingen, vrijwilligersorganisaties, politie, bedrijven, scholen, kinderopvang en ouderenzorg. Met behulp van instrumenten als de intergenerationele score en fototaal worden projecten, organisaties en buurten verrijkt met intergeneratio-

nele activiteiten. Daarbij verlaten de deelnemers de gebaande paden en komen zij los van institutionele grenzen. Hun gezamenlijke opgave is het ontwerpen van een project, een organisatie, een buurt waarin leeftijd voor niemand een belemmering vormt om actief mee te doen, en waarin jong en oud gezamenlijk de strijd aanbinden met sociale anonimiteit en onveiligheid. Alle generaties profiteren daarvan.

Summary

A city of all ages is a guideline for local authorities, social service and care organizations and neighbourhood associations looking to incorporate intergenerational policy and practice into local social policy. Intergenerational local social policy focuses on creating organizations, neighbourhoods and communities without age barriers. People of all ages are able to play an active role in their community. They are able to join hands to fight against social isolation and to fight for greater security. This policy benefits all generations. The key is positive interaction and accessibility to services and facilities. Positive interaction comes about by encouraging contact between different generations; by helping people to get to know one another. Together they form new coalitions across the borders of generations. Better access to services and facilities can be achieved in two ways: first of all by increasing the feeling of safety for all generations within the community; secondly by fighting against discrimination based on age. This includes services and facilities in the field of education, health care, labour and leisure time.

The introductory chapter highlights the local authorities' growing concern about the quality of contact between generations. Because this type of solidarity is of vital importance for social cohesion and community building, it must be included as part of local social policy. Intergenerational solidarity cannot be forced upon people by national legislation, and it cannot be solely guaranteed through institutional care. Daily, informal contacts between people are equally important; contacts that make it possible for people of all ages to learn from one another, to work together and to achieve common goals. Through these type of contacts people get to know each other as individuals, thereby gaining a better understanding of each other.

Such informal, intergenerational contacts are less common due to the individualization, isolation and fragmentation in society. The close-knit family in which three or four generations lived in close proximity to one another has almost disappeared. Consequently, contacts between the generations are no

longer self-evident. Professional institutionalization and the rigid division of social services have contributed to the segregation of generations into their own separate physical and social worlds. In our system, young and old are cared for, educated, housed, and supported by specially trained professionals who work in separate organizations in separate accommodations. Intergenerational care has been taken over by the state. There is no framework to encourage intergenerational informal care and social contact. Young people and senior citizens receive health care and social services within the formal structures. However, within these structures, they are mainly viewed and treated as disadvantaged groups. They are consumers of products which compensate their disabilities. The institutional structure may have succeeded in reducing their disadvantages. It may also have contributed to their emancipation as a group, but it has not resulted in the creation of new forms of social integration. In fact, it has contributed to the compartmentalization of people based on their age alone.

Society pays a high toll. Due to the lack of a framework for intergenerational support and solidarity, neither senior citizens nor young people are encouraged to empathize with the other group. Differences in lifestyle, in culture and in social conduct lead to heated conflicts and recrimination in public places, when young and old meet on streets or in public parks. Each group places the blame for problems on the other. Moreover, in many cities, generations rival for limited public space and resources. The youth and the elderly are hardly involved in local decision-making processes, while these two groups make the most use of facilities close to home. This leads to feelings of impotence and to a unilateral focus on their own problems. Deep rooted, negative stereotypes about young people and the elderly make it difficult for them to influence decision-making. They are not viewed as being a resource. A huge potential is, thus, left untapped. Intergenerational policy can help change this trend, according to the author of *A city of all ages*. Intergenerational policy can be achieved when municipalities, local housing authorities, care facilities, child day care associations, social service agencies, education, police and neighbourhood associations and special interest groups join hands in varying constellations to create new coalitions between generations.

The second chapter deals with the background and new approaches to and the characteristics of intergenerational projects and activities. In countless

combinations, young people and the elderly are able to offer each other support. They enjoy these, sometimes rather surprising, contacts. Several projects are presented which were set up as part of the three-year national development program entitled *The neighbourhood for all ages 2000 – 2003*. An intergenerational project is defined as a goal-directed, planned activity in which two or more generations are brought into contact. The project can be geared to one of three goals: to offer a helping hand, to deal with conflicts, or to join together to meet mutual needs. It is also possible to define differences in intensity of contacts: the two age groups meet, they get to know one another as individuals, and finally, they influence each another through mutual support, joint action and through debate. The three goals and the three levels of intensity in contact offer a framework for local intergenerational practice which can be tailor-made to meet the needs of the local community.

In addition to these goals and levels of intensity, other important characteristics of intergenerational practice are also dealt with in this chapter. The projects combine a target group approach (working two age groups) with a territorial approach (working in a specific community). They often strengthen not only the ties between generations but also the ties between people with different cultural backgrounds. They have proven their value through evaluations of both the process and the results. Finally, a number of problems are dealt with which may hinder the success of intergenerational projects: rivalry between organizations, disagreements about turf between different segments of the social sector, or local bureaucracy.

The author argues that intergenerational policy and practice should not stop with the introduction of new projects. For this reason, intergenerational practice is placed within the broader context of local social policy in the third chapter. This chapter opens with an analysis of factors that hinder intergenerational solidarity, such as intra-generational policy, outdated normative approaches to life span and a rigid social system. Based on this analysis, a new intergenerational policy is presented, not as a new policy area, but as a dimension of existing local social policy, at a municipal, organizational or neighbourhood level. Breaking down social isolation, increasing the feeling of security and fostering social participation are a number of the issues which can be dealt with in a joint effort by a coalition of institutions, each contributing in their own way.

Intergenerational policy and practice forms a perfect match with the goals of local social policy. The author points out that two concepts are necessary to evaluate and to enhance local social policy: a generation-oriented concept and a life span-oriented concept.

The generation-oriented concept provides municipal officials, together with local organizations and citizens, a perspective that forms the first cornerstone of local intergenerational policy: encouraging contact between generations. The generation-oriented concept encourages intergenerational solidarity. It is achieved through positive social interaction between young and old in intergenerational projects and initiatives.

The life span-oriented concept forms the second cornerstone of intergenerational policy: realizing more access to facilities for young and old. Enhancing autonomy and self-expression is the key. Regardless of age, the average Dutch citizen wants to be able to combine education, work, care for others, leisure time and reflection. Rigid institutional structures that divide the generations need to be broken open. Organizations need to be more client-oriented and more focussed on joining, not separating, generations if they hope to be able to meet the changing needs of individual citizens.

These two cornerstones of intergenerational policy can strengthen one another. Breaking open age barriers makes intergenerational contacts easier. Different age groups are no longer locked up in age-related enclaves. On the other hand, successful intergenerational contact can encourage debate on issues of cultural or structural age barriers. Policymakers need to build on both cornerstones. Autonomy and self-expression does not take place in a social vacuum but rather in contact with others, even if those others do not belong to an inner circle of like minds.

The third chapter concludes with ten basic principles for the realization of both cornerstones of intergenerational local social policy. (1) Improve the quality of social relations (2) encourage empathy between sections of the population (3) involve all age groups in policymaking (4) create neighbourhoods in which all generations are welcome (5) encourage multifunctional use of accommodations (6) empower local citizens, (7) encourage combinations of formal and informal care (8) develop comprehensive approaches (9) invest in the quality of professionals (10) insist on accountability.

Local social policy covers a broad spectrum of issues. That is why the author deals with three specific areas of this policy in the final three chapters. These are areas in which an intergenerational policy can have an added value; areas in which intergenerational practice can be given form. The educational community is dealt with in the fourth chapter. Senior citizens are recruited to help children and young people as teacher's aids or as mentor in schools and day care facilities. Chapter five looks at housing, care and social services for the elderly. Vulnerable senior citizens in old-age facilities are happy to have company from or be helped by young people. The sixth chapter deals with community building. Young people and older adults debate about the problems they experience in their neighbourhoods; about their conflicts of interests and about their differing views on how they wish to be treated. They join together to improve their neighbourhoods.

In each of these three areas, it is possible to develop intergenerational practice in which the themes and levels of intensity and the activities deal with the specific local situation. Each chapter focuses on the most important goals for the specific area. Comprehensive project descriptions illustrate how the cornerstones and basic principles of intergenerational practice can be given form.

In the last chapter, the author calls on municipal officials, institutions and citizens to join together in intergenerational workplaces. The intergenerational workplace brings people together to improve the intergenerational quality of programmes, organizations and communities. There is room for imagination and for fantasy, but clear goals are set and accountability is expected.

Intergenerational policy and practice can be developed anywhere: in a school, a house of worship, a neighbourhood centre, a child day care centre or library, a city hall, in a street or a neighbourhood park.

Intergenerational ideas are thought out in the workplaces, and realized in close co-operation with the youth and the elderly. Participants come from a broad range of organizations from local authorities to neighbourhood associations, housing authorities, social service agencies, the police, local businesses, schools, child day care and services for the elderly. With the help of tools specially developed by *the neighbourhood for all ages* programme, participants are able to move beyond their institutional boundaries. They join together to develop projects, organizations or neighbourhoods for all ages in which young and old realize common goals and by doing so, join together to fight against isolation and insecurity. A city of all ages benefits all generations.

Literatuur

Angelis J.

The genesis of an intergenerational program. *Educational Gerontology*, nr. 18, 1992

Ball, S.

Oudere leidsters in de kinderopvang. Een verkenning. Utrecht: NIZW 2001

Ball, S. en J. Keesom

Schatten in de buurt. Senioren actief in onderwijs en kinderopvang. Utrecht: NIZW, 2003

Becker, H.A.

Generaties en hun kansen. Amsterdam: Meulenhoff, 1992

Berkhout, J.J.

Warmlopen voor ouderen. Intergemeentelijk lokaal ouderenbeleid. Den Haag: VNG, 2000

Blokland, T.

Is de buurt van iedereen? Een pleidooi voor ongelijke behandeling. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 53, nr. 11, 1999

Boer, N. de

Breed wonen. Een nieuwe kijk op wonen, welzijn en zorg. Utrecht: NIZW, 2002

Boyenk, T.

In de steden concentreren zich de problemen. Interview met Paul Schnabel, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau. *IMCO Context*, jrg. 11, nr. 2, 2002

Butler, R.N.

Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9, p. 243-247, 1969

Chapman, N. en M. Neal

The effects of intergenerational experiences on adolescents and older adults. *The Gerontologist*, jrg. 30, nr. 6, p. 825-832, 1990

Cornelissen, M.

'De' jongere bestaat niet. *Negatieve gevolgen van beeldvorming over jongeren*. Utrecht: Expertisecentrum Leef tijd en Maatschappij (LBL), 2000

Dahrendorf, R.

Life changes. Londen: University of Chicago Press, 1979

Davelaar M., J.W. Duyvendak e.a.

Wijken voor bewoners. Asset Based Community Development in Nederland. Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden, 2002

Diepstraten, I., P. Ester en H. Vinken

Mijn generatie. Zelfbeelden, jeugdervaringen en lotgevallen van generaties in de twintigste eeuw. Tilburg: Syntax Publishers, 1998

Dignum, K.

Senior en stad. De betekenis van stedelijke woonmilieus voor de sociale netwerken van minder draagkrachtige ouderen. Amsterdam: Amsterdam Study Centre for the Metropolitan Environment, 1997

Donkers, H.

Van kokers communicerende vaten maken. Werken aan integraliteit in de stedelijke vernieuwing. Arnhem: Arcadis, 2000

Duyvendak, J.W.

Een sociale agenda voor de sociale sector. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 56, nr. 7/8, 2002

Duyvendak, J.W. en P. van der Graaf

Opzoomeren, stille kracht? Een onderzoek naar de kwaliteit van het Opzoomeren in Rotterdam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2001

Duyvendak, J.W. en P. van der Graaf

De dynamiek van de sociale infrastructuur. *Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur*. Den Haag: RMO, 2000

Dijk, T. van, S. Flight e.a.

Voor het beleid achter de cijfers. De uitkomsten van de GSB-monitor veiligheid en leefbaarheid nader geanalyseerd. Hilversum: Intomart, 2000

Engbersen, R.

Lokale humusgronden van sociaal beleid. Werkconferentie 'De actualiteit van de sociale vernieuwing' 27 november 2002. Utrecht: NIZW, 2002 (ongepubliceerd)

Engbersen, R. e.a. (red.)

Nederland aan de monitor. Utrecht: NIZW, 1997

Engbersen, G. en R. Gabriëls (red.)

Sferen van integratie. Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid. Amsterdam: Boom, 1995

Esveldt, I. en J. Traudes

Onbekend maakt onbemind. De mening van Nederlanders over buitenlanders. *Demos*, jrg. 17, september 2001

Ewijk, H. van

Geef gemeenten de volle verantwoordelijkheid. Naar een omslag in het sociaal beleid. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 55, nr. 12, 2001A

- Ewijk, H. van
Op weg naar een wijkstelsel. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 55, nr. 5, 2001B
- Fortuin, K.
Bijsturen waar de dingen niet vanzelf gebeuren. Sociale structuurversterking.
Tijdschrift voor de Sociale Sector, jrg. 53, nr. 1/2, 1999
- Fukuyama, F.
Trust, the Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: The Free Press, 1995
- Furedi, F. en T. Brown
Disconnected: Ageing in an Alien World. University of Kent, 1997
- Gabriëls, R.
Het Maastrichts model. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 56, nr. 10, 2002
- Gemeente Amersfoort
Woonservicegebied Liendert/Rustenburg. Infoblad oktober 2002. Amersfoort: Gemeente Amersfoort, 2002
- Hart, J. de (red.)
Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002
- Hettinga, E.
Sun City, of de vermarkting van de Amerikaanse oudere. Actief voor elkaar zorgen in 'aquarium in de woestijn'. *LeefTijd*, nr. 12, 1996
- Hoof, P. van
Wonen in een senioredorp naar Amerikaans model. *Wijs over grijs. Informatieblad Dienst Oudereneducatie vzw*, jrg. 6, nr. 3, 2002
- Houben, P.P.J.
Levensloopbeleid. Interactief levensloopbeleid ontwerpen in de tweede levenshelft. Elsevier: Maarssen, 2002

Janssen, U. en R. Lammerts

Leefbaarheid op het platteland. Sociale en culturele ontwikkelingen. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 1999

Keune, C. en G.H. van der Zanden

Beeld van ouderen. Nijmegen: Nederlands Instituut voor Gerontologie, 1990

Kretzmann, J. en J. Mcknight

Building communities from the inside out: a path toward finding and mobilising a community's assets. Chicago: ACTA Publications, 1993

Kunneman, H.

Tussen theemuts en walkman. Op zoek naar nieuwe vormen van praktische solidariteit. *ComPost Special*, januari 1996

Kaplan, M., N. Henkin en A. Kusano

Linking lifetimes. A global view of intergenerational exchange. Lanham / New York / Oxford: University Press of America, 2002

LBL/LBT

Toegang voor alle leeftijden! Tien voorbeelden uit de praktijk. Utrecht: LBL/LBT, 1999

Lans, J. van der

Reizen door ervaringsruimte. Naar een nieuw jeugdbeleid. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 53, nr. 3, 1999

Lans, J. van der

De noodzaak om erbij te horen. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 51, nr. 7/8, 1997

Laslett, P.

A fresh map of life. The emergence of the third age. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991

Leeuw, F.

Onbedoelde neveneffecten van outputsturing, controle en toezicht. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Aansprekend burgerschap. De relatie tussen de*

organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers.
Advies 10. Den Haag: RMO, 2000

Lehr, U.
Psychologie van de ouderdom. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1980

Linneman, M. e.a.
Eenzaam op leeftijd. Interventies bij eenzame ouderen. Utrecht: NIZW, 2002

Maassen, G. en W. Meeuws
De verhouding tussen jongeren en volwassenen. Meeuws, W. en H. 't Hart (red.),
*Jongeren in Nederland. Een nationaal survey naar ontwikkeling in de adolescentie
en naar intergenerationele overdracht.* Amersfoort: Academische Uitgeverij, 1993

McNight, J. en J. Kretzmann
Van binnenuit. De officiële ABCD-introductie. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*,
jrg. 56, nr. 3, 2002

Mercken, C.
Generaties aan zet. Jong en oud op de bres voor een leefbare buurt. Utrecht: NIZW,
2002

Mercken, C.
Karweiteam. Evaluatieverslag 1998. Utrecht: NIZW, 1998

Mercken, C.
*Gedeelde werelden. Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen. Project-
handleiding.* Utrecht: NIZW, 1997

Ministerie van Algemene Zaken
*Werken aan vertrouwen, een kwestie van aanpakken. Strategisch akkoord voor
kabinet CDA, LPF, VVD.* Den Haag: Ministerie van Algemene Zaken, 3 juli 2002

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Sociaal gericht, sociaal verplicht? Verkenning sociale infrastructuur. Den Haag:
Ministerie van BZK, 2001

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Verkenning levensloop. Beleidsopties voor leren, werken, zorgen en wonen. Den Haag: Ministerie van SZW, 2002

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Wat doet de Rijksoverheid voor ouderen? Informatie over het beleid van de verschillende Ministeries voor ouderen in 2001. Den Haag: Ministerie van VWS, 2001

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Sturen op doelen, faciliteren op instrumenten. Beleidskader ten behoeve van gemeenten ter ondersteuning van lokaal sociaal beleid. Rijswijk: Ministerie van VWS, 1998

Moorecraft, S.
De zilveren motor. Vrijwilligerswerk onder vijftigplussers. Een verslag voor Nederland, als onderdeel van het Europees onderzoek naar vrijwilligerswerk onder vijftigplussers. Utrecht: NOV, 1993

Newman, S., E. Karip en R.B. Faux
Everyday memory function of older adults: the impact of intergenerational school volunteer programs. *Educational Gerontology*, nr. 21, p. 569-580, 1995

NIZW
Woonzorgzone Den Haag, Eskamp/Moerwijk. Eindrapport voorstudiefase. Utrecht: NIZW, 2000

NIZW / VWS
Jeugd & Beleid in Nederland. Overzicht van tien jaar ontwikkelingen. Utrecht: NIZW International Centre, 2001

Oenen, S. van, J. van der Zwaard en M. Huisman
Starten met de brede school. Utrecht: NIZW, 1999

Oomkes, L.
Kiezersprofiel. Kiezers PvdA stuiven alle kanten op. *Trouw*, 16 mei 2002

Penninx, K.

De buurt voor alle leeftijden. Intergenerationele buurtontwikkeling in het kader van lokaal sociaal beleid. Utrecht: NIZW, 1999

Penninx, K.

Beeldvorming over ouder worden. Cahiers Ouderdom en levensloop 36. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum, 1995

Putnam, R.D.

Bowling alone. The collapse and revival of American community. New York: Simon and Schuster, 2000

RMO/Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht. Advies 18. Den Haag: RMO, 2001

RMO/Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Aansprekend burgerschap. De relatie tussen de organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers. Advies 10. Den Haag: RMO, 2000

Rooy, A. de, A. van Weerdenburg e.a.

Leidraad voor multifunctionele accommodaties. Den Haag: Ministerie van SZW, Projectbureau Dagindeling, 2002

Rynck, F. de, en E. Kalk

Burgerbetrokkenheid en bewonersparticipatie in Vlaanderen en Nederland. *Interactief. Nieuwsbrief Vernieuwing Lokale Democratie*, nr. 11, november 2002

Rijswijk, C. van, G. ter Steege

Generaties in beeld. Fototaal als groepsmedium. Utrecht: NIZW, 2003

Saltz, R.

Research evaluation of a foster grandparent program. Newman, S. and S. Brummel, *Intergenerational Programs. Imperatives, Strategies, Impacts, Trends.* New York, London: The Haworth Press, p. 205-217, 1989

Schnabel, P.

Vergroten van de maatschappelijke cohesie door versterking van de sociale infrastructuur. Probleemverkenning en aanzet tot beleid. *Het sociaal debat, deel 1. In de marge*. Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie bv, 2000

Scheepens, J.E.

Van leeftijds grenzen naar maatwerk. Wet- en regelgeving als markeringen van de biografie. Utrecht: Expertisecentrum Leef tijd en Maatschappij (LBL), 1999

Schoonderwalt, F. van

Spelen voor alle leeftijden. *De Volkskrant*, 13 april 2002

Schüttenhelm, E.

Openingstoespraak. Penninx, K. (red.), *Ongekend talent. Mobiliseren van het human capital van ouderen*. Utrecht: NIZW, 1996

Singelenberg, J.

Levensloopbestendig wonen. *Handboek Lokaal Ouderenwerk*, D 6-2-1 tot 24. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg, 2001

Sprinkhuizen, A.

Monitoring. Verplanke, L. e.a. (red.), *Open Deuren. Sleutelwoorden van lokaal sociaal beleid*. Utrecht: NIZW / Verwey-Jonker Instituut, 2002

Sprinkhuizen, A., P. Vlaar e.a.

In de ban van de buurt. Over lokaal sociaal beleid in de buurt. Utrecht: NIZW, 1998

Steege, G. ter

Generaties in conflict. Gids voor sociale makelaars. Utrecht: NIZW, 2003

Steege, G. ter

Het gezicht van de jeugd. Campagne voor jong en oud in Epe. *Generaties in actie. Nieuwsbrief van het Nationaal Stimuleringsprogramma De buurt voor alle leeftijden*, nr. 4, mei 2002

Steen, A.M. en J.E. Scheepens
Eindadvies project Beeldvorming en leeftijd. Utrecht: Expetisecentrum Leeftijd en Maatschappij (LBL), 1998

Steensel, K.M. van
Internetgeneratie. De broncode ontcijferd. Den Haag: Stichting Maatschappij en Ondernemen, 2000

Stegeman, A.M.
Woonzorgzone. Een plek waar ouderen zich thuis voelen? Op de website www.apartwonen.nl/Zorg4.htm

Strik, J.
Haal de wijk naar binnen, breng de zorg naar buiten. All-living-concept voor wonen, welzijn en zorg. *Aedes-Magazine*, nr. 4, 1998

Thomése, F.
Buurtnetwerken van ouderen. Een sociaal-wetenschappelijk onderzoek onder zelfstandig wonende ouderen in Nederland. Amsterdam: Thela / Thesis, 1998

Uhlenberg, P.
Why Study Age Integration? *The Gerontologist*, jrg. 40, nr. 3, 2000

Verschuur, A.
Gilden van deze tijd. Ondernemend ouder worden. Utrecht: NIZW, 1998

Walker, A.
Age and Attitudes. Main Results from a Eurobarometer Survey. Brussel: Europese Commissie, 1993

Ward, C.
Evaluation of intergenerational programs. Newman, S., C.R. Ward et al.
Intergenerational Programs. Past, Present and Future. Washington: Taylor & Francis, 1997

WRR/Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
Generatiebewust beleid. Rapporten aan de regering. Den Haag: Sdu, 1999

Winkels, D. en H. Grave
Koplopers gevraagd voor het programma van sociale en economische activering.
Utrecht: NIZW, 1995

Winter, M. de
Maatschappelijk opvoeden: een taak voor de sociale sector. Hortulanus, R.P. en
J.E.M. Machielse (red.), *Jong geleerd, oud gedaan. Het sociaal debat, deel 5*, Den
Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie, p. 59-67, 2001

Wouden, R. van der
De openbare ruimte als probleem? *De stad op straat. De Openbare ruimte in
perspectief. Sociale en Culturele Studies – 27.* Den Haag: Sociaal en Cultureel
Planbureau, 1999

Ziekemeyer, M.
M ≠ 1. *Personeelsbeleid*, jrg. 34, nr. 11, 1998

Bijlage I De belangrijkste begrippen

Generatie

Begrip dat in verschillende betekenissen wordt gebruikt. 1. Laag in een familie-stamboom: grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen. 2. Een van de vijf levensfasen in de levensloop van individuen: kinderen (vroeg jeugd), jongeren (jongvolwassenheid), volwassenheid, de actieve ouderdom en de hoge ouderdom. 3. Een leeftijdsgroep die door een bepaald tijdperk is getekend, bijzondere jeugdervaringen deelt en verschilt van andere cohorten in waarden, gedragskenmerken en levenskansen: vooroorlogse generatie, stille generatie, protestgeneratie, verloren generatie, pragmatische generatie en internetgeneratie. In dit boek sluiten wij aan bij dit derde generatiebegrip, dat sociologisch van aard is. Het schrijft geen gedrag voor, zoals het begrip levensfase, maar registreert en analyseert gedrag tegen de achtergrond van historische omstandigheden.

Generatiebewust beleid

Overheidsbeleid dat duurzame solidariteit tussen de generaties beoogt door op alle beleidsterreinen (sociale zekerheid, onderwijs, zorg, sociaal beleid, milieu enzovoort) rekening te houden met de belangen van zowel de huidige als de toekomstige generaties. Beleidsmaatregelen worden getoetst op de effecten die zij kunnen hebben op de maatschappelijke positie van achtereenvolgende generaties.

Intergenerationeel project

Een intergenerationeel project is een tijdelijke, doelgerichte en planmatig opgezette activiteit waarbij twee of meer generaties met elkaar in contact komen om elkaar te helpen, om gezamenlijke belangen te realiseren of om de dialoog aan te gaan over onderlinge conflicten.

Intergenerationele werkplaats

Een intergenerationele werkplaats is een samenwerkingsverband van mensen uit verschillende organisaties die willen werken aan goede verhoudingen tussen de generaties. De intergenerationele werkplaats is een bron van intergenerationele ideeën en een aanjager van intergenerationele activiteiten die worden opgezet in nauwe samenspraak met jong en oud. De opgave is het ontwerpen van een project, een organisatie, een buurt, waarin leeftijd voor niemand een belemmering vormt om actief mee te doen en waarin jong en oud gezamenlijk de strijd aanbinden met sociale problemen die hen raken, zoals sociale anonimiteit en onveiligheid in de woonomgeving.

Jeugd

Het begrip jeugd heeft in deze publicatie betrekking op de eerste en de tweede levensfase. De eerste levensfase betreft de vroege jeugd of kinderjaren, van 0 tot ongeveer 15 jaar, waarin de primaire leerprocessen plaatsvinden. De tweede levensfase, van pakweg 15 tot 25 jaar, is de fase van de jongvolwassenheid, die zich kenmerkt door een snel toenemende zelfstandigheid, veelal nog zonder veel zorgtaken. In de praktijk wordt vaak het begrip jongeren gehanteerd. Meestal wordt daarmee de middelbareschoolleeftijd bedoeld, van 12 tot ongeveer 19 jaar.

Leeftijdscriminatie

Van leeftijdscriminatie is sprake wanneer iemand ten onrechte iets ontzegd wordt of ergens toe gedwongen wordt op grond van zijn of haar leeftijd, terwijl leeftijd er feitelijk niets toe doet.

Leeftijdsgroep

Bijvoorbeeld 18-jarigen. Of 65-plussers. Leeftijdsgroepen ontstaan wanneer mensen worden ingedeeld of uitgesloten op grond van hun kalenderleeftijd. Leeftijdsgroepen zijn juridische classificaties die niet veel zeggen over de persoonlijke voorkeuren, competenties of waarden van mensen. Een mens is zo oud als hij zich voelt.

Levensfase

Bepaalde fase in de individuele levensloop, zoals vroege jeugd, jongvolwassenheid, volwassenheid, actieve ouderdom en de hoge ouderdom. In iedere levensfase staat het individu voor bepaalde levenstaken, die succesvol moeten worden

doorlopen om de volgende fase goed te kunnen doorlopen. Het begrip levensfase is afkomstig uit de ontwikkelingspsychologie, die op grond van biologische en sociaal-psychologische factoren zoekt naar universele wetmatigheden in het individuele ontwikkelingspatroon.

Levensloopbewust beleid

Beleid dat oog heeft voor de veranderende preferenties van mannen en vrouwen in verschillende achtereenvolgende levensfasen. Het ondersteunt mensen waar nodig bij het trekken van een eigen levensplan en neemt institutionele en culturele blokkades weg die het combineren van taken in de weg staan, zoals leeftijds-grenzen en verouderde culturele aannames over de levensloop.

Lokaal sociaal beleid

Beleid van en in een gemeente dat erop gericht is op een integrale, sectoroverstijgende wijze sociale problemen te voorkomen en op te lossen. Het beleid is gericht op versterking van de sociale infrastructuur, in relatie tot de economische en ruimtelijke infrastructuur. De belangrijkste beleidsdoelen zijn: het voorkomen en bestrijden van sociale uitsluiting en marginalisering, het bevorderen van maatschappelijke participatie en redelijke sociale verhoudingen door ontmoetingen tussen burgers. Door inspanningen van de overheid, het maatschappelijk middenveld, het bedrijfsleven én burgers zelf dienen deze doelen te worden gerealiseerd.

Ouderen

Mensen in de vierde en vijfde levensfase, respectievelijk de fase van de actieve ouderdom (60 tot 80 jaar) en de fase van toenemende zorgbehoefte (80 jaar en ouder).

Sociale infrastructuur

Het geheel van organisaties, diensten, voorzieningen en betrekkingen die het mogelijk maken dat mensen in redelijkheid in sociale verbanden (buurten, groepen, gezinnen) samen kunnen leven en kunnen participeren in de samenleving.

Bijlage 2 Een intergenerationele score

Intergenerationeel lokaal sociaal beleid hoeft niet uitsluitend door middel van nieuwe, intergenerationele projecten vorm te krijgen. Een goede mogelijkheid is ook het versterken van het intergenerationeel profiel van bestaande projecten, van organisaties, van buurten en van het gemeentebestuur. In de intergenerationele werkplaats kunnen deze profielen worden vastgesteld, ontwikkeld en geëvalueerd. Deelnemers kunnen daarbij gebruikmaken van de volgende scorelijsten van intergenerationele kwaliteiten. Het zijn geen objectieve meetinstrumenten, maar ze kunnen wel als ijkpunten dienen om meningsvorming, discussie en beleidsontwikkeling te stimuleren.

Project <i>Intergenerationele kwaliteiten van een project</i>	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
Het project brengt mensen van twee of meer generaties met elkaar in persoonlijk contact, hetzij als hoofddoelstelling, hetzij als nevendoelelstelling.				
Het project leidt ertoe dat mensen van verschillende generaties minder stereotiep over elkaar denken: ze leren elkaar als individu kennen, waarbij leeftijd er weinig toe doet.				
Het project stimuleert uitwisseling van waarden en normen, waarbij de overeenkomsten worden benadrukt en de verschillen worden gerespecteerd.				
Het project versterkt competenties van deelnemers: toegenomen zelfredzaamheid en stuurkracht, nieuwe kennis en sociale vaardigheden, meer inlevingsvermogen in andere generaties en culturen.				
Het project draagt bij aan sociale kwaliteit van de omgeving: openbare ruimte en voorzieningen veiliger, toegankelijker en gebruiksvriendelijker voor verschillende generaties, nieuwe sociale netwerken, meer sociale steun, uitbreiding van het repertoire van sociale rollen voor jong en oud, meer warmte, aandacht en waardering, betrokkenheid van jong en oud bij elkaar, bij organisaties en bij buurt.				
De projectleiding heeft duidelijke opvattingen, vooraf concreet en verifieerbaar vastgelegd in een projectplan, over doelen en verwachtingen, specifieke doelgroepen, werving, selectie en voorbereiding van deelnemers, de aard, frequentie en tijdsduur van activiteiten, invloed van deelnemers op doelen en processen, regels en afspraken omtrent omgangsvormen, de te kiezen locatie(s), rol van professionals, wijze van presentatie en PR, inzet van financiële, personele en materiële middelen en evaluatiemethoden.				

Project <i>Intergenerationele kwaliteiten van een project (vervolg)</i>	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
Projectleider en/of projectuitvoerder beschikt zelf over de volgende kennis en vaardigheden (of weet deze te vinden): inzicht in de leefsituatie van deelnemende leeftijdsgroepen, praktisch en theoretisch inzicht in processen van activering, sociaal en informeel leren; inzicht in groepsdynamische aspecten van intergenerationale ontmoeting en samenwerking; ervaring met projectmanagement, gezag en draagvlak bij deelnemers en samenwerkingspartners.				
Het project maakt deel uit van een breder programma van activiteiten en interventies gericht op veranderingen binnen een organisatie of sector en/of binnen een gebiedsgericht programma voor leefbaarheid en sociale samenhang, zoals een programma van interculturele wijkontwikkeling, een wijkveiligheidsplan, of een sociale structuurschets.				
Bij gebleken succes wordt het project opgenomen in de reguliere organisatie; dit wordt vooraf vastgelegd.				
Het bevoegd gezag (bestuur) en de financier zijn tevreden over de balans tussen inzet van mensen en middelen enerzijds en behaalde resultaten anderzijds.				

Organisatie

Intergenerationele kwaliteiten van een organisatie

	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
De organisatie richt zich niet uitsluitend op één leeftijdsgroep maar biedt diensten en activiteiten aan verschillende leeftijdsgroepen aan.				
Gebouwen en ruimten zijn fysiek toegankelijk en gebruiksvriendelijk voor verschillende leeftijdsgroepen.				
De organisatie heeft een evenwichtige leeftijdsopbouw in het personeelsbestand en onderhoudt dit evenwicht door middel van leeftijdsbewust personeelsbeleid.				
De organisatie maakt in de begroting ruimte voor intergenerationele projecten en activiteiten waarmee sociale contacten tussen leeftijdsgroepen worden bevorderd.				
De organisatie heeft helder omschreven wat met deze initiatieven bereikt moet worden, met welke middelen en op welke termijn de doelen gerealiseerd moeten zijn.				
De organisatie beschikt over voldoende professionals die in staat zijn om samen te werken met andere disciplines en organisaties en die concreet kunnen bijdragen aan intergenerationele projecten en activiteiten.				
De organisatie besteedt aandacht en middelen aan intergenerationele (bij)scholing voor het personeel.				
De organisatie stimuleert interne en externe samenwerking tussen professionals en is bereid een deel van de eigen professionele invloed te delen met andere organisaties, ook buiten de eigen sector.				

Organisatie

Intergenerationele kwaliteiten van een organisatie (vervolg)

Bestuur en management van de organisatie spelen een beleidsmatige rol bij (deel)terreinen van) lokaal sociaal beleid en wijzen daarin steeds op mogelijkheden intergenerationeel werken als bijdrage aan het oplossen van sociale problemen.

De organisatie heeft een intergenerationele management- of effectrapportage met kengetallen waarin de kwaliteit van de organisatie op deze aspecten wordt gevolgd.

Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit

Buurt

Intergenerationele kwaliteiten van een buurt

	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
De openbare ruimte is fysiek toegankelijk, verkeersveilig en sociaal veilig voor alle generaties.				
In de buurt staan voldoende en geschikte woonvormen voor alle generaties.				
De buurt heeft voldoende voorzieningen voor elke generatie om zich goed te kunnen verpozen, te leren, actief te zijn, en zo nodig (informatie over) zorg en diensten te ontvangen.				
Er is een gedegen analyse gemaakt, zowel kwantitatief als kwalitatief, van de kansen en bedreigingen voor positieve sociale interacties tussen de in de buurt wonende generaties; daarbij is de beleving van de sociale kwaliteit van de buurt van kinderen, jongeren en ouderen expliciet onderzocht en geëvalueerd.				
Alle generaties, van kinderen en tot en met hoogbejaarden, doen mee of worden gehoord in de buurtdemocratie; bewonersorganisaties, instellingen en gemeenten stellen zich actief op om generaties die hierin ondervetegenwoordigd zijn op te zoeken en te ondersteunen.				
Alle generaties ervaren de buurt als hun eigen buurt en hebben voldoende mogelijkheden om een steentje bij te dragen aan de sociale, fysieke en/of economische kwaliteit van de buurt.				
Er is een samenhangend en richtinggevend programma dat de krachten van bewoners, gemeente en voorzieningen bundelt op basis van een gezamenlijke visie op de buurt voor alle leeftijden.				
Het programma bevat een gefaseerd plan waarin ruimte is voor tussentijdse bijstelling op grond van evaluaties van processen en resultaten.				

Buurt

Intergenerationele kwaliteiten van een buurt (vervolg)

	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
De beoogde resultaten zijn helder omschreven, in termen van veiligheid, toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van openbare ruimte en voorzieningen, kwaliteiten (inzet van jong en oud bij hulp en dienstverlening), normen (eigen verantwoordelijkheid en competenties van jong en oud bij samenlevingsconflicten) en ruimte (gezamenlijke belangenbehartiging en samenwerking).				
Deze ambities worden geconcretiseerd en afgemeten aan de hand van bestaande monitors (leefbaarheidsmonitor, politieregistraties enzovoort); deze informatie is beschikbaar voor alle personen en organisaties die willen werken aan een buurt voor alle leeftijden.				

Gemeente <i>Intergenerationele kwaliteiten van een gemeente</i>	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
In de algemene doelstelling van het beleid is het verbeteren van de sociale verhoudingen tussen burgers van verschillende generaties een expliciet onderdeel.				
Kinderen, jongeren en ouderen zijn expliciet benoemd als aandachtsgroepen in het beleid; de gemeente daagt burgers en organisaties uit om samenhangende intergenerationele programma's voor en met deze groepen te ontwikkelen.				
De gemeente stelt zich actief op om alle generaties te betrekken bij het beleid en neemt geen genoegen met alleen inbreng van gevestigde inspraakelites, die overwegend alleen de derde (30-60 jaar) en de vierde (60-80 jaar) levensfase vertegenwoordigen.				
De gemeente zet zich in voor het ontwikkelen van levensloopbestendige wijken, waarin alle generaties voldoende en passende voorzieningen vinden op het gebied van wonen, zorg, welzijn, educatie en ontspanning en waarin voldoende ontmoetingsmogelijkheden voor jong en oud voorhanden zijn.				
De gemeente stimuleert organisaties zich open te stellen voor meer leeftijdsgroepen en zet een premie op multifunctioneel gebruik van accommodaties, indien dit leidt tot meer sociale interactie tussen de generaties.				
De gemeente zet in op versterking van de sociale kracht van burgers, met speciale aandacht voor kinderen, jongeren en ouderen, en meet lokale initiatieven daaraan af.				
De gemeente stimuleert nieuwe vormen van informele zorg tussen de generaties, zowel binnen als buiten het familieverband, en ondersteunt deze waar nodig met inzet van sociale professionals.				

Gemeente

Intergenerationele kwaliteiten van een gemeente (vervolg)

	Ja	Nee	Weet niet	Dit blijkt uit
De gemeente werkt integraal, gebiedsgericht en sectoroverstijgend en stimuleert niet alleen de organisaties in het veld, maar ook de eigen afdelingen tot inhoudelijke samenwerking en synergie.				
De gemeente investeert in de kwaliteiten van sociale professionals, met name kwaliteiten die nodig zijn om intergenerationeel denken en werken toe te passen in de eigen werksituatie en in lokale samenwerkingsverbanden.				
De gemeente vraagt van maatschappelijke organisaties transparantie omtrent beoogde en gerealiseerde resultaten en geeft daarin zelf het goede voorbeeld.				

Bijlage 3 Ondersteuning bij intergeneratieel werken

Organisaties die ondersteuning willen bij de ontwikkeling van intergenerationeel beleid kunnen terecht bij Odyssee Maatschappelijke Ontwikkeling en bij een aantal provinciale steunfuncties in de eigen regio. Odyssee heeft een modulaire *Leergang De buurt voor alle leeftijden* ontwikkeld waar lokale organisaties vanaf 1 januari 2003 terecht kunnen voor advies, begeleiding en training.

Odyssee is een *not-for-profit*-organisatie die het werkveld kent en veel ervaring heeft met lokale project- en beleidsontwikkeling. Bovendien heeft Odyssee jarenlange ervaring op het gebied van intergeneratieel werken, onder meer opgedaan in gezamenlijke workshops met het NIZW en in internationaal verband. De leergang bevat de volgende trainingsmodules.

Twee startmodules:

- *De buurt voor alle leeftijden*, voor beleidsmakers;
- *De buurt voor alle leeftijden*, voor uitvoerend beroepskrachten.

Drie vervolgmodes, die corresponderen met de in *De stad van alle leeftijden* genoemde basisthema's van intergenerationele projecten, voor startende projectleiders en projectteams:

- *wederzijdse hulp- en dienstverlening (kwaliteiten)*;
- *omgaan met conflicten tussen generaties (normen)*;
- *gezamenlijke belangenbehartiging (ruimte)*.

Twee vervolgmodes, gericht op vrijwilligers die bij de projecten betrokken worden:

- voor oudere vrijwilligers: *Samenwerken met jongeren*;
- voor jongere vrijwilligers: *Samenwerken met ouderen*.

Odyssee biedt hiermee een flexibel pakket, waaruit plaatselijke organisaties naar behoefte kunnen kiezen. Als bijvoorbeeld beleidsmakers zich willen oriënteren, kunnen zij intekenen op de startmodule voor beleidsmakers. Individuele beroepskrachten of samenwerkende organisaties die willen inzetten op het basisthema conflicthantering, kunnen een startmodule voor beroepskrachten volgen, met aansluitend de vervolgmodule over omgaan met conflicten tussen generaties. Afhankelijk van de lokale behoefte kunnen uiteraard ook combinaties van modules worden aangeboden.

Steunfuncties

Odyssee heeft waar mogelijk in overleg met de provinciale steunfuncties een provinciaal implementatieplan opgesteld voor intergenerationele beleids- en methodiekontwikkeling. Voor collega-trainers en/of -adviseurs van provinciale steunfuncties heeft Odyssee een speciaal *train-the-trainers* aanbod ontwikkeld. Dit stelt hen in staat om al dan niet samen met Odyssee in de eigen provincie voor de noodzakelijke kennisoverdracht zorg te dragen.

Voor informatie:

Odyssee Maatschappelijke Ontwikkeling Berg en Dal

Postbus 1

6570 AA Berg en Dal

Telefoon (024) 684 72 50

Fax (024) 684 72 51

E-mail mo.bergendal@odyssee-groep.nl

Aanbevolen uitgaven van het NIZW

In het kader van het nationaal stimuleringsprogramma heeft het NIZW een aantal hulpmiddelen uitgebracht voor het ontwikkelen, uitvoeren en evalueren van intergenerationele activiteiten op lokaal niveau:

S. Ball en J. Keesom

Schatten in de buurt

Senioren actief in onderwijs en kinderopvang

Senioren hebben de kinderen in hun omgeving veel te bieden. Bovendien kan het contact met de kinderen senioren voldoening geven en hen betrokken houden. *Schatten in de buurt* biedt een leidraad voor instellingen die senioren willen stimuleren om actief te zijn als vrijwilligers in het pedagogisch domein. NIZW-bestelnummer E 528262, ISBN 90-5957-027-8, 144 pagina's, 2003

G. ter Steege en C. van Rijswijk

Generaties in beeld

Fototaal als groepsmedium

Doos met vijftig foto's plus handleiding, bedoeld voor jongeren, ouderen en professionals om te gebruiken bij discussies over contacten tussen jong en oud in de buurt en over intergenerationeel werken. Met behulp van de foto's kunnen buurtbewoners met elkaar in discussie gaan over thema's die spelen rond ouderen en jongeren in de buurt.

NIZW-bestelnummer E 528266, ISBN 90-5957-035-9, 2003

G. ter Steege

Generaties in conflict

Gids voor sociale makelaars

Handleiding voor professionals in de wijk die in de rol van sociale makelaars het conflictoplossend vermogen van jongeren en ouderen willen versterken. Over dialoogsturing bij overlast en andere intergenerationele conflicten in de wijk. NIZW-bestelnummer E 52826, ISBN 90-5957-036-7, ca. 120 pagina's, 2003

Niet van ons, niet van hen (video)

Samen werken aan een buurt voor alle leeftijden

Deze video toont vier intergenerationele projecten in de praktijk. Jongeren in de Amsterdamse Stadionbuurt klussen voor hun oudere buurtgenoten. Ouderen in Almelo helpen basisschoolkinderen met lezen. Jongeren en ouderen in Utrecht-Oost werken samen aan verbeteringen in de buurt. En jong en oud in de Epese wijk Hoge Weerd raken weer met elkaar in gesprek na een periode van spanningen. VHS, 25 minuten. Producent: MediActive Producties. NIZW-bestelnummer E 528265, ISBN 90-5957-014-6, 2002

C. Mercken

Generaties aan zet

Jong en oud op de bres voor een leefbare buurt

Een handleiding voor het versterken van de positie van jongeren en ouderen in de wijkdemocratie. De methodiek nodigt jongeren en ouderen uit te praten over hun ervaringen in de wijk en samen verbeteringen te realiseren. NIZW-bestelnummer E 528263, ISBN 90-5957-005-7, 112 pagina's, 2002

Generaties aan zet (video)

Deze film geeft een realistisch en aansprekend beeld van het proces van samenwerking tussen ouderen en jongeren in de wijk. Producent: Z films Rotterdam. VHS, 25 minuten. NIZW-bestelnummer E 528264, ISBN 90-5957-008-1, 2002

C. Mercken

Een buurt vol verhalen

Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie

Deze publicatie introduceert buurtreminiscentie als nieuwe methodiek voor sociale buurtontwikkeling en biedt praktische informatie bij de opzet en uitvoering van een project.

NIZW-bestelnummer E 52828, ISBN 90-5050-972-X, 124 pagina's, 2002

Een buurt vol verhalen (video)

Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie

Deze videofilm toont de ervaringen met buurtreminiscentie in de Utrechtse wijk Lombok. De video biedt een boeiend, eerlijk en leerzaam beeld van buurtreminiscentie in de praktijk. Producent: Vanzetti producties in opdracht van de Nederlandse Programma Stichting (NPS). VHS, 25 minuten.

NIZW-bestelnummer E 528281, ISBN 90-5050-971-1, 2002

C. Mercken

Gedeelde werelden

Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen

Gedeelde werelden gaat over projecten waarbij peuters regelmatig op bezoek gaan bij bewoners van een verzorgings- of verpleeghuis. Op natuurlijke wijze komen beide leeftijdsgroepen tot interactie.

NIZW-bestelnummer E 223101, ISBN 90-5050-517-1, 128 pagina's, 1997

Gedeelde werelden (video)

Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen

Deze videofilm laat de kijker zien hoe peuters en ouderen met elkaar omgaan en welke activiteiten zij ondernemen. Bijvoorbeeld liedjes zingen, gymnastiek, tekenen of spelletjes doen. Producent: Van Oyen Audiovisuele Productie. VHS, 25 minuten.

NIZW-bestelnummer 22310, ISBN 90-5050-554-6, 1997

NIZW, innovatiepartner in zorg en welzijn

Het NIZW is een onafhankelijke organisatie die zich samen met instellingen, professionals, beleidsmakers en burgers inzet voor de kwaliteit en vernieuwing van de sector zorg en welzijn. In deze sector werken ruim 400.000 beroepskrachten en vele vrijwilligers op terreinen als kinderopvang, maatschappelijke dienstverlening, sociaal-cultureel werk, ouderdienstverlening, jeugdzorg, maatschappelijke opvang, verzorgings- en verpleeghuizen, thuiszorg en hulpverlening aan mensen met een handicap. Ook instellingen buiten de sector die zorg- en welzijnsactiviteiten ondernemen, zoals opleidingen, provincies, gemeenten en woningbouwcorporaties, doen regelmatig een beroep op het NIZW.

Het NIZW informeert, innoveert en ondersteunt de sector en draagt zo bij aan een zorgzame samenleving waarin de eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid van burgers vooropstaan. Het werk van het NIZW is een combinatie van onderzoek, ontwikkeling en implementatie die het mogelijk maakt om vernieuwingen en verbetering van het begin tot het eind te begeleiden. Dit resulteert onder meer in adviezen, veranderingstrajecten, trainingen, congressen, boeken, brochures, almanakken, websites, cd-rom's, video's en een informatielijn. De activiteiten van het NIZW zijn ondergebracht in de centra NIZW Jeugd, NIZW Zorg, NIZW Sociaal Beleid, NIZW Professionalisering, NIZW International Centre en 2ZW. Meer informatie over het NIZW is te vinden op www.nizw.nl.

